034

1958

K. BARĖNAS V. DONIELA

S. LOZORAITIS, jr. G. MATORE

L. SABALIŪNAS Dr. J. ŠAULYS

A. ŠKĖMA R. ŽUKAITĖ

SANTARVĖ

LAISVĖS FRONTAS

CAFETERIA

NE LIAUDYJE JŪSŲ JĖGA

BOTICELLI AR MATISSE?

ŠVIESKIS IR ŠVIESK

VIDURAMŽIAI IR KOMUNIZMAS

N. 2

SANTARVĖ

kelia Krašto ir jo priešinimosi primatą užsienio lietuvių politiniame ir visuomeniniame gyvenime.

SANTARVĖ

palaiko Lietuvos valstybiškumą, valstybinę mintį ir tradicijas.

SANTARVĖ

svarsto lietuvių laisvės kovos reikalus ir pagrindines jos problemas, padėtį Krašte, lietuviško gyvenimo bei veiklos svarbiausius klausimus.

SANTARVĖ

nagrinėja politinius, visuomeninius, ekonominius, socialinius ir kultūrinius klausimus, Lietuvos praeities, dabarties ir spėjamos ateities problemas.

SANTARVĖ

ieško naujų idėjų ir naujų kelių visais tautinio gyvenimo aspektais dabarčiai ir ateičiai, glaudžiame ryšyje su Krašto reikalavimais, troškimais ir viltimis.

SANTARVĖ

siekia užsienio lietuvius priartinti prie Krašto reikalų.

TURINYS

„Švieskis ir šviesk"...
Laisvės frontas mūsų dvasioje — **Georges Matore**
Nepriklausomybės statymo dienomis — Po Vasario 16 dienos — Kova už vyriausybės sudarymą — **Dr. J. Šaulys**
OKUPUOTOSIOS LIETUVOS REIKALAI
Ta pati Stalino laikų giesmelė — **K D.**
Įvairios žinios
IŠ MENO PASAULIO
Ar Boticelli geresnis už Matisse? — **Rita Žukaitė**
Į LAISVĘ VEDA MŪSŲ KELIAS
Tautinio susipratimo tarpsniai — **V. ..**
Cafeteria — **Antanas Šk[illegible]aa**
Filosofija šių dienų Vokietijoje — **Vytautas I niela**
Naujos mintys užsienio politikoj — **Leonas S aliūnas**
LIEPSNOS IR DŪMAI
Ne liaudyje jūsų jėga — **Ju[illegible] Lengvenis**
PASAULIO POLITIKOS A AI
Tarp iliuzijų ir realybė — **St[illegible] Lozoraitis, jr.**
PIRŠTU Į AKĮ
KNYGŲ PARAŠTĖJF
Viduramžiai ir kc [illegible]izmas — **L. Sabaliūnas**
Prof. S. Kairio [illegible]elias per bundančią Lietuvą — **K. Barėnas**
Tragedija pr[illegible] ravos — **D.A.K.**

SANTARVĖ

REZISTENCINIS VISUOMENINIŲ ir KULTŪROS REIKALŲ ŽURNALAS
LITHUANIAN MAGAZINE

Redaktorius — F. Neveravičius
Redakcijos Įgaliotinis J.A.V-ėse — B. Raila
Redakcinį sambūrį sudaro: K. Drunga, A. J. Gr[illegible]imas. V. Kavolis, J. Masiulis B Raila, J. Vėbra, H Žemelis G. Židonytė-Vebrienė. Rita Žukaitė.

Viršelis — dail. V. K. Jonyno
Leidžia Lietuvių Rezistencinė Santarvė

SANTARVĖ 1958 m.
Nr. 2 (40)

REZISTENCINIS VISUOMENINIŲ IR KULTŪROS REIKALŲ ŽURNALAS

„ŠVIESKIS IR ŠVIESK"...

Yra panašumų...

Šiandien lietuvių tautos likimas visai panašus į tąjį, kuris ją buvo ištikęs per visą praėjusį devynioliktą šimtmetį. Kaip anuomet, taip vėl ir dabar lietuvių tauta netekusi laisvės, pavergta, prijungta prie Rusijos, sudaro rusiškos imperijos administracinę dalį.

Kaip anuomet ją valdė, išnaudojo, persekiojo ir rusino carų gubernatoriai ir žandarai, taip ją vėl šiandien valdo, slegia, rusina, išnaudoja Kremliaus skirti raudonieji gubernatoriai ir MVD žandarmerija. Kaip anuomet, taip dar daugiau šiandien, patriotas lietuvis tremiamas į Sibirą. Kaip anuomet, taip vėl ir šiandien, lietuviškas jaunimas priverstas tarnauti rusų kariuomenėje ir ginti Rusijos interesus.

Kaip anuomet rusų šventikai aiškino, kad lietuvių tautos „išganymas" yra sutirpti rusiškoje samoderžavijoje ir pravoslavijoje, taip šiandien Maskvos paskirtieji Lietuvai terorizuoti komisarai (Sniečkus ir kiti) mėgina aiškinti, jog jei lietuvių tauta norėtų atsiskirti nuo Rusijos ir nesiduotų sukomunistinama, tai tat reikštų jai pražūtį"...

* * *

Yra ir skirtumų...

Bolševikinio carizmo teroras yra žiauresnis, platesnis, gilesnis, įmantresnis, negu anojo samoderžaviškojo carizmo.

Jis vykdomas ir skelbiamas ne tik rusiškai ir ne tik kirilicos raidėmis. Lotyniškos raidės šiandien nedraudžiamos. Rusų imperijos evangelija ir komunizmas skelbiamas lotyniškomis-lietuviškomis raidėmis, ir tam šalia rusų kalbos plačiai dabar vartojama ir lietuvių kalba. Tam išlaikoma net „lietuviška vyriausybė", sudaryta net „sovietinė Lietuvos respublika", kaip geroje operetėje...

Ir lietuvių tauta kitokia. Nebe beraštė, tamsi vargingų valstiečių ir baudžiauninkų tauta. Bet gana šviesi, pažangi, europiškai civilizuota, turinti gausybę inteligentijos, mokslo, meno ir įvairių profesijų žmonių. Tokia tauta nebesileidžia akis muilinama ir nebesiduoda stumdoma.

Jei vargingieji valstiečiai ir baudžiauninkai jau turėjo supratimo ir drąsos sukilti prieš rusišką priespaudą 1863 metais, tai dar daugiau supratimo ir drąsos turėjo naujieji lietuviai, sukildami prieš rusus okupantus 1941 metų birželio mėnesį ir 1944-48 metų laikotarpiu išlaikydami dar negirdėto didvyriškumo partizaninį pasipriešinimą.

Skirtumai čia baigiasi. Vaisiai nebuvo patenkinami. Kaip anuomet, taip ir šiandien, lietuvių tautos laisvės kovos dar nesivainikavo galutiniu laimėjimu.

* * *

Tačiau vienas skirtumas dabar labai didelis. Šiuo metu lietuvių tauta Tėvynėje ir išeivijoje tikrai nebe ta, kokia buvo devynioliktame amžiuje.

Alp 17 59

Lietuvos nacionalinė
M.Mažvydo biblioteka

Mes tuo didžiuojamės ir guodžiame save: — mes nebe tokie, mes dvasiškai stipresni, šviesesni, mokytesni, turime aiškią tautinę ir valstybinę sąmonę, mes gerai žinome, kas mes, ko norime ir ko siekiame...

Tokie dar nebuvo mūsų proseniai, kai į juos pradėjo kreiptis „lituanistinis sąjūdis“ 19-jo amžiaus pirmajame ketvirtyje. Ar kiek vėliau S. Daukantas ir vysk. M. Valančius. Tokie dar nebuvo nei mūsų seneliai ar tėvai, kai į juos pradėjo kalbėti Basanavičius ir Šliūpas per Aušrą, Kudirka per Varpą, Vaižgantas ir Maironis per Apžvalgą ar kiti per kitus leidinius...

Jie tada visi šaukė, kvietė, ragino, meldėsi: — Lietuviai, pabuskite! Atsiminkite savo tautos praeities didybę. Pažinkite ją! Ruoškitės atgimti naujai laisvei. Susipraskite, mokykitės, švieskitės! Skaitykite lietuviškus laikraščius ir knygas. O tie, kuriems teko laimė apsišviesti, išsimokslinti, — būkite tautos vadais, atlikite savo šventą pareigą, nepaskęskite savo privataus gyvenimo reikaliukuose, aukokitės, švieskite kitus!..

Šūkis „švieskis ir šviesk!“ buvo pagrindinis ir pats ryškiausias per visą anąjį tautinio lietuvių atgimimo pusšimtį ligi Nepriklausomybės atkovojimo.

Jis nebuvo veltui. Matėme ir patyrėme, kad jis davė savo gražiausią vaisių — laisvę tautai, nepriklausomybę valstybei.

* * *

O šiandien yra kitaip, žymiai kitaip.

Jei tautinio atgimimo veteranų pastangos nevisur įsigyvendino tiek ir taip, kaip jie skelbė ir norėjo, tai anuosius galima didžiai pateisinti. Tauta daugiausia buvo beraštė, tamsi, neapsišvietusi, nepajėgianti suprasti nei savęs, nei savo misijos, nei teisių, nei galimumų. Prikviesti žmogų skaityti lietuvišką laikraštį ar knygą nebūna labai lengva, kai tas žmogus dar nei rašyti, nei skaityti nėra išmokęs...

Šiandien lietuvių tautos vaikai laisvajame pasaulyje nei anokio, nei jokio kito pateisinimo nebegali turėti.

Būtų kažkokia nesąmonė, stačiai gėda šiandien kreiptis į šviesų, išmokslintą, susipratusį, sąmoningą lietuvį: — tautieti, tu esi apsišvietęs, junkis į tautinį darbą, skaityk ir palaikyk lietuvišką knygą, laikraštį, žurnalą, aukok ir aukokis, rašyk, stiprink savo įnašu vis dar tik nedaugelio atliekamus lietuvių laisvės politikos ir kultūros darbus...

Mums taip sakyti, kviesti ar maldauti būtų gėda.

Gėda už savo tautą, už jos „šviesuomenę“, už visus. Jei tokį modernų šviesuolį reikėtų prašyti, reikėtų jį dar raginti, paskum jį gainiotis po užkampius, kur jis įlindęs savo asmeninių interesų kiautan, — tai toks „šviesuolis“ tegu eina po velnių! Jei tokia būtų visa mūsų „šviesuomenė“ ir visuomenė, tai tautos laisvės jai iš tikrųjų nė nereikia, nes ji jos neverta.

Tokia „šviesuomenė“ niekad laisvos tautos gyvenimo sąlygų nesukurs, nepateisins, neišlaikys, neapgins. Ji nusipelno būt tik svetimųjų vergijoje. Ji ir svetur visai patenkinta, jei tik jos zoologiniai reikalai pakenčiamai susitvarko...

* * *

Tautinio atgimimo veteranai gal ir nenujautė, kokių „šviesuolių“ generacija išaugs vėliau, žymiai vėliau, išeivijoje. Ji išaugo ir išbujojo ypač dabar, emigracijoje. Tai visi šiandien jau matome.

Kuo daugiau šviesuolių, tuo mažiau tautinio darbo rėmėjų ir darbininkų. Gerai, kad jie vis mažiau ir bekalba apie tautos išlaisvinimą, — nes kas gi tokiems kada laisvę gali duoti?

Mes gi liksimės su tais, kurie ir toliau nori šviestis ir siekia tautai laisvės. Ir tiki, kad tautinės kultūros ugdymu tas laisvės siekimo pagrindas bus tik sustiprintas.

LAISVĖS FRONTAS MŪSŲ DVASIOJE

GEORGES MATORE

Šio straipsnio autorius daugeliui lietuvių yra nuo seniau pažįstamas. Prieš karą jis keletą metų gyveno Lietuvoje ir buvo prancūzų kalbos bei literatūros lektorius augštosiose mokyklose. Pirmosios rusų okupacijos metu bolševikų buvo areštuotas ir kalintas ir išsilaisvino su kitais lietuviais 1941 m. birželio mėnesį. Grįžęs Prancūzijon, jis ilgą laiką buvo prancūzų kalbos ir literatūros profesorius ir dekanas Besancono universitete. Šiuo metu prof. Georges Matore yra Sorbonos Prancūzų Civilizacijos Kursų direktorius. Kaip prancūzų kalbos dėstymo svetimtaučiams specialistas, jis nuolat važinėja po visą pasaulį su paskaitomis, dalyvaudamas tos srities konferencijose.

Georges Matore yra vienas iš geriausiai pažinusių ir Lietuvą pamilusių mūsų draugų, kokius mes turime prancūzų intelektualiniuose sluogsniuose. Jis yra gerai išmokęs lietuviškai, nuolat domėjęsis lietuvių tautos reikalais, gerai susipažinęs su mūsų laisvės kovomis. Dar 1947 metais triukšmingame pavergtųjų tautų mitinge Paryžiaus Wagram salėje, kai aplink siautėjo tūkstantinės prancūzų komunistų minios, norėjusios mitingą išardyti, jis drąsiai kalbėjo apie lietuvių tautos prieškomunistinę rezistenciją ir buvo pirmas Vakaruose viešai kitiems paskelbęs apie Bendrojo Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdžio (BDPS) vedamą dramatišką laisvės kovą Lietuvoje.

Praėjusio Vasario 16 minėjime Paryžiuje Georges Matore skaitė paskaitą, kuri savo stiliumi, forma ir mintimis galėtų būti laikoma viena iš pavyzdingiausių ir gražiausių. Redakcijos paprašytas, profesorius surašė savo paskaitą ir atsiuntė SANTARVEI. Čia skelbiamą tekstą iš prancūzų kalbos vertė Bronys Raila.

REDAKCIJA

Greit bus jau penkiolika metų, kai aš palikau Lietuvą, kur esu praleidęs penkerius savo gyvenimo metus — pačius turtingiausius visų rūšių emocijomis, džiaugsmais, kaip ir kentėjimais.

Gana dažnai, svajonių, nemigo ar apsimąstymų valandomis, sugrįžta manin spalvingi ir jaudinantieji vaizdai šios gražiosios ramios šalies, kur lygūs laukai nejučiom susipina su žaliomis giriomis. Giriomis, į kurias ankstyvais rytmečiais nekartą išskubėdavom rinkti grybų... Kur upės teka taip ramiai vingiuodamos ir lyg sustodamos pasigėrėti palšvo dangaus mėlynėmis... Dangaus tokio akvarelinio, kokio aš niekur kitur nesu dar matęs... Dangaus, prie kurio taip vaiskiai priglūsta lengvi, šilkasparniai debesėliai...

Visa tai aš vėl pamatau, vos užmerkdamas akis. Štai ten mažasis traukinėlis, išpūkšuojantis į Biržus... Viešbučio kambarėlis Šiauliuose, Vilniaus gatvėje, be prabangos, su nuogom sienom, kuklia lova ir kėde, kaip iš Van Gogh paveikslo... Kaune Konrado kavinė, kur smuikininkas Pomerancas grodavo itališkos muzikos melodijas, kur žavingosios damos kasdien apie vienuoliktą valandą pradėdavo rinktis savo tradicinės juodos kavos su citrina puodukui ir traškiam poros valandų pasiplepėjimui... Laisvės Alėja, kuri pagal sezoną nurimdavo po sniego danga, tai vėl nekantraudama naujos vasaros laukimu subruzdavo, iš tolo sveikinama Vytauto Parko medžių, viršum Įgulos Bažnyčios išsiskleidžiančių nuostabia aureole, kaikada ryškia, kaikada pasidengusia švelniu žalumu, kuris mišo su ryto dangumi.

Kartais vėl grįžta manin gatvių scenos, Klaipėdoje ar Vilniuje. Šmėkšteli sodiečių siluetai dumbloto vieškelio posūkyje. Pasigirsta sodrios diskusijos tarp kelių įkaušusių pašnekovų... Bliksteli meškeriotojo atsiminimai ar tos triukšmingos liaudies

šventės, kurias ten vadindavome vakaruškomis... Arba tie gal mažiau tikslūs, bet nemažiau giliai įsmigę visokios rūšies potyriai: raugintų kopūstų kvapas statinėse, varnų kvarkimas, ruginės duonos ir šaldytų lašinių skonis, kepto paršiuko užkandis virpančiuose drebučiuose prie skaidriosios stiklelio Kauno „Centralkos" restorane, arba putotas namų darbo alus, kurį tau pylė stiklinėn jauna, svajinga, auksaplaukė mergaitė...

* * *

Ant šių atsiminimų, kuriuos išsipasakojau gal perdaug asmeniniu būdu, ant šių laimingo gyvenimo reginių dažnai, perdažnai manyje užslenka skaudūs ir tragiški vaizdai.

Įžygiavimas rusų kariuomenės, kurios tankai, keldami baisiausius dulkių debesis, slinko Lentvario keliu ir į kuriuos aš ir mano autobuso bendrakeleiviai žvalgėmės pasimetę, pritrenkti, apstulbę... 1940 metų birželio mitingai savo raudonomis vėliavomis, atrodo, jau beskelbią kruvinąme vasaros danguje Pravieniškių žudynes sekančiais metais... Tai vėl vilkstinė žydų, tyliai slenkanti į Vilniaus kapines, kur jie turėjo būti sušaudyti, o jų priešakyje — muzikantas su gitara...

Atleiskite už šiuos gal perdaug asmeninius atsiminimus. Bet negalėjau jų užtylėti, jie juk sutampa su lietuvių tautos išgyvenimais. Aš vis dar išvystu save anų šiurpiųjų naktų košmaruose — neramus, nuvargęs ir išbadėjęs, valandų valandomis atsakinėjantis ironiškai besišypsančiam raudonajam tardytojui poliruotais nagais, briliantinu žvilgančiais juodais plaukais...

Ir kada tik, apimtas tos nuotaikos, daugiau pakreipiu ausį, vėl išgirstu tolumoje laiko apkurtintus, bet vis gūdžiai tebesuskambančius balsus mano kalėjimo bičiulių, kurie mane išmokė pažinti žmogiškosios brolybės prasmę.

Dar šį rytą, čia Paryžiuje, apsilankęs lietuvių bažnytėlėje pajutau, kaip tebesu susijęs su anuo jų gyvenimu, kuris juk buvo ir mano gyvenimas, ir kiek daug saitų mane vis su juo teberiša.

Užsigalvojau... ir pats sau tariau: — Nėra viskas žuvę! Iš naujo sužėrės aušra laisvai Lietuvai! Vėl turės prasidėti kitoniškas gyvenimas, gyvenimas pagal žmogiškąjį mastą, su visa jo įvairybe, su miesto ir sodžiaus džiaugsmais, vaišių ir diskusijų malonumais, su Dievo baime ir su audromis, kaikada sunaikinančiomis derlių, su piniginiais rūpesčiais, tai vėl su giedromis, su didingąja kūrybos laisve, su meilės ekstazėmis.

Tai bus pasaulis, kuris nebeklausys kolektyvizacijos įsakų ar vien tik sausų gamybos ir technikos įstatymo reikalavimų. Tai bus pasaulis, kuriame žmogus sieks tikrai gyventi ir būti laimingas.

* * *

Toksai pasaulis dera mums jeigu dar ne patiems sukurti ,tai mažų mažiausia — pagreitinti jo atėjimą. Be abejo, ne tiktai ko aktyviausiu būdu terpiantis į politinių sąvaikų srovę, kuri verpetais skardena pasauliniu ritmu, bet ypač ir pirmiausia mūsų pačių kietais ir energingais nusistatymais:

PASIPRIEŠINTI betkokiems kompromisams su prievartos jėgomis, su visais tais, kurie daugiau ar mažiau pritaria anos nežmoniškos ideologijos reiškiniams.

PASAKYTI „NE!" Budapešto budeliams, Baltijos valstybių pavergėjams, daugelio kitų tautų laisvės duobkasiams, — visiems, kurie juos gina, palaiko ar pateisina.

ŽMONIJOS PAŽANGA vyks sėkmingai tik tada, kai bus laisvė ir pagarba žmogaus asmenybei.

Tokie pasiryžimai ir nusistatymai reikalauja VIENYBĖS iš visų tų, kurie jiems pritaria.

Sukurkime bendrą frontą be spragų, LAISVĖS FRONTĄ, prieš staliniškos civilizacijos gynėjus, prieš garbintojus sputnikų, gamintų katorgininkų prakaitu ir krauju.

UŽMIRŠKIME politinius ar religinius mūsų skirtingumus ir tieskime vieni kitiems SOLIDARUMO ranką.

Neleiskime brautis į mus nusivylimui ir dvasios silpnybei. Priešingai, mūsų kantrybė turi dar sustiprėti. Ir niekas nedraudžia jai būti kovinga.

Gerinkime ir tobulinkime save: tat drauge tobulins idealus ir pasaulį, kurį siekiame pagerinti.

Ramiai, tvirtai ir garbingai dera ruoštis perimti vaidmenį, vedantį mus į geresnę ateitį. Jaučiame ir žinome, kad ji mums priklausys, — tikrosios teisingos taikos ir tautų laisvės ateitis.

NEPRIKLAUSOMYBĖS STATYMO DIENOMIS

PO VASARIO 16 DIENOS

KOVA UŽ VYRIAUSYBĖS SUDARYMĄ

DR. J. ŠAULYS

Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo 40-ųjų metinių proga spausdiname a.a. Dr-o Jurgio Šaulio atsiminimų pluoštelį.

Jurgis Šaulys, g. 1879 m. V. 5 d., filosofijos daktaras, nuo Lietuvos Valstybės Tarybos įsisteigimo ligi Antrojo Pasaulinio Karo ėjo eilę atsakingų valstybinių pareigų, kaip antai: 1917 m. Valst. Tarybos Generalinis Sekretorius, 1918 m. Valst. Tarybos Pirmasis Vicepirmininkas, vėliau Lietuvos Nepaprastas Pasiuntinys ir Įgaliotasis Ministeris Berlyne, nuo 1919 m. ir Šveicarijoje. 1921 m. Chargee d'Affaires prie Kvirinalo Romoje, 1925-27 m. Teisių depart. direktorius Užs. Reik. Ministerijoj, 1927-31 — Nepaprastas Pasiuntinys ir Įgaliotasis Ministeris prie Šv. Sosto, 1931-1938 m. — Nepaprastas Pasiuntinys ir Įgal. Ministeris Vokietijoj, drauge Vengrijoj, Austrijoj ir Šveicarijoj, 1938-1939 — Nepaprastas Pasiuntinys ir Įgaliotasis Ministeris Lenkijoj.

Karo metu pasitraukęs į Šveicariją, mirė 1948 m. X. 18 d. Lugano.

Turint galvoje Dr-o J. Šaulio eitas 1918 m. pareigas Valstybės Taryboje, jo, kaip ne tik liudininko iš šalies, bet aktyvaus V. T. darbuotojo, atsiminimai yra itin įdomūs ir sudaro svarią istorinę medžiagą. RED.

I

Nutarus 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Tarybai paskelbti nepriklausomos Lietuvos atstatymą ir pasirašius visiems jos nariams nepriklausomybės deklaraciją, buvo pasirūpinta, kad patirtų apie ją taip Lietuvos visuomenė, taip užsienis.

Todėl buvo imtasi trijų žygių: 1) buvo duota Lietuvos Tarybos organui „Lietuvos Aidui" išspausdinti Nepriklausomybės deklaraciją, o mano buvo parašytas tai progai pritaikytas įžengiamasis straipsnis; 2) mano buvo tą pat vakarą, L. Tarybos pavedimu, nuneštas deklaracijos tekstas Vokiečių Užs. Reik. Ministerijos atstovui pasiuntinybės patarėjui v. Boninui, akredituotam prie okupacinės vyriausybės šefo, su prašymu pranešti jį Vokiečių vyriausybės žiniai, ir 3) buvo dar tą pat vakarą slaptu keliu išsiųstas deklaracijos tekstas Vokiečių reichstago nariui p. Erzbergeriui Berlynan.

Visų tų žygių pasėkos buvo tokios: 1) Lietuvos Aido numeris su deklaracija buvo, žinoma, tuoj, dar prieš spausdinant (buvo preventyvė cenzūra), okupacinių organų konfiskuotas, pavyko tik slaptai išspausdinti ir išplatinti Lietuvoj patį Nepriklausomybės tekstą atskirais lapeliais, 2) okupacinė vyriausybė nudavė iš pradžių nebylę, bet, kai vasario 18 d. Vossische Zeitung, Taegliche Rundschau ir Kreuzzeitung paskelbė mūsų deklaracijos tekstą, o reichstage Centro pirmininkas Groeber'is paskaitė iš reichstago tribūnos mūsų deklaraciją, pasidžiaugdamas ja ir rekomenduodamas ją palankiam Vokiečių

vyriausybės dėmesiui, ir kai ta žinia pasiekė užsienį, — ji ėmė nesitverti iš apmaudo.

Netrukus reagavo ir Vokietijos reichskancleris v. Hertling'as, kuris savo 1918 m. vasario 21 d. pro okupacinės vyriausybės šefą baroną v. Falkenhauseną pranešė Lietuvos Tarybos pirmininkui A. Smetonai, kad Reicho vyriausybė buvusi, girdi, linkusi pripažinti Lietuvos nepriklausomybę L. Tarybos 1917 m. gruodžio 11 d. nutarimo pamatu, bet L. Taryba savo vasario 16 d. deklaracija padariusi tai nebegalima. Savo pripažinimą Reicho vyriausybė turinti daryti priklausomą nuo to, kad L. Taryba grįžtų į savo pirmykštį, 1917 m. gruodžio 11 d., nutarimą.

Greit po to pasirodė Vilniuje pas A. Smetoną Vokiečių vyriausybės emisaras prof. M. Bering'as, kuris ieškojo išeities iš susidariusios padėties. Reikia, mat, žinoti, kad Vokiečių reichstagas, ypač Centro ir Socialdemokratų frakcijos, prieš imdamosi Vokiečių-Sovietų taikos sutarties ratifikacijos, reikalavo iš Reicho vyriausybės, kad būtų greičiau surastas būdas pripažinti Lietuvos nepriklausomybei. Todėl Reicho vyriausybė atsirado labai nemalonioje padėtyje.

Nelengvoje padėtyje pasijuto ir L. Taryba. Iš vienos pusės ji, paskelbusi savo vasario 16 d. deklaraciją, nebegalėjo ir nebenorėjo trauktis atgal ir išsižadėti savo kartą padaryto nutarimo, iš antros pusės jai buvo taip pat svarbu išgauti nors ir iš Vokiečių vyriausybės savo paskelbtosios nepriklausomybės pripažinimą, kad galėtų toliau pradėti žygius savo vyriausybei sudaryti.

Po pravestų diskusijų savo tarpe L. Taryba surado pagaliau kompromisinę išeitį ir nutarė pareikšti Vokiečiams: 1) kad vasario 16 d. deklaracija nėra priešinga 1917 m. nutarimui ir 2) kad 1917 m. gruodžio 11 d. nutarimas, kaipo pamatas santykiuose tarp Lietuvos ir Vokietijos, nėra Lietuvos Tarybos atmainytas. Apie tai buvo L. Tarybos Prezidiumo 1918 m. vasario 28 d. pranešta Vokietijos reichskanzleriui grafui v. Hertling'ui, kartu pareiškiant vilties, kad Reicho vyriausybė parems L. Tarybą kitų vyriausybių atžvilgiu, kai ši kreipsis Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo reikalu savo vasario 16 d. deklaracijos pamatu.

Pagaliau Reicho vyriausybė, gana ilgai delsusi, reichstago spiriama, pasiryžo visdėlto pripažinti Lietuvos nepriklausomybę.

L. Tarybos buvo 1918 m. kovo 20 d. išrinkta delegacija, susidedanti iš kun. J. Staugaičio, Jono Vileišio ir manęs, kuriai pavesta buvo pranešti Reicho vyriausybei savo nepriklausomybės paskelbimą ir prašyti jos pripažinti Lietuvos nepriklausomybę. Kartu buvo leista delegacijai, kad L. Taryba stojanti už tokį tarpusavių Lietuvos ir Reicho santykių nustatymą, kaip jie formuluoti yra jos 1917 m. gruodžio 11 d. nutarime. Ta prasme buvo surašytas delegacijai įgaliojimas, visų L. Tarybos narių pasirašytas.

L. Tarybos nariams, kurie žiūrėjo toliau į ateitį, buvo aišku, kad, laimėjus Vokiečams karą, vargu ir iš 1917 m. gruodžio 11 d. formulės tektų kas teigiama Lietuvai, o pralaimėjus karą Vokiečiams, kas atrodė jau tuomet greičiau lauktina, rišančios Lietuvą, pasirėmus ta formule, konvencijos, turės atkristi savaime.

Įteikus 1918 m. kovo 23 d. delegacijos surašytąjį Vokietijos vyriausybės adresu atitinkamą raštą su prašymu pripažinti Lietuvos nepriklausomybę, Vokietijos reichskanzleris grafas v. Hertling'as iškilmingame priėmime, augštų militarinių ir civilinių pareigūnų apsuptas, paskaitė delegacijai Vokietijos kaizerio Vilhelmo aktą, datuotą 1918 m. kovo 23 d. iš vyriausios karo stovyklos, kuriuo pareiškiamas Lietuvos nepriklausomybės atstatymo pripažinimas su visomis, žinoma, 1917 m. gruodžio 11 d. aktu pagrįstomis kliauzulėmis.

Padėkojęs delegacijos vardu reichskanzleriui už nepriklausomybės pripažinimą, aš, delegacijos pavedamas, išreiškiau čia pat reichskanzleriui Lietuvos Tarybos prezidiumo (Berlynan buvo ta proga atvykęs ir L. Tarybos pirmininkas A. Smetona) prašymą, kad malonėtų jis paskirti dieną ir valandą, kada L. Tarybos prezidiumas gadlėtų jį aplankyti ir pasitarti visais aktualiais Lietuvos klausimais. Į tai reichskanzleris tuoj atsakė, kad tatai, deja, šiuo tarpu nebūsią galima, nes okupacinė vyriausybė laukianti mūsų Vilniuje tuoj grįž-

tant rengiamoms ten pripažinimo proga iškilmėms.

Toksai reichskanzlerio pareiškimas buvo mums visai nelauktas, o buvęs čia pat okupacinės vyriausybės šefas atrodė mums kiek sumišęs, tartum katė, paliejusi pieną. Tą staigmeną mes išsiaiškinome sau Vokiečių nepasitenkinimu L. Tarybos politika ir nenoru daryti šiuo momentu tolesnių išvadų iš Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo akto, po moraline reichstago presija padaryto. Tatai visai patvirtino tolesni įvykiai.

Kokia nuotaika iš tikrųjų viešpatavo tuomet artimuose Vokiečių vyriausybei sluogsniuose, gavome tą pat dieną patirti, kai dar anksčiau barono Fr. Roppo sudarytoji Berlyne vad. Vokiečių - Lietuvių Draugija (tikriau pasakius, Vokiečių ekspozitūra Lietuvos klausimams sekti) suruošė Adlono viešbutyje pusryčius L. Tarybos delegacijai pagerbti. Ten dalyvavo, be mūsų delegacijos, dar iš lietuvių pusės L. Tarybos pirmininkas A. Smetona, prof. A. Voldemaras, netikėtai atsiradęs Berlyne iš Lietuvos Brastos (ten jam buvo pasisekę įsisprausti į Ukrainos taikos delegaciją), kun. Dr. J. Purickis, o iš vokiečių tarp kita ko Vok. Užs. Reik. Ministerijos atstovai: Nadolny ir Trautmann'as, gi iš Vokiečių-Lietuvių Draugijos pusės be Fr. Roppo dar prof. Weber'is, prof. Sering'as ir kt. Nuotaika buvo saldžiai-rūkšti. Vokiečiai savo prakalbose ėmė kreipti dėmesio į pasireiškusią tarp L. Tarybos ir Reicho vyriausybės nesantarvę, būtent į L. Tarybos po 1917 m. gruodžio 11 d. akto priimtąją vasario 16 d. deklaraciją, sukėlusią Vokiečiams tiek galvosūkio ir susirūpinimo. Girdi kyląs klausimas: katrą datą reikėsią skaityti ateityje tikrąja Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo data: gruodžio 11 d. ar vasario 16 d.?! Baronas Ropp'as ėmė net reikšti baimės, kad ligišiol buvę vieni Balkanai Europos pietuose, kaip Europos nesantaikos lizdas, dabar gi grėsiąs pavojus, kad ir Pabaltėje imsią darytis antri Balkanai ir t.t. Taigi pirmą kartą baronas Ropp'as, lošęs ligišiol Lietuvos patrioto rolę, parodė tikrąjį savo prieš Lietuvą nukreiptą veidą...

Visus vokiečių malkontentus nuramino pagaliau prof. Voldemaras, patepdamas jiems kaip medum savo pasaka iš senovės Romos istorijos. Pritaikydamas jos prasmę dabarties laikams, palygino jis Vokietiją į saulę, aplink kurią, girdi, sukasi planetos, mažosios valstybės. Šita jo papasakotoji alegorija įstrigo man į galvą: kaip paskui pasirodė, tai buvo ir tikrasis politinis jo nusistatymas Vokiečių atžvilgiu.

Prieš apleisdama Berlyną, L. Tarybos delegacija su L. Tarybos pirmininku A. Smetona priešakyje nusiuntė tą pat pripažinimo iškilmių dieną iš Valstybės Operos Berlyne, kur buvo delegacija vakare pakviesta, mandagumo telegramą Vokiečių kaizeriui su padėka už Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą. Grįžus Vilniun, buvo gautas iš kaizerio pro okupacinę vyriausybę atsakymas su padėka už atsiųstąją telegramą ir kartu su linkėjimais Lietuvos adresu

II

Jei kas laukė, kad po Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo iš Vokiečių pusės, prasidės L. Tarybai naujos geresnės sąlygos tolesniam darbui ir kad santykiai tarp L. Tarybos ir okupacinės vyriausybės bei Vokiečių Reicho ims keistis geron pusėn, tas turėjo greit įsitikinti, kad tai buvo tuščios svajonės.

Žinoma, L. Tarybos delegacijos grįžtant niekas Vilniuje su jokiomis iškilmėmis nelaukė, kaip tvirtino mums reichskanzleris. Tai buvo tik pretekstas neduoti delegacijai progos kalbėtis su richskanzleriu ir skubiai grąžinti ją atgal iš Berlyno.

Jei Reicho vyriausybė, apystovų verčiama, buvo priversta pareikšti Lietuvos nepriklausomybės atstatymo pripažinimą, tai daryti kurių nors išvadų iš to savo pripažinimo akto ji visai nė nemanė. Priešingai, savo veiksmais ji, po militarinių veiksnių įtaka, visa darė duoti mums pajausti, kad ji su tuo pripažinimo aktu nesiskaito.

Pirmiausia pažymėtina, kaip Vokiečių okupacinės vyriausybės buvo traktuojami patys L. Tarybos nariai.

Dar 1917 metais, po L. Tarybos išrinkimo, man buvo suteiktas, kaip L. Tarybos prezidiumo nariui, laisvas susisiekimas su Berlynu. Po vasario 16 d. deklaracijos pravedimo, kurio vienu iš kaltininkų skaitė mane okupacinė vyriausybė, tasai susisie-

kimas man buvo toliau griežtai draudžiamas.

Prieš grįžtant iš Berlyno po 1918 m. kovo 23 d. akto paskelbimo iškilmių, mudviem su A. Smetona buvo A. Amte (Vok. Užs. Reik. Ministerijoje) p. Nadolny'o pareikšta, kad po Velykų L. Tarybos delegacija galėsianti be kliūčių atvykti Berlynan, jei turėsianti reikalo. Kai betgi L. Tarybos prezidiumas ėmė, grįžęs iš Berlyno pakartotinai daryti žygių leisti nuvykti Berlynan tai L. Tarybos, tai Bažnyčios reikalais (vakuojančio Vilniaus vyskupo reikalu), gaudavo arba neigiamus atsakymus arba buvo maitinamas tolimesnėmis viltimis, kurių išpildymas vis buvo atidėliojamas. Faktinai L. Tarybai kelias Berlynan ar pas Nuncijų Bavarijon buvo uždarytas.

Krašte savo rieztu ėjo toliau tikras vokiečių siautimas ir savaliavimas. Pirmiausia, rekvizicijos ėmė darytis vis sunkesnės ir griežtesnės. Į žmonių nusiskundimus vokiečių žandarai su pasityčiojimu nurodinėjo, kad tai, girdi, daroma esą su L. Tarybos sutikimu. L. Tarybos teikiami raštai ar Vokiečių reichskanzleriui ar pačiai okupacinei vyriausybei su reikalavimais sunormuoti rekvizicijas ir pašalinti griežtumus (prieidavo prie to, kad žmonėms atimdavo paskutines karves) nieko negalėjo padėti.

Kai sudarytoji prie L. Tarybos Skundų Komisija nurodinėdavo okupacinei vyriausybei tiesiai faktus apie neleistinus vietos organų pasielgimus su žmonėmis, tai visdėlto retai išeidavo kas gera iš to, o nekartą pasiskundusiems tekdavo net nukentėti.

Krašte ėjo kaip ėjęs griežtas Lietuvos miškų naikinimas ir miško medžiagos gabenimas į Vokietiją.

Susisiekimas krašte buvo visais būdais sunkinamas, gi susisiekimas tarp apskričių be leidimo buvo draudžiamas ir baudžiamas, tik jis 1918 m. rudeniop buvo pagaliau leistas, kai ėmė masėmis grįžti pabėgėliai iš Rusijos.

Lietuvos liaudies mokyklos, kiek jų buvo leista, buvo ir toliau, net po Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo vokietinamos: vokiečių kalba brukama į jas kaip privalomoji. Kai Lietuvos Tarybos pirmininkas atskiru raštu pasiskundė dėl to Vyriausiam Rytų Karo Vadui ir nurodė į tą faktą kaip anomaliją po Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo, tai jam buvo iš to Vado štabo atsakyta, kaip ir su pasityčiojimu, kad tai esą daroma, girdi, pačios Lietuvos naudai...

Kai, Rusijai sugriuvus, įvyko ten komunistinis perversmas ir prasidėjo teroras ir chaotiniai santykiai, ėmė veržtis atgal mūsų karo pabėgėliai iš Rusijos. Reikėjo tą grįžimą organizuoti. Todėl L. Taryba paskyrė tam atskirą komisiją su A. Stulginskiu priešakyje tiems pabėgėliams ir karo belaisviams grąžinti. Ji siuntinėjo į tam tikrus pasienio ar pafrončio punktus savo įgaliotinius. Ir tas darbas buvo vokiečių organų varžomas ir trukdomas. Reikėjo nugalėti daug sunkenybių.

Taip tas darbas, taip kiti L. Taryboje pagyvėję darbai (rengimas būsimos administracijos, švietimo ir kitų krašto tvarkymo planų) reikalavo nemaža lėšų. Todėl L. Tarybos prezidiumas pakartotinai kreipėsi į okupacinę vyriausybę, reikalaudamas paskirti iš krašto pajamų tam tikrą sumą L. Tarybos biudžetui sutvarkyti. Pradžiai buvo 1918 m. birželio 6 d. reikalauta numatyti bent vieną milioną mk., o einamoms išlaidoms padengti paskirti avanso. Į tai ilgai nebuvo gauta jokio atsakymo.

Kartu teko nesantaikos tarp L. Tarybos ir okupacinių organų metu pastebėti kaikurių simptomų, kurie vertė mus prie dar didesnio budrumo mūsų santykiuose su vokiečiais, kurie ėmė aiškiai kastis prieš visus mūsų ligišiolinius susitarimus ir prieš savo pačių aktą, pripažinusį Lietuvos nepriklausomybę.

L. Tarybos posėdžiuose 1918 m. balandžio mėnesį buvo plačiai aptariamas Vokiečių agento Al. Ertelio, Lietuvos dvarininko, ir kitų agentų, tarp kito ko ir vieno barono Roppo giminaičio, su okupacinės vyriausybės palaiminimu ir pagalba plačiai išvystyta agitacija ir propaganda už Lietuvos personalinę uniją su Prūsais. Lietuvos Tarybos pirmininkas A. Smetona į savo atitinkamą raštą tuo klausimu ir reikalavimą sustabdyti tą okupacinės vyriausybės remiamą akciją negavo iš Vokietijos reichskanzlerio jokio atsakymo.

Tuo pat laiku Vokietijos spaudoje buvo plačiai vedama akcija už Lietuvos sujungimą su Saksonija iš vienos ir už personalinę uniją su Prūsais iš antros pusės.

Be to, baronas Fr. Ropp'as, nepatenkin-

tas tos aneksionistinės akcijos menkais vaisiais, užsigeidė imtis praktiškesnių žygių. Jis, pravedęs akciją tarp Lietuvos dvarininkų, sumanė įkurti, nebeatsimenu kuriuo pavadinimu, draugiją, kurios organizacija ir statutas nuostabiu būdu labai buvo panašus į Lietuvos Tarybos statutą. Kadangi draugija iš vienų vokiečių ir lenkų dvarininkų negalėjo turėti Lietuvoje didesnės reikšmės, tai sumanymo iniciatorius įsigeidė įtraukti jon kaikuriuos L. Tarybos narius. Susirinkiman, kuris turėjo vykti Kaune prelato Dambrausko bute, buvo be dvarininkų gr. A. Tiškevičiaus iš Biržų, p. Kuprevičiaus nuo Kėdainių ir kunigaikščio Radvilos nuo Taujėnų, pakviesti iš L. Tarybos p.p. A. Smetona, kun. J. Staugaitis ir prelatas Šaulys. Manęs nenorėjo kviesti, bet, A. Smetonai nesutikus vykti, jei aš nedalyvausiu, buvau pakviestas ir aš. Pats Fr. Ropp'as susirinkime nedalyvavo. Tarpininku tarp jo, apsigyvenusio Metropolio viešbutyje Kaune, ir susirinkimo, jojo įprašytas, funkcionavo kun. J. Purickis, atvykęs iš Berlyno (ten kartu su prof. A. Voldemaru ir kan. Olšausku buvo jis sudaręs L. Tarybos ekspozitūrą ir buvo jungė tarp Lietuvos ir Šveicarijos).

Iš diskusijos, pravestos tame susirinkime, o ypač iš žinomo savo fizine spėka, o ne dvasinėmis pajėgomis kun. Radvilos Taujėniškio prasitarimų, padarytų privatiniuose pasikalbėjimuose, mums paaiškėjo visai gerai to barono Ropp'o sumanymo tikslai: Ropp'o įbauginti ir suagituoti dvarininkai, bijodami galimos bolševikų invazijos ir žemės reformos, buvo bepasiryžtą pasekti Latvių baronus dvarininkus, kurie, paaukoję savo žemių trečdalį vokiečių kolonizacijai, buvo paprašę Reicho kaizerio bei Prūsų karaliaus prisiimti Kuršo kraštą savo protekcijon. Taip buvo ir Lietuvos dvarininkai, Ropp'o vedami, bepasiryžtą padaryti. Kadangi pravesti tatai pro L. Tarybą buvo neįmanoma, todėl buvo Ropp'o sugalvota sukurti panašią Tarybai draugiją, kuri, susprogdinus kuriuo nors pretekstu L. Tarybą, galėtų užimti jos vietą ir pravesti Vokiečių pageidaujamą Lietuvos kolonizaciją buvusiais vokiečių kareiviais, o patį kraštą sujungti personaline unija su Prūsais.

Žinoma, prie to gudriai sugalvoto barono Ropp'o sumanymo Lietuvos Tarybos nariai negalėjo dėtis.

Krašte ir L. Tarybos tarpe darėsi vis labiau prislėgta nuotaika. Tuo psichologinės depresijos momentu kilo, Centro atstovo Erzbergerio pasiūlymu, sumanymas pašaukti Lietuvos sostan kunigaikštį Urachą, kuris ir buvo 1918 m. liepos 11 d., gavus iš jo raštu sutikimą su L. Tarybos prezidiumo jam pastatytomis sąlygomis, L. Tarybos daugumos išrinktas Lietuvos karaliaus sostan, kurį jis turėjo užimti Mindaugo II vardu.

Tie Uracho rinkimai sukėlė ir užsieniuose ir pačioje Lietuvoje daug kalbų. Ir dabar dar nemaža kas iš pačių lietuvių tarpo daro iš to L. Tarybai užmetimą, kad ji, girdi, tais rinkimais parodžiusi savo pasidavimą Vokiečių užuomačioms. Galima, žinoma, dėl tų rinkimų visaip galvoti ir L. Tarybai daug kas dėlei to prikišti, bet tik ne pasidavimą. Tie rinkimai buvo juk viena priemonių kaip tik kovoje prieš tas užuomačias. Ačiū tam jie ir galėjo L. Taryboje gauti daugumą balsų.

Tai yra klausimas, kuris reikėtų atskirai ir plačiau dar pagvildenti ir paaiškinti. Čia aš noriu tuo klausimu trumpai tik štai ką pasakyti.

Ar daug L. Tarybos tarpe buvo įsitikinusių monarchistų, negalėčiau pasakyti. Principinių respublikonų pasirodė besą 3-4: jie užprotestavo prieš Uracho rinkimus iš principinių sumetimų ir 3 iš jų pasitraukė dėlei to iš L. Tarybos. Dauguma, prie 3 susilaikiusių, balsavo už Urachą.

Balsavusiųjų daugumos tarpe, kiek galima buvo spręsti ,buvo dauguma tokių, kurie neskaitė principo dalyku valdymo formos klausimą, o linkę buvo žiūrėti labiau valdžios režimo turinio. Yra juk monarchijų su giliai demokratiniu režimu (pvz., D. Britanija su savo dominijomis, Skandinavijos valstybės) ir yra respublikų iš formos, kurios betgi toli gražu neatitinka demokratinį režimą. Pagaliau, šiokia ar tokia valdžios forma pareina, ypač besikuriant iš naujo valstybei, daug ir nuo to, kuriomis apystovomis tenka tai valstybei pradėti naują savo gyvenimą. Aišku, kad Lietuvai, jei ji būtų turėjusi atsiremti savo kaimyninėmis monarchijomis, būtų buvę patogiau ir lengviau atsikurti kaip monarchijai. Ir priešingai, monarchijoms aplin-

kui žlugus, nebegalėjo būti kalbos apie Lietuvos monarchiją, kas ir pasirodė po to, kai žlugo Vokietijos ir Austrijos monarchijos.

Kad būtų kunigaikštis Urachas turėjęs pas mus ypatingų simpatijų, negalima buvo pasakyti. Vienas jo stipriausių atutų buvo, kad buvo katalikas, kad buvo tartum lietuvių kilmės (jo atsiųstoji mums genealogija turėjo, deja, nevieną abejotiną punktą) ir kad buvo, Erzbergerio tvirtinimu, demokratinio nusistatymo, buva betgi užtat kilęs iš gana pavargusios šeimos ir su daugybe vaikų, kas būsimam Lietuvos biudžetui nelėmė palankių perspektyvų.

Bet tuo momentu ne tai buvo svarbu, nes būsimas Uracho karaliavimas, turint omenyje bendrą karo eigą, buvo jau gana problematinis. Daugumą L. Tarybos narių pastūmėjo, man rodos, priimti Erzbergerio pasiūlymą paprasti politinės taktikos sumetimai: sumaišyti besiriejančių už Lietuvos grobį imperialistų kortas, metus jiems naują ir nelauktą Lietuvos karaliaus kortą. Kitaip sakant, į visus unijų sumanymus ir bandymus užkarti mums Saksų ar Prūsų monarchus L. Taryba atsakė: mums jūsų unijos nepakeliui, o jei privalome turėti savo priešakyje monarchą, tai renkamės jį patys ir tomis sąlygomis, kaip mums atrodo patogiau.

III

Lietuvos Taryba 1918 m. liepos 11 d., remdamos savo nepriklausomybės atstatymo pripažinimo aktu iš Vokiečių pusės, nutarė toliau vadintis „Valstybės Taryba".

Tęsdama savo posėdį toliau, Valstybės Taryba tą pat dieną padarė daugumos nutarimu dar du sprendimu:

1) Turėdama omenyje esamą Lietuvos padėtį ir politikos konjunktūrą, Valstybės Taryba randa tinkamiausią Lietuvai valdžios formą konstitucinę paveldimą monarchiją su katalikų karalium priešakyje;

2) Valstybės Taryba, siekdama skubaus Valstybės atstatymo ir greitesnio Lietuvos vyriausybės sudarymo, renka kunigaikštį Vilių iš Uracho, Wuerttembergo grafą, Lietuvos karalium ir kviečia jį greičiau apimti Lietuvos sostą Vilniuje.

Pranešdamas apie tai savo 1918 m. liepos 13 d. raštu Vokietijos reichskanzleriui, Valstybės Tarybos pirmininkas prašė, kad būtų suteikta V.T. delegacijai, susidedančiai iš V.T. prezidiumo narių, greit galimybė patiekti tuos čia minėtus nutarimus Vokietijos kaizeriui, kaip lygiai kunigaikščiui Urachui.

Įvykęs V. Tarybos nutarimas apie karaliaus išrinkimą buvo Vokiečiams nelauktas ir nesitikėtas: tai buvo visiems jų planams didelis smūgis, iššaukęs Vokiečių spaudoje visą audrą puolimų prieš V. Tarybą.

T. p. m. liepos 13 d. V. Taryba, pasitraukus iš jos trims jos nariams, būtent: S. Kairiui, M. Biržiškai ir S. Narutavičiui, nutarė savo sąstatą papildyti, remdamos išrinkusios ją Vilniaus konferencijos nuostatais, 6 nariais, būtent: Dr. J. Alekna, Dr. E. Draugeliu, M. Yču, kun. J. Purickiu, St. Šilingu ir prof. A. Voldemaru.

Pirmiausia, reagavo į karaliaus rinkimus Obosto spaudos skyrius, pareikalavęs, kad Lietuvos Aidas išspausdintų Norddeutsche Allg. Zeitung'os, reichskanzlerio organo, tendencingą ir iškraipytą pranešimą apie V. Tarybos atliktus karaliaus rinkimus. Laikraščio redaktoriui A. Smetonai atsisakius dėti savo organan tą pranešimą be redakcijos pastabos, atitaisančios netikrus tvirtinimus, laikraštis buvo sustabdytas. Tik po mėnesio buvo leista jam vėl eiti.

Paskui atsiliepė vyriausias rytų fronto karo vadas, pasipriešinęs, kad V. Taryba vadintųsi nauju savo vardu. Girdi, tam laikas nesąs dar atėjęs.

Sekė 1918 m. liepos 25 d. paties Vokietijos reichskanzlerio v. Hertling'o atsiliepimas, kuriuo jis atsisakė imti dėmesin taip pranešimą apie įvykusius karaliaus rinkimus, taip Lietuvos Tarybos vardo pakeitimą Valstybės Taryba. Visam tam dar nesą sąlygų.

Pagaliau, okupacijos vyriausybės šefas pasipriešino ir naujų narių kooptavimui į V. Tarybą.

Žodžiu, pasireiškė visiškas santykių subiurimas tarp V. Tarybos ir Vokiečių.

Nežiūrint to, V. Taryba, užimta pabėgėlių ir karo belaisvių grąžinimu, gyventojų skundų tyrimu, kaip lygiai kitais savo vidaus darbais, nenustojo toliau klabinusi, tarytum būtų kuo normaliausi santykiai, taip okupacinę vyriausybę, taip Vokietijos

centro vyriausybę įvairiais Lietuvos ateities liečiančiais klausimais, kaip antai: Lietuvos sienų klausimu, Lietuvos atstatymo reikalais, liečiančiais taip santykius su užsieniais, taip būdus prieti prie greitesnio Lietuvos vyriausybės sudarymo. Visi tie ratšai atsimušė, suprantama, kaip žirniai į sieną.

Tuo tarpu po ilgų klabenimų atsidarė visdėlto pagaliau V. Tarybai galimybė išvykti Berlynan ir Šveicarijon, kur buvo rengiama konferencija su Šveicarijos lietuviais ir iš Amerikos atvyksiančiais lietuvių delegatais. Kadangi konferencijoje turėjo dalyvauti ir Amerikos lietuviai, Vokiečiai suprato, kad nebepatogu būtų rodyti jiems savo griežtumą V. Tarybos atžvilgiu. Be to, buvo reikalas ir Vokiečiams parūpęs, surištas su Vilniaus vyskupo klausimo reguliavimu.

Kadangi man išvažiavimas užsienin ir toliau buvo ginamas, o S. Kairys buvo pasitraukęs iš V. Tarybos, tai p. A. Smetona šį kartą pasiėmė savo palydovais p.p. M .Yčą, prof. A. Voldemarą ir kun. Petrulį, o iš Berlyno — Dr-ą J. Purickį.

A. Smetonai išvykus užsienin, man teko jį pavaduoti ir vesti V. Tarybos reikalus.

Kadangi visus V. Tarybos raštus, siunčiamus V. Tarybos vardu okupacinei vyriausybei, ši pastaroji ėmė mums grąžinti, o be to susirinko ir kitų neatliktų reikalų (V. Tarybos kooptuotųjų narių kl., V. Tarybos biudžeto reguliavimo reikalai, sunkenybės daromos pabėgėlių grąžinimo komisijai ir kt.), teko man pakartotinai vesti tuomet su okupacinės vyriausybės šefu ilgus ir dažnai labai gyvus pasikalbėjimus (su kumščių trankymais stalan iš vienos ir antros pusės!..). Po ilgų ginčų priėjova visdėlto pagaliau prie tam tikrų rezultatų:

1) nenusileisdamas nuo principinio nusistatymo, sutikau, praktikos sumetimais, santykiuose su okupacine vyriausybe naudotis toliau L. Tarybos vardu (vokiškai „Litauische Taryba", vengiant „Landesrato" vardo);

2) Vokiečiai sutiko pripažinti V. Tarybos kooptuotuosius 6 narius;

3) okupacinė vyriausybė sutiko mokėti iš krašto pajamų kas mėnuo po 18.600 mk. V. Tarybos prezidiumo išlaidoms ir padengti jo padarytąsias jau išlaidas 75.451, 90 mk. sumoje, o pabėgėlių ir karo belaisvių grąžinimo reikalams skirti dar, be to, pagal reikalą naujų sumų.

Šiaip, principinis Vokiečių valstybės organų neigiamas nusistatymas mūsų atžvilgiu liko po senovės kaip buvęs.

Po V. Tarybos savarankiškų žygių, prigadinusių tiek nervų vokiečiams, okupacinės vyriausybės šefas pareikalavo 1918 m. rugp. 20 d. raštu tarp kita ko, kad V. Tarybos prezidiumas šauktų ateityje V. Tarybos posėdžius ne kitaip, kaip susižinojęs pirma su juo, ir kad su V. Tarybos nutarimais jis ateityje skaitysis, girdi, tiek tik, kiek jie bus padaryti, prisilaikant tų jo nurodytųjų nuostatų. Šitas jo raštas buvo paliktas be mūsų atsakymo.

Ir reichskanzleris, atsiliepdamas į V. Tarybos pirmininko raštus, liečiančius Lietuvos valstybės atstatymo planus, pasitenkino bendrais pažadų posakiais, rekomenduodamas kartu siųsti jam ateityje raštus vien pro okupacinės vyriausybės rankas (!).

Visa tai darėsi, kada jau ėmė padėtis frontuose traškėti ir artinosi galutinis Vokietijos karo frontų pairimas!..

Negana to. Netikėtai teko mums Vilniuje pro vieną mūsų simpatiką okupacinėje administracijoje gauti nuorašą telegramos, Luedendorfo iš vyriausiojo štabo atsiųstos vyriausiam rytų fronto karo vadui. Iš tos telegramos patyrėme, kad tarp jo atstovo ir Varšuvos Regentų Tarybos atstovo gr. Ronikierio vedamos yra derybos dėl Vilniaus užleidimo lenkams už tam tikras lenkų nuolaidas Poznanės klausimu.

Tos telegramos nuorašą aš paskui, išmetęs vieną kitą vietą, kuria galėtų būti kompromituotas mūsų tarpininkas, įdaviau netrukus V. Kapsukui, kai šis buvo atvykęs, Sovietų siunčiamas, Vilniun Sovietų sienos reguliavimo reikalu. Jis tą telegramą išspausdino Maskvos „Pravdoje", ir tokiu būdu ji patapo plačiau žinoma. Vėliau ir A. Smetona, grįžęs iš Šveicarijos Berlynan, buvo užprotestavęs prieš tuos mūsų nenaudai ir už mūsų nugaros varytus konšachtus savo spalių 8 d. rašte Vokietijos reichskanzleriui.

A. Smetona subuvo su savo palydovais Šveicarijoje apie 2 savaites. Konferencija, kur be V. Tarybos atstovų dalyvavo Šveicarijos lietuvių įstaigų atstovai: Šveicarų

Lietuvių Tarybos žmonės: kan. K. Olšauskis, kun. Dr. Bartuška, Daumantas, Lietuvių Informacijos Biuro vedėjas J. Gabrys, Komiteto „Lituania“ pirmininkas kun. A. Steponaitis, kiek vėliau atvyko dar ir delegatai iš Amerikos: kun. Dažinskis, adv. Mastauskas ir K. Pakštas.

Buvo pasikalbėta ir pasitarta, dar daugiau prisigińčyta, bet ypatingų teigiamų rezultatų ta konferencija nebedavė. Įvyko aiškus skilimas tarp J. Gabrio ir V. Tarybos atstovų. Nuo to laiko reikia skaityti ir J. Gabrio atsiskyrimas nuo bendro su V. Taryba darbo, kaip ir apskritai nuo bendro valstybės kūrybos darbo.

Grįžusi Berlynan 1918 m. spalių pradžioje, V. Tarybos delegacija su A. Smetona priešakyje rado ten visai pasikeitusią padėtį. Fronte brendo katastrofa, Hertling'as turėjo pasitraukti ir užleisti reichskanzlerio vietą princui Max von Baden. Užs. reikalų ministeriu patapo Dr. Solf'as. Prasidėjo pasikeitimas notomis tarp Reicho vyriausybės ir Amerikos prezidento Wilson'o dėl karo paliaubų.

V. Tarybos pirmininkas A. Smetona pradėjo todėl, sėdėdamas Berlyne su savo patarėjais prof. A. Voldemaru ir M. Yču, bombarduoti naują reichskanzlerį įvairiais raštais Lietuvos valstybės organizavimo reikalais.

Įvykiai ėmė bręsti greitesniu tempu. Apie t.p.m. spalių vidurį buvome iššaukti Berlynan likusieji V. Tarybos prezidiumo nariai: be manęs (I-mo vicepirm.) dar kun. J. Staugaitis (II-as vicepirm.) ir J. Šernas (gen sekr.). Spalių 20 d. reichskanzleris princas M. von Baden priėmė V. Tarybos prezidiumą iškilmingoje audiencijoje ir paskaitė jam pareiškimą šitokio turinio:

Vokietijos Reichas, kaip pareikšta esą jau reichstage, palieka lietuvių tautai pačiai nustatyti savo konstituciją ir savo santykius su kaimynais.

V. Tarybos dalykas bus sudaryti provizorinę savo vyriausybę. Tos vyriausybės dalykas bus taip pat sudaryti plačiais pamatais paremtą Tautos atstovybę. Dabartinė krašto militarinė vyriausybė bus pakeista netrukus civiline vyriausybe, kuri tol kraštą valdys, kol Lietuvos vyriausybė, suorganizavusi savo administracijos organus, galės perimti krašto administraciją į savo rankas.

Nors Reicho vyriausybė norėtų, esą, kiek galima greičiau atitraukti iš Lietuvos savo kariuomenę, ji betgi, nusileisdama daugeliui iš krašto ateinančių prašymų, yra pasiryžusi kolkas palikti dar savo kariuomenę ir susisiekimo priemones krašte. Provizorinės Lietuvos vyriausybės dalykas bus organizuoti savo milicijos ir policijos kadrus.

Paskaitęs tą pareiškimą, reichskanzleris tuoj atsisveikino su mumis ir išėjo.

Tolesni mūsų darytini žygiai buvo tuoj provizoriškai V. Tarybos prezidiumo aptarti kartu su esamais Berlyne V. Tarybos nariais. Buvo tame pasitarime numatytas prof. A. Voldemaras ministeriu pirmininku, o aš Lietuvos pasiuntiniu Berlyne.

Reicho vyriausybės buvo tuoj, Erzbergerio pasiūlymu, paskirtas Lietuvon Vokiečių civilinės okupacinės vyriausybės šefu Reicho komisaras Zimmerle (Centro žmogus). Tasai ponas, atvykęs Vilniun vos lapkričio 9 d., prieš pat Vokiečių revoliuciją, iš pradžių rodęs mums simpatijų, Vilniuje pateko greit vokiečių miltaristų įtakon ir netrukus ėmė uostytis su lenkais, kurių militarinėms organizacijoms jis pagaliau, artinantis Sovietų kariuomenei, ir patį Vilnių perleido.

Grįžus iš Berlyno V. Tarybos nariams, V. Taryboje prasidėjo karštas darbas. Pirmiausia buvo spalių 28 d. priimta provizorinė Lietuvos konstitucija, turėjusi veikti, ligi Steigiamasis Seimas ją pakeis pastovia Lietuvos konstitucija. Ta provizorine konstitucija einant, V. Tarybos prezidiumui buvo pavesta eiti Valstybės Prezidentūros pareigas.

Dar prieš susidarant provizorinei vyriausybei, lapkričio 2 d. V. Taryba, atsižvelgdama į naują konjunktūrą, nutarė, kad V. Tarybos liepos 11 d. pravestieji karaliaus rinkimai turi likti nevykdomi ir kad tas klausimas paliekamas rišti Steigiamajam Seimui.

Lapkričio 5 d. Valstybės Tarybos Prezidiumo buvo oficialiai pavesta prof. A. Voldemarui sudaryti ministerių kabinetą iš 6 narių.

Tuo tarpu Vilniuje aplink V. Tarybą buvo pasidarę labai judru. Krašte prasidėjus gana chaotiniams santykiams, žmonės būriais ėmė plaukti Vilniun, lankytis V. Tarybon ir teirautis ten patarimų, kaip

OKUPUOTOSIOS LIETUVOS REIKALAI

TA PATI STALINO LAIKŲ GIESMELĖ

„Už glaudų literatūros ir meno ryšį su gyvenimu..."

Š. m. sausio mėn. 17 d. prasidėjo ir kelias dienas truko Vilniaus Akademinio teatro patalpose vadinamas respublikinio literatūros ir meno darbuotojų aktyvo suvažiavimas. Suvažiavimo prezidiume šalia žinomų Lietuvos kvislingų sėdėjo, kaip įprasta tokiais atvejais, ir prižiūrėtojas iš Maskvos — šį kartą Sov. Sąjungos kompartijos CK kultūros skyriaus vedėjo pavaduotojas B. Riurikov. Pagrindinį pranešimą suvažiavime padarė LTSR kultūros ministras J. Banaitis.

„Pagrindiniai uždaviniai, kuriuos iškėlė TSKP XX suvažiavimas literatūros ir meno darbuotojams, — yra pakelti ideologinio darbo lygį, meninėje kūryboje šventai saugoti ir ginti partiškumo ir liaudiškumo pozicijas, negailestingai kovoti prieš buržuazinės ideologijos pasireiškimus, nuosekliai demaskuoti ir kritikuoti imperialistinės buržuazijos ideologiją, kasdien nenuilstamai auklėti darbo žmones komunizmo dvasia..."

— tai buvo J. Banaičio pranešimo motto ir drauge programa, kaip ir buvusi, taip ir likusi, ir toliau degraduojanti literatūrą ir meną į kompartijos tarnaitės padėtį. Toks tikslas buvo ir lieka.

„Šioje ideologinėje kovoje prieš buržuazinio nacionalizmo liekanas, už tautų draugystės, tarybinio patriotizmo, proletarinio internacionalizmo idėjų įtvirtinimą ir mūsų rašytojai bei meno darbuotojai nuveikė didelį darbą"...

„...Savo kalbose rašytojams ir meno darbuotojams draugas N.S. Chruščiovas ypatingai pabrėžė, kad literatūra ir menas vystosi, vykstant idėjinei kovai prieš svetimos mums buržuazinės

---

gintis nuo chaoso ir imti tvarkyti kraštą. V. Tarybos nariai po kelis kartus į dieną susirinkusiems V. Tarybos posėdžių salėje žmonėms davinėjo informacijų, teikė nurodymų ir patarimų.

Tuo tarpu lapkričio 10 d., jei neklystu, persimetė Vokiečių revoliucija ir Vilniun, susidarė vokiečių kareivių taryba.

Šitokiai padėčiai esant, susidarė pagaliau ir pirmasis mūsų provizorinės vyriausybės ministerių kabinetas. Taigi galėjo jau prasidėti tikras Valstybės kūrybos darbas. Buvo jau tam paskutinis laikas.

Sunkūs buvo laikai. Krašte vyko didelis pairimas: vokiečių rekvizicijos, įgaunančios dažnai tikro grobimo formas, ėjo toliau, banditizmas ne mažėjo, o didėjo, artinosi vis arčiau Lietuvos sienų, vokiečių kareiviams sprunkant nuo fronto namo, rusų ginkluotos bolševikų gaujos, lenkų legijonistai, kurstomi iš Varšuvos, pradėjo kelti vis drąsiau galvas...

Paskirtas lapkričio 20 d. Lietuvos pasiuntiniu Berlynan, apleidau Lietuvą tuoj kitą dieną su savo personalu: Pasiuntinybės patarėju Dr-u J. Purickiu, P-bės sekretorium Pr. Penkaičiu, p-le J. Chodakauskaite ir dipl. kurjeriu P. Grajausku.

Nelengva širdim važiavome iš Lietuvos, matydami prasidėjusią suirutę: visų mūsų mintys buvo užimtos klausimu: kaip pasiseks nugalėti taip iš visų pusių tykančias sunkenybes?

Pamažu, ačiū Dievui, pasisekė.

kultūros įtakas, prieš atgyvenusius vaizdinius ir pažiūras, vardan mūsų komunistinės ideologijos įtvirtinimo...“

Tai yra tolesni deklaratyviniai ir normatyviniai pareiškimai J. Banaičio pranešime. Seniai pažįstamos ir nedviprasmiškai aiškios tezės. Pagal įprastinį komunistinių pranešimų ar spaudos vedamųjų šabloną, joms priskiriamas nuopelnas, kad tik tarybiniame režime pagaliau lietuviškasis menas suklestėjo ir kad „dar niekad lietuviška knyga nebuvo leidžiama taip solidžiai ir skoningai kaip dabar“.

Tačiau deklamatoriški pasiliaupsinimai bei amžinai kartojama kultūrinio gyvenimo pavergimo programa politinės jėgos naudai ir per 14-ka antrosios bolševikinės okupacijos metų dar nesukūrė atitinkamos kultūrinės veiklos tikrovės. Priešingai, labai žymią dalį J. Banaičio pranešime užima ‚negerovių“ iškėlimas. „...mes neturime nė akimirkai užmiršti, kad įvairios praeities atgyvenos dar pasireiškia“ — sako savo pranešime J. Banaitis, atsidurdamas į esamą, o ne į įsivaizduojamą ar pageidaujamą tikrovę. Štai ir vienas jo paties žodžiais nusakytas tokios tikrovės pavyzdys:

„...Tai ryškiai parodė, pavyzdžiui, kad ir užimta idėjinė pozicija kelių kūrybinių darbuotojų, rašant naują kompozicitoriaus J. Juzeliūno operą „Sukilėliai“. Šios operos libretas (libreto siužetą pagal V. Mykolaičio-Putino to paties pavadinimo romaną paruošė A. Liobytė, tekstas V. Mykolaičio-Putino) visa savo esme klaidingai, iškraipant istorinę tikrovę, nušviečia 1861-1863 metų valstiečių sukilimo įvykius Lietuvoje.

...Tų metų Lietuvos valstiečių judėjimas librete vaizduojamas atitrauktai nuo viso to meto Rusijos valstiečių judėjimo. Jame neakcentuojami socialiniai sukilimo momentai. Toks valstiečių judėjimo nušvietimas falsifikuoja istorinę tikrovę. Centrinis libreto personažas — vienas iš sukilimo vadovų — A. Mackevičius pabrėžtinai vaizduojamas, kaip katalikų dvasininkijos atstovas, iškraipant jo, kaip revoliucinio demokrato paveikslą...

Visų mūsų rašytojų, meno darbuotojų, mūsų kūrybinių organizacijų uždavinys — aktyviai kovoti prieš betkokias buržuazinės ideologijos apraiškas...“

Čia J. Banaitis, matyt, skaitydamasis su visuotine neapykanta rusams Lietuvoje, minimos operos libreto autorių, t.y. V. Mykolaičio-Putino, A. Liobytės ir J. Juzeliūno, „griekų“ tiesioginiais žodžiais nepaminėjo. O „nuklydimas“ buvo toks, kad rašant šios operos libretą, dar egzistavo kiek iliuzijos, jog po Stalino mirties kultūriniam darbui varžtai yra kiek atsileidę. Todėl autoriai leido sau, **kaip tik skaitydamiesi su istorine tikrove**, operos žodiniame tekste paminėti, kad 1861-63 metų sukiliminis judėjimas buvo nukreiptas **prieš rusų okupaciją** ir kad vienas iš jo pagrindinių vadų buvo katalikų kunigas. Tačiau toks skaitymasis su istorine tikrove Kremliui niekad nebus suviršinamas ir ypač tuo metu, kai komunistinio režimo feodalinė klasė vėl pradeda energingai užveržinėti atleistus ar atsileidusius ventilius.

Ypatingos reikšmės priskyręs šiam įvykiui, J. Banaitis pranešime paploja per petį eilei rašytojų, kurie nenukrypo nuo linijos. Tačiau pasitenkinimas neilgai tęsiasi. Toliau seka tokie žodžiai:

„...Tuo metu, kai partija paskelbė kovą „nekonfliktiškumo“ teorijai bei jos apraiškoms, kaikurie literatūros darbuotojai, nesupratę šio žingsnio esmės, ėmė blaškytis ir buvo pasiruošę kone kiekvieną iki 1953 m. parašytą kūrinį apšaukti „nekonfliktišku“, nusaldintu ir pan. ... Po to, praėjus kuriam laikui, ėmė reikštis kitokios nuotaikos, ypač poezijoje; prasidėjo „kamerinės“ lyrikos antplūdis... Jau nekartą buvo pažymėta, kad be galo trūksta augšto meninio lygio kūrinių apie Lietuvos darbininkiją, apie jos didvyrišką darbą. Mes turime Alf. Bieliausko romaną apie darbininkus hitlerinės okupacijos metais ir J. Dovydaičio — apie pačius pirmuosius pokario metus. Bet juk nuo karo pabaigos jau praėjo ištisa dvylika metų; per tą laiką išaugo didžiuliai fabrikai Lietuvoje, nusitiesė naujos darbininkų gyvenvietės, kurių anksčiau visiškai nebuvo, susidarė nauja darbininkų karta, išsivystė naujos pramonės šakos, kaime nugalėjo kolūkinė santvarka. O mes savojoje literatūroje pakol kas

visiškai nieko neturime, kas bent iš dalies atspindėtų šias didžiules permainas nūdienėje Lietuvoje... Išskyrus dvi J. Macijausko knygas, nieko daugiau neturime apie lietuvių karius Didžiojo Tėvynės karo frontuose..."

Šie J. Banaičio žodžiai, vargu, ar dar reikalingi kurių nors komentarų. Tarp reklamos ir literatūrinio kūrinio visgi yra aiškus skirtumas. Pirmajam pakanka apmokėto užsakymo, antrajam reikia laisvės. O kas gi gali sovietiniame režime laisvai rašyti apie esamą padėtį, apie nūdienę tikrovę? Nebent tik asmeninės rizikos kaina. Tačiau neatrodo, kad ir asmeninė drąsa duotų šiuo metu kokių vaisių, nes po naujai vykdomo ventilių užveržimo nepatinkami kūriniai nepraeis pro leidyklų cenzūras. Ir premijas pelnys tik tas, kuris norės ar sugebės į romaną, novelę ar kitokius literatūrinius veikalus nukopijuoti komunistinių laikraščių vedamuosius ir komunistinių žurnalistų sacharinuotus reportažus. Ir kiek komunistiniai kultūros politrukai bereikalautų „glaudaus literatūros ir meno ryšio su gyvenimu", kultūrinės veiklos ir kūrybos dirigistinėje sistemoje tas literatūros ryšys su gyvenimu pasireiškia tuo būdu, kad už „sumedžiojamus" laisvos Lietuvos laikotarpio literatūrinius leidinius, emigracijoje išėjusius geresnius lietuviškus veikalus ar prieinama kalba gautus kurių nors Vakarų literatūros kūrinių vertimus okupuotame Krašte žmonės mielai sumoka tiek, kiek užtektų įsigyti geram tuzinui Stalino premijos laureatų reklaminių produktų.

Tačiau nevien literatūra gavo iš kultūros ministro pylos, t.y. nevien rašytojai kankinasi tarp neįmanomumo rašyti laisvai ir tarp nenoro nuslysti į literatūrinėmis priemonėmis vykdomą reklamos pramonę. Toks pat sovietinės sistemos pagimdytas ir esamomis sąlygomis be asmenybės, mažiausia, moralinio susinaikinimo neišsprendžiamas antagonizmas slegia ir tapytojus bei skulptorius. Tai pailiustruoja šie J. Banaičio žodžiai:

„...Peržvelgus paskutiniuosius mūsų dailininkų kūrybos rezultatus — tai, kas eksponuota jubiliejinėje dailės parodoje, kyla klausimas, kodėl daugelis mūsų dailininkų visdėlto nedrąsiai imasi šių dienų gyvenimo vaizdavimo... Viena iš priežasčių, kad mūsų dailėje silpnai atsispindi šiandieninis gyvenimas, yra ta, kad daugelis mūsų dailininkų **silpnai pažįsta** naujus mūsų gyvenimo reiškinius... Pastaruoju laiku, po individualaus braižo jieškojimo priedanga, po drąsesnių ir naujesnių sprendimų jieškojimo priedanga, randa vietos beidėjiškumo atgarsiai. Dėlto kova su formalizmo recidyvais dar negali būti išbraukta iš Dailininkų Sąjungos veiklos dienotvarkės..."

Ir šie žodžiai platesnių komentarų nereikalingi. Kad dailininkai okupuotoje Lietuvoje „silpnai pažįsta" komunistinę tikrovę po 14-kos metų okupacijos, vargu, ar galima patikėti. Netiki, greičiausia, nė pats J. Banaitis. Jo žodžiai yra tik dialektiška transkripcija parodyti ir įrodyti, kad draugai dailininkai suprastų, jog „nauji mūsų gyvenimo reiškiniai" komunistinėje sistemoje reiškia tik valdančiųjų reikalavimą vaizduojamame mene įžiūrėti vien komunistinės reklamos poskyrį. „Formalizmo atgarsiai", su kuriais Dailininkų Sąjungai reikės dar apsidirbti, yra tik patikinimas, kad okupuotoje Lietuvoje negali būti to, kas Prancūzijoje leistina Picasso. Socialistinio realizmo išrasti nebereikia. Jis yra komunistinėje sistemoje vienintelė dogma, kurią tik reikia sekti ir, tobulinant techninių priemonių naudojimą, kopijuoti.

Teisybės dėlei norime pabaigai dar pridėti, kad čia cituoti „kultūros ministro" J. Banaičio žodžiai, jo pagyrimai ar užsipuolimai, dar nesudaro visos kultūrinės kūrybos Lietuvoje fenomenologijos. Kultūrinės veiklos apraiškos yra ir ten daug komplikuotesnės ir, nors ir vėl griežtėjančiomis sąlygomis, daug kas nesiduoda šimtanuošimtiniai įspraudžiama į režimo kultūrinei kūrybai taikomus rėmus. Šį kartą norėjosi tik autentiškomis citatomis kiek pailiustruoti tuos varžtus, tą „Prokrusto lovą", į kurią komunistinis režimas guldo gyvą žmogų, literatūros ir meno apraiškų kūrėją. Ir drauge iškelti tą komunistinei sistemai imanentišką antagonizmą, kuris visad egzistuos tarp jėgos administravimu ir konsolidavimu užsiimančios komunizmo valdančiosios klasės ir jos siekiams paklusti verčiamų kultūrinio darbo veikėjų.

K. D.

ĮVAIRIOS ŽINIOS

Naujos įmonės

* 1957 m. Klaipėdoje pradėjo veikti naujas žuvies perdirbimo kombinatas, gaminantis žuvų konservus. Okupacinės spaudos teigimu, šis kombinatas galėsiąs per metus pagaminti 50 milionų konservų dėžučių. Pastačius gi naujas mašinas jau esančiuose cechuose, kombinato pajėgumas galįs būti padvigubintas. Pažymima, kad tokių stambių žuvies perdirbimo įmonių Sov. Sąjungoje esama tik Murmanske ir Astrachanėje.

* Kaune, Žaliakalnyje, 1957 m. pačioje pabaigoje buvo baigtas įrengti, okupacinės spaudos pranešimu, stambiausias duonospyrago gaminių fabrikas Lietuvoje. Įmonė esanti aprūpinta naujausio tipo mašinomis ir gamybinis procesas didele dalimi automatizuotas.

* Lentvaryje, buv. grafo Tiškevičiaus rūmuose įrengta lietuviškų kilimų audimo įmonė. Žaliavomis ją aprūpina Kalvarijos vilnonių siūlų verpimo, Plungės „Linų audinių" ir Klaipėdos „Trinyčių" įmonės. Produkcija nurodoma „keli tūkstančiai kv. metrų", o 1958 metais žadama, kaip rašo okupacinė spauda, pagaminti „žymiai daugiau".

* Alytuje 1957 m. balandžio mėn. pradėjo veikti siuvimo fabrikas. Pagrindinis darbas vyksta prie trijų konvejerių. Pagrindinis gaminys — lietpalčiai.

Pagal planą

* Kaune jau nuo 1954 metų, t.y. 4 metus, statomi ir vis nebaigiami pliušo-šilko kombinato ir „Raudonojo Spalio" avalynės fabriko pastatai. Pirmoji įmonė turėsianti gaminti medžiagas užuolaidoms ir minkštiems baldams dengti. Numatyta, kad, pvz., šilkinių audinių gamyba turėsianti siekti iki 13 milionų metrų. Sąmatinė šio kombinato vertė numatyta 80 milionų rublių. Per praėjusius 4 metus turėjo būti atlikta statybos ir instaliacijos darbų už 30 milionų rublių, tačiau faktiškai buvo investuota tik 15 milionų. Pirmieji kombinato cechai jau veikia. Pagal 1957 metų planą jie turėjo pagaminti 4,5 miliono metrų pusiaufabrikato, kurį iki galutinio gaminio teko perdirbti kitiems tekstilės fabrikams. Planas nebuvo įvykdytas, o pusiaufabrikatų persiuntimo išlaidos surijo žymias sumas iš sąmatinių lėšų.

„Raudonojo Spalio" avalynės fabrikas veikia iki šiol vis dar senose patalpose. Naujiems gamyklos korpusams pastatyti buvo sąmatos keliu numatyta investuoti 4,4 miliono rublių ir jų statyba turėjo būti baigta 1956 metais. Nebaigta ji dar iki šiandien, nes kapitalinių investacijų lėšos plano sistemoje išskirstytos neplaningai perdideliam objektų skaičiui ir tuo būdu kapitalas įšąla nebaigtose statybose. Kada nors baigus šios įmonės statybą ir įstačius reikiamas naujas mašinas, gamyba turėsianti pagal planą per metus siekti 2,4 milionų porų avalynės.

* Sausio mėn. 17 d. „Tiesa" aprašo tuo metu įvykusią Vilniaus miesto tarybos sesiją. Joje paaiškėjo, kad per paskutinius 7 metus Vilniuje privačiai buvo pasistatydinta 620 gyvenamųjų namukų. T.y. — apie 90 kasmet. Palyginti su Vilniaus gyventojų skaičiumi, tuo būdu per vieneris metus privatų namuką įstengė pasistatyti 0,03-0,04% bendro gyventojų skaičiaus. Sesijoje dėl to buvo daromi aštrūs priekaištai statybos medžiagų ir transporto pramonei, kuri totalinio plano viešpatijoje (kaip tik dėlto) dirba visiškai neplaningai. Pvz., yra labai didelis plytų trūkumas. O Vilniaus miesto vykd. komiteto žinioje esanti „Riešės" plytų gamykla vis dar tebegamina drenažo vamzdžius, nors dėl tam tikslui netinkamos žaliavos 40% gamybos yra niekalai. Tačiau ir iki šiol, vietoj gerų plytų, gaminami ir toliau netikę drenažo vamzdžiai.

Toje pačioje sesijoje Lietuvos komunalinio banko vicedirektorius, rusas Šarko, nurodė, kad be 60-70 tūkstančių rublių privataus namo neįmanoma pasistatydinti, nes tokių sumų reikalauja valstybinių projektavimo įstaigų paruošti tipiniai projektai. Ten pat kalbėjęs Vilniaus kompartijos komiteto pareigūnas, rusas Kiričenko, nurodė, kad „...trūkstamą miško medžiagą galima atsigabenti iš Karelijos. Bet ten ją reikia paruošti, nuvykti į vietą su kirviais ir pjūklais. Tokiu keliu galima medienos pasigaminti dargi ne vieneriems metams..."

* Š.m. sausio 21 d. „Tiesa" rašo: „...Ypač bloga baldų kokybė. Sunku parduotuvėje rasti tokį baldą, kuriame nebūtų trūkumų. Pasitaiko, kad kaikuriu fabrikų — Kauno, Jonavos, Šiaulių baldų kombinatų produkcija išbrokuojama beveik visa". O priežastis laikraštis nurodo tokias: medienos ištekliai Lietuvoje riboti, o jos pri-

statymas iš Karelijos vyksta netvarkingai, be planingumo ir organizuotumo. Tinkamai neišdžiovinta miško medžiaga tiesiog iš vagonų eina į gamybą. To išdava — mandagiai šnekant,pagaminti baldai pradeda, išėję iš fabriko, tuoj keisti formas.

Be to, pradeda reikštis dar didesnis baldų trūkumas rinkoje. Mat, anot „Tiesos", „Baldų pramonės vadovai, jieškodami lengvesnių kelių planams įvykdyti, neleistinai susiaurino asortimentą. Vietoj įvairių rūšių baldų, pradėta gaminti staliukus siuvamosioms mašinoms, dėžutės radijo imtuvams ir televizijoms... Bet bloga, kad pradėta piktnaudžiauti: staliukus, dėžutes lengviau pagaminti, jie brangesni, todėl ir imta juos gaminti kitų baldų sąskaita. Su spintomis, lovomis, rašomaisiais stalais daug vargo ir planų taip greit neįvykdysi... Taip, pavyzdžiui, atsitiko Vilniaus baldų kombinate. Nuo 1951 metų baldų asortimentas vis mažėjo, o pernai kombinatas tegamino vien dėžutes".

Truputis komentarų

Jei naujų įmonių atsiradimas ar senųjų išplėtimas bei modernizavimas turėtų tiesioginį ryšį su okup. Lietuvos gyventojų gerovės augimu, okupacija būtų bent materiališkai lengvesnė. Tačiau, pateikdami formališkus pramoninės gamybos augimo faktus, mes visad prisimename, kad ta evoliucija vyksta kolonialinio išnaudojimo pagrindais. Pramonę okupantas plečia, remdamasis pusvelčiui paimamomis vietinėmis žaliavomis ar darbo jėgos eksploatacija. Socialinio produkto gi padidėjimas yra faktiškai Kremliaus antpelnis, nes, jei pramoninėje gamyboje ir administracijoje šiuo metu ir įvesta didesnio laipsnio decentralizacija, tai gamybos paskirstymas ir toliau yra likęs griežta Maskvos monopolių nuosavybė. Tačiau valdanti klasė visgi trupinių dirbančiųjų masėms nepasigaili. Pvz., š.m. sausio 3 d. iš „Pravdos" persispausdintame vedamajame „Tiesoje" rašoma: „...vien tik per dvejis pastaruosius metus, sumažinus kainas, gyventojai iš viso laimėjo daugiau, kaip 5 miliardus rublių". Padalinus šią sumą iš Sov. Sąjungos gyventojų skaičiaus, išeina, kad vieno gyventojo gerovės pakilimas iš kainų sumažinimo per 1956-57 metus sudarė iš viso 25 rublius. Tuo būdu vieneriems metams perkamoji galia padidėjo 12,5 rublio arba vidutiniškai 1 rubliu į mėnesį. Iš tiesų, yra kuo pasigirti.

Nejaugi Tamsta dar nesi įsigijęs

RAUDONŲJŲ VIDURAMŽIŲ?

Žiūr. skelbimą šio SANTARVĖS numerio gale.

IŠ MENO PASAULIO

Ar Boticelli geresnis už Matisse?

RITA ŽUKAITĖ

„Abstraktus" menas, kaip dažnai pasirodo, yra mums tapęs tarsi žvirblių baidykle, kurią geras ūkininkas pasistato į javus. Paminės kas žodį „abstraktus", ir pasikelia debesis pasipiktinusiųjų, net dangų pritemdo, tokio hi-fi triukšmo palydimas, kad net visai realus išgąsčio vaizdas susidaro. Teigimas, kad abstraktus menas — modernusis menas, nedaug ką pasako, kadangi visas menas yra ligi tam tikro laipsnio abstraktus. Ką gi pagaliau reiškia tas žodis „abstraktus"? Žodynas sako, kad abstrakcijos pirmoji prasmė yra — ištrauka kokių nors savybių iš visumos. Šio žodžio antonimas yra „konkretus". Persikeliant atgal į platesnio meno problemas, gal didžiausių nesusipratimų priežastis ir yra ši interpretacija, kad „abstraktus" menas yra pastatomas, kaip visiška antitezė „konkretaus" meno, kuris šiuo atveju reiškia ne ką kitą, kaip „realistinį" meną. Viskas kas lieka „nesuprantama", sukišama į „abstraktizmo" maišą.

Pirmiausia reikia išsiaiškinti, kas gi yra mene „suprantamo" ir „nesuprantamo". Pažiūrėkime, ar atsakymas toks kaip šis: „Jeigu paveiksle matau daiktus, kuriuos galiu susieti su mano pažįstamame pasaulyje regimais daiktais, arba su daiktais, kurie yra įmanomi ir galimi, paveikslas yra konkretus ir suprantamas", galioja visais atvejais?

Paimkime kad ir Veronese (1528-1588) didžiuosius puotų paveikslus. Architektūrinių arkų apgaubtuose balkonuose, už kurių tęsiasi Venecijos mėlynas dangus su balta bokštų panorama, lūžta nuo valgių stalai, už kurių, siuvinėtu aksomu ir brokadomis apsivilkę svečiai yra užsiėmę pokalbiu ir vaišėm. Viskas suprantama ir aišku — net šunes pirmam plane, dėl kurių dailininkas Inkvizicijos teisman buvo patrauktas. Tačiau nors mes pastebim, kad kaikurie svečiai atrodo lyg ir svarbesni — gal jie centrinę poziciją užėmę, gal į juos nukreiptas kitų dėmesys, o gal jie dailininko yra taip sumaniai „įkomponuoti", kad visos perspektyvos linijos subėga į vieną tašką tiesiai už jų galvos — yra labai sunku išaiškinti, ar čia vaizduojama paprasta puota, ar koks ypatingas įvykis. Jeigu mes gerai nežinosime Naujojo Testamento ikonografijos, paveikslas liks pilnai nesuprastas, nes tik nuodugniai panagrinėjus išaiškėja, ar čia vaizduojama „Vaišės Levi namuose", „Kanos vestuvės", ar „Vaišės Simono namuose".

Pavyzdžių galima begales parinkti. Jeigu lėkštėje laikanti nukirstą galvą moteris turi rankoje durklą — ji bus Judita, kuri pati nukirto Holoferneso galvą; jeigu nieko kito — tai Salomė su šv. Jono Krikštytojo galva. Nors ir kaip realiai bus nutapyta tokia Salomė ar Judita — žmogus, kuriam ši tematika bus visai nežinoma, niekad nepajėgs pilnai suprasti ir atkurti tokio paveikslo reikšmės.

Augščiau minėtieji buvo konkrečių įvykių

konkretūs atvaizdavimai. Nauja „supratimo“ problema iškyla susidūrus su alegorijomis, ypač populiariomis baroko laikų, kur konkretūs daiktai yra panaudojami abstrakčiai idėjai išreikšti. Daiktų atpažinimo klausimas nebekyla, nes viskas yra labai „konkrečiai“ nutapyta, bet mes jaučiame kažkokią prasmę, kažkokią mums dar nežinomą paveikslo reikšmę. Pas mus vadinamą „tradicinį“ meną dažnai sunkiau suprasti, negu betkurį kitą, nežinant duotojo laikotarpio literatūrinių ir ikonografinių šaltinių.

Atpažinti paveiksle vaizduojamus daiktus yra vienas supratimo sluogsnis, kurio, rodos, gyvuliai neturi; išsiaiškinti tiksliai paveikslo tematiką yra kitas; bet kad pilniau supratus betkokį meno kūrinį, reikia prieiti prie **grynos formos** analizės. Jeigu kas domisi tik ta tema, kuri yra atvaizduota paveiksle, verčiau turėtų patys pasiskaityti tuos epizodus, kuriais dailininkas vadovavosi, ir tuo būdu gautų daug tikslesnių informacijų. Iš paveikslų neįmanoma sužinoti nei tikslaus svečių skaičiaus Levi puotoje, nei kiek molio puodų buvo Kanoje. Žemėlapiai, fotografijos, plius geografijos knygos taip pat gali duoti tikslesnių informacijų suintersuotiems, negu aliejiniai paveikslai.

Veronese, Inkvizicijos teisiamas, kad savo religiniuose paveiksluose pridėjęs per daug „vokiečių kareivių ir šunų“ (tais laikais „germanai“ buvo laikomi barbarų tauta ir visi neaiškūs daiktai paveiksluose gaudavo tą vardą), atsakė, kad jis jų pripaišė tiek, kiek jam **reikėjo.** Tai yra gana reikšminga, nes parodo, kad dailininkas domėjosi kažko kito atvaizdavimu, ne vien tiksliu istorinio įvykio redekoravimu. Šiuo atveju, jis, turbūt, domėjosi formų sugrupavimu erdvėje pagal perspektyvos galimybes.

Salomės šokis buvo tapomas daug sykių, ir nevieno menininko taip pat. Tačiau nevisi tie paveikslai yra geri: nevisi dailininkai turėjo vienodai gerą spalvos pajautimą, nevisi turėjo techninį sugebėjimą tai pasirinktai temai atlikti, nevisi turėjo pakankamai lakią vaizduotę — kaikurie „Salomės šokiai“ yra aiškūs plagiatai, ir kaip tokie, turi vertę tik, kaip originaliųjų paveikslų populiarumo liudininkai. Reikia atminti, kad kai kalbame apie tą pasisekimą atlikti arba realizuoti pasirinktąją temą, neturime jokio pastovaus ir nekintamo **idealo** (ar tai būtų graikų — klasikinis, ar renesansinis idealas) — kūrinio gerumą turime apspręsti tik duotojo laikotarpio rėmuose, lygindami jį tik su to paties laikotarpio atsiekimais. Tarp 14-tojo ir 17-tojo šimtmečio Salomių yra didelis skirtumas, bet negalime sakyti, kad 17-tojo šimtmečio Salomės yra geresnės už 14-tojo šimtmečio Salomes. Mene vyrauja reliatyvumo dėsnis, ir nėra vieno nekintamo atsparos taško — idealo, pagal kurį galėtume prikirpti ar patempti kitus laikotarpius. Meno kritika, kuri pasiima sau kaip neklaidingą idealą kurį nors laikotarpį (pvz., Renesansą) ir tuomet drąsiai maišo su purvais visus kitus laikotarpius (pvz., „barbarišką“ Gotiką arba „modernųjį meną“) yra visai nepateisinamas ir fanatiškas priėjimas.

Du poliai — „abstraktus-nesuprantamas“ ir „konkretus-aiškus“ menas, neatitinka teisybės. Kartais menas išreiškia labai abstrakčias sąvokas labai konkrečiomis formomis (žodis „konkretus“ čia visą laiką vartojamas kaip „realistiškumo“ sinonimas), ir kartais abstrakčiomis formomis yra išreiškiami labai konkretūs dalykai. Nežiūrint kokią kilnią idėją dailininkas norės išreikšti, jo darbo gerumas nepriklausys nuo tos idėjos kilnumo.

Henri Matisse yra nutapęs „Joie de vivre“ (1909 m.). Idėja abstrakti — ją galima visaip įformuoti. Jis išreiškė „gyvenimo džiaugsmą“ ryškiomis spalvomis ir stilizuotomis, nors ir lengvai „atpažįstamomis“ formomis. Jam pavyko ne dėl idėjos kilnumo ar įdomumo, bet dėlto, kad jo drobė dainuote dainuoja savo spalvų ir formų deriniu, ir dėlto, kad jis tai padarė **geriau**, negu kiti jo bendralaikiai. Bet sakyti, kad Boticelli „Primavera“ (1485 m.) yra geresnė už Matisse „Joie de vivre“ dėlto kad ten paveikslo erdvė ir forma yra labiau skulptūrinė, t.y. trijų matavimų, yra apgailėtina supratimo stoka. Nėra ko nuogąstauti, jei po 500 m. viena tradicija yra pakeičiama kita. Tėvynės meilė irgi yra kilni ir įdomi tema meno kūriniui, tačiau jos vienos nepakanka; reikia dar ir dailininko, kuris ją atliktų prasmingai, tai yra taip, kad forma turėtų meninę reikšmę ir prasmę, lyginant su kitais **to laiko-**

tarpio menininkų atsiekimais. Menininkas gali jausti didelę Tėvynės meilę, bet jo drobėse nutapytos javų gubelės gali neturėti jokios meninės reikšmės, nors jos kaikam ir gali sukelti sentimentalių jausmų. Gal **kaikam** to jau ir gana. Bet tik ne menu besidominčiam žmogui.

Kiekvienas kūrinys yra abstrakcija, nes iš miliono duotų galimybių dailininkas turi pasirinkti tik ribotą skaičių ir jas pavartoti. Jeigu dailininkas turėtų visas įmanomas spalvas ant savo paletės ir norėtų jas visas pavartoti iš karto, gautųsi chaosas. Todėl Rafaelio spalvos yra pirminės (spektro: raudona, mėlyna, ir t.t.); Tiepolo — pastelinės, lengvos; Rembrandto — duslios, rudos, žemės spalvos; Legero — irgi pirminės. Jie visi turėjo rinktis, padaryti abstrakciją iš visų galimų spalvų gamų. Panašiai ir su linijomis: pas vienus jos siūbuojančios, besivejančios viena kitą ir audringos (Delacroix), pas kitus — tiesios ir griežtai geometrinės (Mondrian). Žinoma, istoriniai laikotarpiai ir tradicijos, kurios veikia į dailininką ir kurių rėmuose jis dirba, savotiškai apriboja šį abstrakcijos procesą, aprėžia ribas, kurias dailininkas sau gali pasistatyti. Bet progreso, kaip tokio, ir dekadenso, kaip tokio, nėra, nes šios sąvokos implikuoja vieną idealią meno formą, kuri būtų pastovi. Bet menas kinta, kaip ir gyvenimas. Kai jau viskas būna išsakyta, dideli kūrėjai prasilaužia pro tradicijos rėmus, ir kurį laiką lieka nesuprasti. Bet jų nauji dėsniai irgi tampa tradicija.

Šių dienų meno tradicija irgi stovi ant dogmatinių pagrindų. Ji neiškrito lyg koks plikas paukščiukas iš šilto „konkretaus, normalaus, tradicinio" meno lizdo, bet turėjo ilgą ir pagrįstą raidą. Jau 1855 m. Baudelaire, vienas iš geriausių 19 šimt. kritikų, pastebėjo, kad Delacroix paveikslai ir iš tolo, kai negalima įžiūrėt jų tematikos, sukelia įvairias nuotaikas vien savo spalvų ir dėmių išdėstymu. Ši pastaba yra lemiamos reikšmės, nes ji susumuoja to meto kritikoje pradedančias vyrauti nuotaikas. Tas pats Baudelaire kiek vėliau parašė trumpą eilėraštį apie Manet paveikslą — ispanės šokėjos portretą, pavadinimu „Lola de Valence". **Šį paveikslą**, bet ne pačią šokėją, Baudelaire pavadino „rausvu ir juodu brangakmeniu". Čia yra vienas iš tipiškų krypties pakeitimo pavyzdžių: po to kai kritikai ir dailininkai pajuto, kad paveiksle galima rasti grynai „abstraktų" grožį — t.y. ne paties vaizduojamo daikto (šiuo atveju, šokėjos), bet spalvų, kompozicijos, linijos grožį; po to kai kiekvienas teptuko pabraukimas tapo spalvingu brangakmeniu, kuriuo buvo pradėta žavėtis **per se** ir apie kurį buvo rašomi eilėraščiai, visas atpasakojamasis, atvaizduojamasis turinys — „konkrečių" daiktų vaizdavimas — tapo antraeilės svarbos. Ir nuo to laiko vis daugiau ir daugiau dėmesio buvo kreipiama į **grynos formos** problemas. Iš mūsų regimos aplinkos vis labiau ir labiau buvo „abstraktinama" — tam tikri elementai buvo atmetami, tam tikri buvo pabrėžiami, bet vis turint galvoje rezultatą — baigtą meno kūrinį visoje pilnumoje, bet ne tą daiktą, kuris buvo to kūrinio modelis. (Modelis gali būti ir vandens stiklinė ant stalo, kuri tampa horizontalių ir vertikalių linijų deriniu; arba ūžianti minia žmonių, kuri tampa mirgančia neramia mase, sukeliančia nejaukų jausmą). Kai paaiškėjo, kad vien tik spalvų derinys gali sukelti žmoguje tam tikras nuotaikas ir jausmus, ir kad vien linijomis ir dėmėmis, ne tik žodžiais ar garsais, galima išsakyti dvasios būseną (liūdesį, džiaugsmą, tamsų baimės ar nerimo jausmą), buvo atidarytos durys naujai meno tradicijai. Iš anksto savęs neužhipnotizavus „nesupratimo" baime, abstrakčius paveikslus lengviau suprasti, negu konkrečius, nes žmogui yra prigimta išskaityti iš formų ir spalvų gamtos nuotaikas. Kodėl stebėtis, jeigu saulėtą dieną be jokios kitos priežasties užeina noras švilpauti, o prieš audrą ir civilizuotas žmogus pajunta mažą neišaiškinamą nerimą? Panašiai ir su abstrakčiu menu, netgi su bedaikčiu (non-objective) menu — apie kurį pagaliau čia jau kalbame — kiekvienas teptuko brūkšnys ar didesnė spalvos dėmė kalba lygiai tiek pat suprantamai, kaip ir visos gamtos nuotaikos. Sakyti, kad abstraktus menas (turint galvoje modernųjį meną) nesuprantamas, yra dar viena iš tų užliūliuojančių iliuzijų, kuriomis mes mėgstame save nuolatos apgaudinėti.

Į LAISVĘ VEDA MŪSŲ KELIAS

LIETUVIŲ AKADEMINĖS JAUNUOMENĖS LAPAI

Redaguoja: Jonas Bilėnas, Rasa Gustaitytė, Vytautas Kavolis,
Redakcijos adresas: V. Kavolis, 4401 So. Talman Ave.
Chicago Ill. U.S.A

TAUTINIO SUSIPRATIMO TARPSNIAI

Pradžioje tautiškumo nebuvo. Buvo tauta, bet jinai to nebuvo įsisąmoninusi. Buvo ir **valstybiškumas**, kuris Lietuvos pilietį laikė lietuviu. Bet tokių piliečių senojoje, didžiųjų kunigaikščių Lietuvoje — apie ją čia kalbame — buvo kur kas daugiau rusėnų, negu lietuvių. Pakliuvę tarp savo valdomos valstybės piliečių, lietuviai „prisitaikydavo", pirmiausia atsisakydami pagoniškosios savo religijos, po to ir lietuviškumo. Carinė Rusija tokiu keliu laimėjo nemažą kiekį kunigaikščių, gi mes praradome gudams neblogą rytinės Lietuvos dalį.

Net ir mūsų pasakojamųjų dainų mažiausia trečdalis iš kaimynų, daugiausia gudų, pasiskolinta. (J. Balys, **Lithuanian Narrative Folkssongs**, psl. 14).*) Šiuo pasiskolinimu, žinoma, lietuvių kultūra laimėjo praturtėdama naujais motyvais ir temomis. Bet ji laimėjo tik todėl, kad pasiskolintąjį lobį pajėgė sklandžiai išversti, kūrybiškai inkorporuoti savon tradicijon taip, kad šiandien skolinys nė nebejaučiamas, kaip nejuntama ir tai, kad „rūta" ar „sakalas" slaviški.

Valstybiškumas tuo būdu kunigaikščių Lietuvoje davė dvejopų pasėkų: lietuvių kultūra praturtėjo skoliniais, neprarasdama savo tautinio pobūdžio; bet tauta prarado žmonių, kurie asmeniškai intymiau susilietė su slavais. **Lietuviai laimėjo tada, kai jie gyveno kompaktine mase, kurioje tautiškumas veikė ir nejuntamas ir neprašomas. Lietuviai pralaimėjo, kai pakliuvo tarp svetimųjų, nes jie su savimi nesinešė**

*) Šis faktas iliustruoja, kokia neteisinga yra nuomonė, kad liaudies menas svetimų įtakų nepriimąs. Jis jų nepriima tik savo sustingimo ir kartojimosi periodais, bet augimo ir kūrybinio vystymosi tarpsniais jis beveik tiek pat „atviras", kiek ir modernusis menas. Tik liaudis gali skolintis vien iš kaimynų, o modernusis menininkas — iš viso pasaulio, ypač iš egzotiškojo. Bet principinis skirtumas mažesnis, negu paprastai manoma.

Juo labiau, kad ir senovėje kaimynai dažnai perduodavo, ką jie patys buvo iš dar tolimesnių kaimynų pasisavinę. Pavyzdžiui, „Kalėdos" atėjo lietuvių kalbon per slavus iš lotynų, „vargonai" per slavus iš vokiečių, „stiklas" — per slavus iš gotų, „krikštyti" per slavus ir gotus iš graikų. Yra tokiais aplinkiniais keliais atėjusių žodžių iš prancūzų, anglų, persų, turkų ir kitokių kalbų. Iš lietuvių yra skolinęsi suomiai ir gudai. Net ir primityvios bendruomenės nėra kultūriškai izoliuotos. „Kultūros srovės" eina per ištisus kontinentus, nelabai sustodamos ties ta ar kita gentimi. Žinoma, reikia dešimtmečių ir šimtmečių, kol skolinys „prigyja", ir nevisi šitaip „prigyja". Iš praeities, taigi, gali stiprybės semti ne tik konservatoriai, bet ir modernistai.

tautinio sąmoningumo. Individas nejautė, kad būti lietuviu — reiškia dalyvauti lietyvybės išlaikyme, pritaikyme sąlygoms ir kūrybiniame gaivinime. Jeigu jis tai darė, gyvendamas tarp savųjų, tai daugiau iš įpratimo, negu iš įsitikinimo. Tarp svetimųjų ir įpratimai kitoki. Įsitikinimai būtų palikę tie patys. Bet — jų nebuvo.

Antrasis veiksmas: lietuviai apsikrikštyja ir, kad neužmirštų, iš Jogailos ta proga gauna baltus trinyčius. Pagonybės kovoje su krikščionybe tautiškumas, ypač žemaičiuose, bent kiek irgi pajuto save, tačiau greičiau kaip pagonybę, negu kaip lietuviškumą. Vytautas Didysis buvo pradėjęs rodyti gero tautininko žymių, tačiau tik dėl to, kad galėtų iš Kryžiuočių Ordino pareikalauti prūsiškų žemių, kuriomis jis buvo suinteresuotas. Vytautas buvo geresnis imperialistas, negu tautininkas.

Ilgainiui krikščionybė prigyja, ir **religiškumas** pakeičia liaudyje (bet ne bajorijoje) valstybiškumą, kaip lietuvybės simptomą. Kaip anksčiau — kas Lietuvos pilietis, tai maždaug ir lietuvis, taip dabar — kas katalikas, tai „savas žmogus". Kaip pilietybe pasinaudodami, rusėnai rytinius lietuvius prisipratina rusėniškai kalbėti, taip, katalikybe pasinaudodami, lenkai dar toliau į Vilniją pažengia. Ligi 1666 metų lietuvių literatūroje jau apie trys tūkstančia slaviškų skolinių, kurių dalis vėliau buvo pašalinta. (Pranas Skardžius, **Die slawischen Lehnwoerter im Altlitauischen**).

Tačiau, kaip lietuvybė atsilaikė, griaunama lietuviško valstybiškumo, taip ji, nors ir su nuostoliais, atsispyrė ir lietuviškam religiškumui. Ir, būtent, dėl tų pačių priežasčių. **Kompaktinė masė atsispyrė ir lenkiškai įtakai, tik ties kraštais daugiau žmonių teprarasdama. Ir atsispyrė ne dėlto, kad ji būtų jautęsis lietuviais ir bandžiusi jais būti, o paprasčiausia todėl, kad masė yra inertiška svetimai įtakai, ir reikia daug laiko, kol tokia įtaka gali ją persunkti.**

Tačiau, kas šioje inertiškoje masėje paliko lietuviais, ir iš lenkų nemaža laimėjo: lenkai mums perdavė vakarietiškos romaniškai-germaniškos civilizacijos įtaką, kad įgalintų profesorių Stasį Šalkauskį vėliau skelbti mus buvus „tarp dviejų pasaulių" stovėjusia tauta. Bet iš lenkų mums prilipo ir konvencionalumas, ir poniškumo maniera. Ir net poniutės...

* * *

Priešaušris — pirmieji tautinio atgimimo ženklai — jau anai gadynei einant link galo, senajai Lietuvai-Lenkijai praradus valstybinę nepriklausomybę. Vilniaus universiteto lituanistinis sąjūdis — deja, grynai romantiškas, praeities motyvais atpintas, nuo lenkiškosios valstybinės sąmonės neatsisiejęs, mažos ir nuo platesnių tautos sluogsnių izoliuotos grupelės teatstovaujamas. — Šios dvasios tęsėjai vėliau ir Baranauskas su Vienažindžiu, tiktai jau be bajoriško susirišimo su senąja, kunigaikščių Lietuva.

Daukantas—jau ne vien romantikas, bet gera dalimi ir realistas. Tačiau realistas — smulkiųjų sodžiaus gyvenimo patobulinimų plotmėje, praktinių gaspadoriškų pamokymų. Jo ryšiai su masėmis atsitiktiniai ir riboti, iš jo knygučių neiškyla jokis judėjimas, jokia veiklos organizacija. Pagrindinis ir Vilniaus universtiteto žemaičių bajorų lituanistų, ir Daukanto atsiekimas — kiek pratobulinama lietuvių rašto kalba, prirašoma literatūros, iš kurios vėliau tikrieji tautiniai atgimininkai galės pasisemti jiems reikalingos patriotinės medžiagos.

Kas kita Valančius: jis ir mužikiškas realistas — nemažiau už Kudirką — ir, kaip vyskupas, turįs masinės komunikacijos priemones ir tamprią bažnytinę organizaciją už savo pečių. Tačiau jis daugiau žadina socialinį ir religinį sąmoningumą — ir čia tikrai nemaža pasiekia — negu tautinį. Tik caro valdžiai pradėjus ne vien rusifikuoti, bet dargi rodytis ir su nukatalikinimo tendencijomis, Valančius pradeda organizuoti knygų leidimą Prūsuose. Ir taip įsilieja į vėliau tiktai prasiskleidusį tikrąjį tautinės sąmonės gaivinimo sąjūdį.

Tautinis sąmoningumas nebuvo galimas, kol (1) liaudį slėgė sunki ir idiotinanti baudžiavos našta, (2) inteligentijos, dvasiškai guvios ir susijusios su liaudimi, bendrai beveik nebuvo, ir (3) toji pati neturėjo masinės komunikacijos priemonių liaudžiai perduoti tikrai intelektuališkai

apibrandintų idėjų. (Valančiaus knygutės — tai nėra intelektualinė kultūra, o Daukanto komplikuota kalba maža buvo liaudies tesuprantama); pagaliau, (4) nebuvo ir jokios organizacijos, kuri jungtų visas šias tautines ar pusiau tautines individų pastangas. Visa tai atsiranda per kraują ir prakaitą tiktai devynioliktojo šimtmečio gale.

Tautiškumo supratimas priešaušry — retos šviesos properšos nesąmoningumo jūroje. Tačiau ir tos pačios properšos — daugiausia pasyvus „lietuvybės išlaikymas". Ambicija — **sulaikyti** lietuvybės **nykimo** vyksmą pasaulyje, o ne **progresuoti** drauge su tuoju pasauliu. Tuometiniai tautininkai — dar kultūrinio mažavertiškumo ženkle. Kaip šiandien samojedų ar Naujosios Zelandijos maori vadai, maždaug.

* * *

Įžengiame į ketvirtąjį veiksmą. 1861 metais Lietuvoje panaikinama baudžiava. Pirmajai nuo baudžiavos panaikinimo subrendusiai kartai pakliuvus į universitetus, pradeda gimti **tautinis sąmoningumas.**

Pirmoji šio veiksmo scena: **primityvusis nacionalizmas.** Pavėluota vakarietiškos romantikos atošvaistė Basanavičiaus **Aušroje.** Griūvančios apleistos pilys, gražioji (ir seniausioji) kalba, visuotinis graudulys. Scena užsiskleidžia, Šliupui atradus socializmą ir tuo stipriai nugąsdinus kunigiją, kuri nuo **Aušros** ima trauktis.

Aušros atsiekimas? — Priminimas, kad išvis esama lietuviais, skirtingais nuo savo kaimynų, kad šie skirtumai remiasi ilga praeities tradicija, kurios vaisiai įsisavinti žmonių emocijose. Reikia tik įsisąmoninti į savo emocijas. **Tautiškumas yra istorijos sukurta tam tikra pergyvenimo ir pajutimo kategorija,** žmogaus gyvenimo dalis, kurią jis turi teisę patirti ir kultivuoti, kaip ir kitus savo egzistencijos elementus; ir kurios netekęs, jis lieka tuo pačiu žmogiškai skurdesnis, kaip, sakysime, individas, nepažįstąs meilės, ar intelektualinės analizės, ar kovos.

Antroji scena: keliolika Varšuvos studentų nutaria pradėti leisti **Varpo** žurnalą. Vienas patriotiškai veda turtingą lenkę ir žurnalą finansuoja. Vincas Kudirka laiko medicinos daktaro baigiamuosius egzaminus ir žurnalą suredaguoja, laisvalaikiu sirgdamas džiova. **Aušros** pradėtą ugdyti tautinį sąmoningumą **Varpas** praplėčia pozityviniu elementu. Tai reiškia: **tautiškumo turinys yra savo tautai reikalingų, praktiškų darbų atlikimas.** Politinis susiorganizavimas, lietuvaičių mokymas, ūkininkystės lygio kėlimas, eilėraščių rašymo taisyklės. Viską reikėjo pradėti iš pradžių. Buvo spręstos aktualiosios dabarties užduotys. Bet apie Lietuvos nepriklausomybę dar niekas nedrįso rimčiau pagalvoti, kaip apie iš viso galimą dalyką.

Trečioji scena: pirmieji dvidešimtojo šimtmečio metai. Pirmasis lietuviškas genijus, Mykalojus Konstantinas Čiurlionis, rašo pirmąsias lietuviškas simfonijas, nutapo pirmuosius reikšmingus lietuviškos dailės paminklus, tapdamas Kandinskio — ir viso abstraktaus meno vakarų Europoje — pirmataku. Čiurlionis simbolizuoja naują, **kūrybinį elementą tautiniame susipratime:** individas ryžtasi iš savo pergyvenimo išplaukusiais simboliais praturtinti ir praplėsti savo paveldėtą tautinę kultūrą. Čiurlionis buvo perankstyvas ir beveik vienas. Jis mirė beprotnamy. Bet antrajame Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje čiurlioniška drąsaus ir individualaus kūrybinio įsipareigojimo dvasia jau vyrauja mūsų kultūriniame gyvenime.

1905 metai — pirmasis revoliucinis interliudas. Dalyvaudami visos Rusijos sukilime prieš caro valdžią, lietuviai išmoksta **kovoti.** 1917 metai — antrasis revoliucinis interliudas. Karo sūkurių išjudintoje Europoje Lietuva lietuvių ryžtu atgauna laisvę. Tačiau nemaža radikalesnių lietuvių palieka Rusijoje, įsivėlę į bolševikinį sukilimą**); o kiti, bolševikinių ekscesų prigąsdinti, metasi į reakciją ir vėliau Lietuvoje organizuos sukilimus prieš demokratiškai išrinktą savo pačių valdžią. Tautinis sąmoningumas pergyvena bandymo laikus...

**) Tai viena priežasčių, dėlko lietuviams stinga autentiškos radikalizmo tradicijos. Nelinkimas į intelektualinę analizę yra kita.

Šios, ketvirtosios scenos, simboliu yra prezidentas Antanas Smetona. Jis vadovauja Lietuvos valstybiniam atgimimui, jis vadovauja ir vėliau įsivyraujančiai reakcijai, jis ilgiau už betką kitą vadovauja ir Nepriklausomai Lietuvai. Pozityvusis šio periodo įnašas tautinio sąmoningumo formavimuisi yra **valstybingumas ir savimi pasitikėjimas, kaip tauta, pajėgiančia save valdyti.** Nepriklausomybės faktas, patirtas kiekvieno, išugdo jaunojoje kartoje tą valstybinį sąmoningumą ir pasiryžimą kovoti, kuris vėliau, bolševikams ir naciams okupavus kraštą, spontaniškai prasiveržia jaunimo rezistencine veikla. 1918 metais savanorius dar reikėjo ir mobilizuoti, ir žemės jiems žadėti. 1945 metais į miškus išėjo tūkstančiai sava valia, beviltiškai kovai. Geresnio paminklo Nepriklausomai Lietuvai nereikia.

Penktojo esminio elemento mūsų tautinio sąmoningumo formavimęsi šaltiniu reikia laikyti Stasį Šalkauskį. Šį elementą galima suvokti, kaip **intelektualinį įsipareigojimą tautinį gyvenimą analizuoti ir sistematiškai suvokti protinių konceptų pagalba.** Šalkauskis tautiniam susipratimui duoda filosofinės gelmės dimensiją ir civilizuotą pobūdį. Tiesa, jis palieka beveik vienas. Jį paseka Antanas Maceina, Juozas Girnius; iš visai kitos pusės, nešinas prancūziška intelektualinio materializmo perspektyva, Algirdas Greimas. Abiejų šių pusių požiūriai palieka riboti, bent kiek doktrinieriški, ir — savo tarpe nesuderinami. Intelektualinė sistema, nusakanti lietuvių tautiškumo turinį, dar reikalinga suformuoti. Bet pirmieji, bandomieji žingsniai jau padaryti.

Paskutiniais Nepriklausomos Lietuvos metais mūsų tautiniame susipratime jau tilpo visi šie penki pagrindiniai elementai:

1) Basanavičiška emocinė identifikacija su tauta;

2) Kudirkiškas įsipareigojimas naudingam darbui jungtinėmis jėgomis;

3) Čiurlioniškas individualaus jieškojimo ir kūrybos įsipareigojimas;

4) Smetoniškas įsipareigojimas savai valstybei; ir

5) Šalkauskiškas intelektualinis įsipareigojimas savo tautos ir jos siekimų analizei.

Pogrindžio laikotarpiu vyrauja kudirkiška ir smetoniška dvasia. Tautiškumas vidiniai subręsta, atsikratydamas prie jo prilipusio šovinizmo, sutapdamas su sveikais ir moraliais bendruomenės siekimais: su laisvės, savarankiškumo ir humanizmo ilgesiu.

Tremtis — didelis smūgis visai jon pakliuvusiai bendruomenei. Vyresnės kartos dauguma, kurį laiką save gaivinusi iliuzijomis, krenta neviltin. Šioji neviltis ir skatina vyresnės kartos tautinį sąmoningumą **regresuoti,** grįžti atgal į tuos periodus, kuriuos mūsų tautinis sąmoningumas yra jau anksčiau praėjęs, palikęs užpakaly savo vėliausių atsiekimų. Vyresnės kartos tautiškumas darosi primityvus, primenąs **Aušros** motyvus, baugštus, jieškąs paguodos įprastiniame ir amžinai pasikartojančiame, kaip rugių gubos kaikurių mūsų pigiųjų dailininkų paveiksluose.

Bet šalia šio primityvaus tautiškumo, mūsų tarpe tebeegzistuoja, nors ne tiek ryškiai, ir kudirkiškas, ir čiurlioniškas, ir smetoniškas įsipareigojimai. (Tremtyje maždaug praradome tiktai intelektualinį tautiškumą). Tačiau, gyvenant nebe kompaktine mase, yra pavojaus, kad šie įsipareigojimai praras ryšį savo tarpe, taps grynai privačiomis, arba tiktai mažoms grupėms charakteringomis, tautiškumo sampratomis, nesujungtomis bendrų siekimų.***) Kiekvienu atveju, jaunajai kartai ligi šiol bendra buvo kaip tik tas primityvėjantis senosios kartos tautiškumas, tas grįžimas į **Aušros** romantizmą, kuriam jaunoji karta labai mielai pasiduoda, dažnai neturėdama nieko geresnio, ką veikti; ir pristigdama energijos lietuviškajame gyvenime betko naujo siekti.

Bet jaunoji karta be kūrybinių siekių pasiliks paprastais emigrantais, plagijuojančiais arba savo **paveldėjimą,** arba savo **aplinką.** Kaip aklos pelės, besisukančios ratu, vienon ar kiton pusėn — nesvarbu.

***) Dar didesnis pavojus, kad šiandieniniai primityvieji savo abejingumu nužudys šiandieninius kudirkas, smetonas, ir čiurlionius. Į tai jau einamą.

IŠTRAUKA IŠ ROMANO

ANTANAS ŠKĖMA

Cafeterija

Ilgoji pertrauka. Nuo 8:30 iki 9:15. Garšva ir Stanley eina kartu.

„Į cafeterią?“ klausia Garšva.

„Pirmiau į rūsį“, atsako Stanley.

„Kodėl?“

„Matysi“.

„Atrakinsi spintelę?“

„Koks tu neįdomus, Tony“.

Juodu laukia „back“ keltuvo. Čia starteris linguoja į šalis, jis vaikų paralyžiaus sužalotas.

„Dešimt metų hotely“, sako Stanley.

„Linguoja?“

„Ir mėgsta viršvalandžius. Jo žmona dirba virtuvėje. Jos meilužis portorikietis. Juodu vengia viršvalandžių“.

Suparalyžuotasis starteris draugiškai mirkteli.

„Tuoj gausit keltuvą, vaikinai“.

„Jo veidas malonus“, pastebi Garšva.

„Ir jo žmonos“, priduria Stanley, žiūrėdamas į keltuvo rodykles.

Koridoriaus gale sukrautos senos kėdės. Staiga triukšmingai nurieda kėdė, nes plačiai atidaromos durys iš lobby. Du stambūs hotelio detektyvai įvelka nualpusį svečią. Jis senas, jo kojos velkasi grindimis, jo vyzdžiai išnykę viršutiniuose vokuose, ir akių baltymai šviečia, lyg matiniai lempų gaubtai. Jo burna praverta, ir pro dirbtinius dantis teka seilės. Užpakaly eina juodai apsivilkusi moteris, rausvu ir idiotišku veidu. Jos bateliai sutrypti, balti rankogaliai murzini, ir senamadiška skrybėlaitė rudai išblukusi. Vienoje rankoje ji laiko permatomą maišelį su valakiškais riešutais, antroje — tris riešutus.

Susumuojant: lietuviai visada priiminėjo įtakas iš savo kaimynų, kaip ir kiekviena tauta. Šiais skoliniais mūsų kultūra praturtėjo, kiek jinai pajėgė juos savin inkorporuoti ir savaip perdirbti. Tačiau, kol devynioliktojo amžiaus gale nesusiformavo aiški tautiškumo sąmonė, tol lietuviai galėjo skolinius savon kultūron integruoti ir išlaikyti lietuvybės tęstinumą tik todėl, kad gyveno kompaktine mase, inertiška išcentrinėm jėgom. **Toje kompaktinėje masėje, bet ne individualioje asmenybėje glūdėjo šioji išlikimo jėga.** Tautinės sąmonės susiformavimas, ypač Nepriklausomoje Lietuvoje, davė pradžią **tautiškumui, kaip individo sąžinėje glūdinčiam įsipareigojimui, išreiškiamam jo laisvais veiksmais.** Tautiškumas tapo daugialytis, skirtingiems žmonėms skirtingas, bet jungiamas bendro įsipareigojimo **naudingai dirbti ir prasmingai kurti**, kaip kiekvienas supranta, lietuvybei. Tautiškumas tapo žmogiškai platus, kūrybiškas ir progresyvus; bet šiandien jis vėl siaurėja, monotoniškai kartojasi ir regresuoja.

Mes nesutinkame, kad regresuotų mūsų tautiškumas, nes su juo kartu regresuojame ir mes patys.

V.K.

„Tai jo“, sako ji.

„Skubiai dešimtą“, sako vienas detektyvų. Starteris nulinguoja prie mygtukų dėžės ir spusteli visus.

„Pasiimkite, sir“, sako moteris, brukdama apalpėliui maišelį su riešutais.

„Aš manau, kad šiuo metu riešutai džentelmenui neįdomūs“, mandagiai prakalba Stanley.

„Tai jo riešutai. Jis ėjo lobby ir laikė juos rankoj. Tada sugriuvo. Aš pakėliau maišelį. Trys riešutai išbyrėjo. Surinkau juos“, aiškina moteris, kaišiodama tris riešutus Stanley po nosim.

„Atrodo jis miręs“, pastebi antras detektyvas, spustelėjęs senio ranką.

„Gydytojas ką tik pakilo į dešimtą“, informuoja starteris. Senis netikėtai kriokteli.

„Žiūrėk, jis gyvas!“ nustemba antrasis.

„Neilgam. Esu prisižiūrėjęs šitokių mirčių“,paaiškina jo draugas.

Atzvimbia keltuvas, sekundės, ir trys keleivia išnyksta.

„Misteri! Misteri! Jūsų riešutai! Pamiršote savo riešutus!“, desperatiškai šaukia moteris, nors keltuvo rodyklė jau rodo šeštąjį augštą.

„Jūs galite juos ramiausiai suvalgyti. Arba — išdalinkite vaikučiams“, pataria Stanley. Ir juodu įeina į keltuvą, kuris leidžiasi į rūsį.

Po dešimties minučių, Garšva ir Stanley su padėklais stovi hotelio tarnautojų cafeterijoje. Bedantis portorikietis žvangina lėkštes. Katiluose garuoja vakarykščiai patiekalai, kurių nesuvalgė svečiai.

„Kalakuto liekanų?“ ?

„Gerai“.

„Ir stiklinę pieno?“

„Gerai“.

„Ryžių“?

„Gerai“.

„Tu šnekus šiandien, Tony. Senis ir riešutai?“

„Gal“.

„O, aš matau“.

Cafeteria antrame augšte. Ji žema ir siaura. Platūs langai į 34tąją. Raudonos, baltos, žalios, mėlynos, reklaminės šviesos atsispindi sėdinčiųjų veiduose, nes, taupumo dėliai, cafeterijoje silpnos lemputės. Tas pats tamsiai raudonas dažas, kaip ir visame hotelyje. Tik čia jis purvinesnis, nykesnis. Kadaise, sienose, kabojo paveikslai. Būta neaiškių peizažų reprodukcijų. Staiga jas nuėmė. Naujas menadžieriaus asistentas nutarė: reprodukcijos pasenusios. Asistentas lankęsis Modernaus Meno Muziejuje ir žadėjęs parūpinti moderniųjų. Bet jis teišlaikė vieną mėnesį. Jį pašalino hotelio vadovybė, sužinojusi: modernusis asistentas požeminių stotyse reiškiasi, kaip ekshibicionistas. Ir cafeterijoje nepakabino naujųjų reprodukcijų. Sienose liko išblukę kvadratai, lyg menami drabužiai pasakoje apie karalių nuogalį.

Garšva ir Stanley atsisėda prie lango. Juodu valgo žiūrėdami į gatvę. Jų galvos svaigsta. Stanley spintelėje guli tuščias Seagram's butelys. Prie gretimų staliukų klega užkandžiaujantieji. Bellmenai — atsisegę randonas uniformas; virtuvės darbininkai — dėmėtomis priejuostėmis; klerkai — besigaiviną kofeinu; moteris fotografas, kurios veidas taip nuteptas, kad ji ir pati nebežino, kiek jai metų..

Šalimais sėdi kambarių valytojų-negrių ketveriukė. Po kievieno ištarto sakinio, jos klykia dar neužmirštu juoku.

„When de golden trumpets sound
Where will yo' soul be found?
Standin' aroun', standin' around
When de golden trumpets sound“,

sako Garšva, kramtydamas kalakuto liekanas.

„Negro songs?“

„Yeah“.

„Tu tebesi entuziastas“, pastebi Stanley, gerdamas pieną. Garšva nustoja kramtęs.

„Kodėl?“

„Jutau tą patį, kai pirmus kartus girdėjau Mozartą“.

„O dabar?“

Stanley išbrinkę vokai užčiaupia akis.

„Dabar tepaliko žinojimas, kad yra tokia muzika“.

„Tu nebesiklausai Mozarto?“ Akys išneria, bet rausvas sluogsnis palieka. Stanley veidą nudažo raudona reklamų šviesa.

„Yeah. Concerto in B flat major. Nuostabus larghetto. Itališkos operos arija smeigia skausmingu grožiu. Concerto in D major smuikui. Rondo grakštus, kaip mano motina šokanti mazūrą. Ar žinai, mano motina tebešoka mazūrą lenkų parties. Sako, gerai. Yeah. Haffnerio simfonija. Berods, allegro con spirito. Velnias su peruku tuoj nusilenks, kviesdamas menuetui. Aš nebesiklausau net Requiem. Nes aš, kaip ir Mozartas, esu mirties taške. Klausausi ką man sako Seagram's. 7 crown, aš manau“.

Negrės tebesijuokia po kiekvieno ištarto sakinio. When de golden trumpets sound. Around, around, around, around. Moteris fotografas valgo iš lėto. Jos bruožai nejuda. Stambus bellmanas garsiai pasakoja.

„Jūs įsivaizduokite! Keturi lagaminai, lyg akmenų prikrauti ir — tik kvoteris. Dar jam išaiškinau požeminių sistemą. Kur yra Halsey gatvė. Ir, kad Eisenhoweris vakar pietavo gretimame hotelyje. Ir dar kažkokius niekus. Kvoteris! Jo paltas kupranugario vilnos!“

Golden around. Vieną išblukusį kvadratą sienoje nudažo švystelėjusi ir užgęsusi reklaminė žvaigždė. Atgimsta Renoiras ir miršta. The trumpet of art. Į cafeteriją įeina du portorikiečiai. Jie tarška ispaniškai ir mosuoja rankomis. Neišsilieja iš nešamų stiklinių apelsinų sunka. Dreba pilvas besijuokiančios negrės. „Tai vikrūs!“ suklykia ji. Ir choras pritaria. Juodąsis graikiškas choras sumažintose dimensijose. Aroun' aroun' aroun' aroun'. Garsai „a“ ir „o“ nuaidi džiunglišk ai, prislopinti, kai džiunglės garuoja po smarkios liūties. Gatve važiuoja automobiliai; išgeltęs klerkas žiūri į tuščią kavos puoduką; iš mainfloor lobby ataidi dengto boso kvietimai, bet neįmanoma suprasti, ką jis kviečia ir kodėl. Aroun' aroun' aroun' aroun'.

„Ką tu šnabždi?“ klausia Stanley.

„Around“, atsako Garšva.

„Tu blogai baigsi“.

„Žinau tai dvidešimt metų“.

„Norėjau pasakyti, vieną dieną blogai baigsi“.

„Kiekvienas baigia vieną dieną. Naktį. Rytą. Vakarą“.

„Išmintingi žodžiai. Atrodo, tu kažką sprendi?“

„O tu?“

„Sokratiškas metodas?“

Garšva stebi Stanley. Mozarto gerbėjas, kuris girdėjo ir apie Sokratą. Nutįsęs nusigėrusio šlektelės veidas. Virpančios rankos.

„Klausyk, Stanley. Kodėl tu...“

„Kodėl čia dirbu, norėjai sužinoti? Laikinai. Aš nusižudysiu. Zasvistali - pojechali“.

Garšva neišdrįsta klausti „kodėl“. Jis geria pieną ir stebi gimstantį ir mirštantį Renoirą. Negrės nebesijuokia. Jos sukiša galvas ir šnabždasi lyg sąmokslininkės. Jos tariasi nužudyti turtingą našlę. Kai ji užmigs, dvi stovės koridoriuje ir saugos, o dvi troškins našlę pagalvėmis. Ir tada stvers brangenybes, ir visos keturios slapstysis Harleme. Jos atgailaus juodojo pranašo bute, dūdoms spiegiant ir būgnams dundant. Nesąmonė! Negrės, galimas daiktas, apkalba savo drauges arba skundžiasi svečiais.

„Thomas Wolfre, per kelis puslapius, aprašo žmogų, kuris nušokęs į gatvę iš kažkurio augšto“, sako Garšva.

„Literatūroje viskas gražu. Net bjaurūs dalykai. Nusižudyti bjauru. Bet man reikia“.

„Kodėl?“

„Negaliu nurodyti rimtos priežasties. Lankiau high school. Mokiausi skambinti

pianinu. Ir pradėjau gerti. Kodėl? Gal tu atsakysi? Tu esi europietis ir turi tradicinius atsakymus".

„Nesi galutinai atviras", reziumuoja Garšva.

Stanley žiūri į jį, lyg į mokinį, kuris išsisukinėja, neišmokęs pamokos.

„Esu atviras. Aš labai noriu nusižudyti. Dziękuję".

„Ko delsi?" klausia Garšva, ir truputėlį nusigąsta, nes Stanley veidas surimtėja, kažkas neužčiuopiamai plono jo bruožuose. Gal, tai praeities išdidumas, bajoriškasis kardas, ambicingas lūpų susiaurėjimas, įvairiaspalvis rūbas, kontušai ir konfederatka.

„Idz srac", sako Stanley, atsikelia ir nueina. Garšva susigūžia. Aš nenorėjau jo įžeisti, aš tik paklausiau. Gal aš panašus į senę, kuri siūlė mirštančiajam riešutus? Reprodukcijų dėmės sienose, ar tai atsakymas? Stanley siela — išblukę kvadratai, ir Mozartas užges, kai nebedegs reklaminė užkandinės žvaigždė. Ir negrės nebesikuždės, kai valys kambarius. Ir išgeltęs klerkas jau skaičiuoja už pertvaros. O man liko dar dvidešimt aštuonios minutės. Tikrai nenorėjau įžeisti Stanley. Į mano klausimą nėra atsakymo. Atsakymą suformuluos teologai, psichologai, sociologai, moralistai, teziniai rašytojai. Tenka elgtis šitaip. Reikėjo elgtis šitaip, tai ir nebūtų anaip. Arba. Anaip-šitaip.

Jau išėjo negrės. Dvidešimtojo amžiaus Veronika, moteris fotografas, gesina peleninėje nuorūką. Dingo portorikiečiai. Tuštėja cafeteria. Nebegroja auksinės trompetės. Aroun'? Augštoji Panemunė aplinkui. Vėlės nulipo nuo augštų suolelių ir apstojo mane. Neįžiūriu formų. Viskas sumišo. Gumbuotos medžių šaknys, ūkanotas pelkių siūbavimas, stovi medinis Kristus ant grimstančio kupsto, ar tai ašaros Jo išdrožtuose bruožuose, ar smulkų lietų pabėrė dangus? Klavesinas? Gali būti ir klavesinas. Kas čia nuostabaus, jei vėlė skambins klavesinu? Vėlei nesvarbi epocha ir drabužis. Yra žodžiai. Magiški žodžiai. Skulptūrinės mirusiųjų bajorų akys, ir žalvariniai žalčiai sliuogią pro surūdijusią grandį rankeną. Ir kaukų, žemėpačių, lauksargių choras.

Dumbluoja dienelė,
Dumbluoja giedrioji
In vakarą, vakarėlį.
Oi, leidžias saulelė
Tamsiuosna debesysna,
Už žalių girelių.

Ar tai blasfemija, jei Kristus paplos per petį kaukui ir pelkių vandenis pavers raudonu vynu? Arba laumė nušluostys kasomis aplytą Jo veidą? Manau, kad ir šitaip galima spręsti? Nejau, formuojasi eilėraštis, kurio seniai laukiu?

Bet kodėl, šalia, girdžiu juodąjį graikišką chorą? Negrių juokas — džiunglių tamtamai. Negrių juokas — Elenos kumščių dūžiai į užrakintas duris. Dieve, mano Dieve, kuris esi manyje, aš ją myliu! Tegaliu kartoti nukartotus žodžius. Aš ją myliu, myliu, myliu, myliu. Aš ją, Eleną, myliu. Stanley, kur tu? Stanley, matai, esu sentimentalus, kaip senmergė. Bet aš neiššoksiu pro langą. Bijau mirti, Stanley.

FILOSOFIJA ŠIŲ DIENŲ VOKIETIJOJE

VYTAUTAS DONIELA

Jei pokariniais metais vokiečių filosofijai buvo būdingas egzistencializmas, dabarties laikotarpis rodo jo atoslūgį. Galimas daiktas, kad egzistencializmo fenomenalus išpopuliarėjimas karo bei pokariniais metais buvo didele dalimi apspręstas nenormalių aplinkybių. Filosofinė kalba apie „kraštutines situacijas" bei kitas žmogiškosios egzistencijos kategorijas buvo tapusi suprantama ir savita jau vien dėlto, kad neretas buvo išmestas iš saugios kasdienės būsenos ir išstatytas susimąstymo reikalaujantiems apsisprendimams. Sąlygoms sunormalėjus, egzistencinė problematika savaime turėjo išslysti iš dėmesio centro.

Tačiau jei šios priežastys išaiškina egzistencializmo populiarumo kilmę platesnėse šviesuomenės masėse, jų nepakanka atsakyti klausimui, kodėl ir pačių filosofų dėmesys nukrypo kitomis kryptimis. Juk profesiniai filosofai, ex hypothesi, visada yra susimąstę... (Reikia pridurti, jog kituose dvasios moksluose egzistencializmo įtaka nėra dingusi. Priešingai, jos vaisiai šiandien vis labiau išryškėja literatūros teorijoje, psichologijoje, teisėje, istorijoje ir net, gana ryškiai, teologijoje. Bet čia egzistencializmo vaidmuo yra daugiau metodinis, padedąs tiksliau atkurti kuriančiųjų bei veikiančiųjų dvasinę struktūrą).

Jieškant egzistencializmo sunykimo priežasčių pačių filosofų pasaulyje, tenka pirmiausia konstatuoti, kad vokiškasis egzistencializmas buvo kilęs iš dviejų radikaliai skirtingų versmių. Svarbiausiosios figūros, Jaspers ir Heidegger, turėjo skirtingas intencijas. Tad vienam įsigalėjus antrojo nenaudai, patsai egzistencializmo sąjūdis privalėjo įgauti naują pavidalą. Per paskutiniuosius metus toks įvykis yra pakankamai išryškėjęs.

Galima teigti, jog vokiečių filosofiniame lauke šiandien vyrauja Heidegger. Kodėl? Kad ir dalinė, bet visgi labai svarbi jo laimėjimo priežastis buvo jo įaugimas į vokiečių filosofinę tradiciją.

Jaspers buvo naujoviškas. Jo iki galo einanti laisvės filosofija, šaukianti į savą apsisprendimą, su nepasitikėjimu ar net atviru atmetimu žiūrinti į autoritetus,—apskritai, laisvės filosofija — buvo vokiečių filosofijos lauke perdrąsi. Vokiečių metafizika gi visada buvo persunkta atsakingumo jausmo ir švento atsidavimo tam keliui ir doktrinai, kurią nubrėžė Platonas ir Aristotelis. Patsai didžiausias vokiečių metafizikos atstovas, Hegel, buvo aristotelikas par excellence, lygiai kaip ir jo pirmatakai neiškrypo iš graikiškųjų vėžių, o pasitenkino tik galingomis, bet ne esminėmis, modifikacijomis aristotelinėje struktūroje. Pas Jaspersą, priešingai, centre stovėjo ne tiek doktrina, kiek pati graikiškoji dvasia — vidinė laisvė — iš kurios ir išplaukia kiekviena nemeluota filosofija. Jasperso vieta filosofijos istorijoje daugiau prilygtų Nietzschei, kuris irgi nepaliko mokyklos. Tiek Nietzsche, tiek Jaspers ne tiek imasi doktrinos modifikavimo, kiek atsigrįžta į filosofavimo kaip tokio veiklą bei sąlygas.

Kas kita su Heideggeriu. Jis yra giliai įaugęs į metafizinę tradiciją ir kviečia persvarstyti tam tikrą doktriną (šiuo atveju, būties ir būtybės skirtybę). Vadinasi, Heideggerio išeities taškas nebėra laisvas, bet pačios tradicijos apspręstas. Heideggerio tikslu yra specifinė metafizinė doktrina; jo pravesta žmogaus egzistencinė analizė, kad ir gili bei plačiai išgarsėjusi, yra jo sistemoje antraeilis dalykas. Ji yra tik metodinis kelias, reikalingas todėl, kad žmogus yra vienintelė būtį suvokianti būtybė. Hei-

deggerio kelionės tikslas yra būtis, ne žmogus, ir egzistencinė analizė buvo tik paruošiamasis darbas. Visai teisingai savo metu Heidegger kratėsi egzistencialisto vardo, tik šis atsisakymas dažnai liko nepastebėtas ir nesuprastas.

Čia ir glūdi pagrindinis skirtumas tarp Jasperso ir Heideggerio. Heideggeriui pirmoje eilėje stovi tam tikro metafizinio teiginio apsvarstymas (būties ir būtybės skirtybė) ir tik antroje eilėje egzistencinė analizė. Jaspersui — priešingai.

Nenuostabu, kad su Heideggerio užvieš-patavimu egzistencinė problematika turėjo nuslinkti į antrą plotmę. Ne tiktai dabartinė jo paties veikalų tematika nebėra egzistencinė, bet apie egzistencializmą aptilo kalba ir dabartinėje vokiečių filosofijoje. Tiesa, yra veikalų, kurie atkartoja egzistencinę problematiką, bet jie jau vadinasi „filosofine antropologija" ir tuomi nukelia save į antraeilę plotmę, pripažindami pirmenybę būties klausimui — tradicinei metafizikai.

* * *

Vėliausiuose Heideggerio raštuose egzistencinė tematika yra visiškai užmiršta. Pastaraisiais metais spaudoje pasirodė jo **Satz vom Grund** (čia gana arbitrališkai analizuojama „pakankamojo pagrindo principo" reikšmė naujųjų amžių filosofijai bei jo įtaka moderniam „techniniam" mintijimui, kuris ženklina mūsų šimtmetį) ir **Identitaet und Differenz** (dvi paskaitos, kur iškeliamas būties ir būtybės abipusis priklausomumas). Svarbesnės knygos yra du anksčiau išleisti straipsnių rinkiniai: **Holzwege** 1950 ir **Vortraege und Aufsaetze** 1954, bei paskaitų ciklas **Einfuehrung in die Metaphysik.**

Jasperso vėliausieji veikalai taip pat yra skirti filosofijos istorijai, tik jis, priešingai Heideggeriui, dėmesį kreipia ne tiek į filosofines doktrinas, kiek pačių mintytojų asmenybes. 1950 išleistosios knygos apie Nietzsche pavyzdžiu, 1955 išėjo jo naujas veikalas apie Schellingą. 1957 pabaigoje pasirodė stambus pirmasis tomas trijų tomų veikalo **Die grossen Philosophen.** Pirmajame tome apibūdinami paeiliui Sokratas, Buda, Konfucijus, Jėzus, Platonas, Augustinas, Kantas, Anaksimandras, Heraklitas, Parmenidas, Plotinas, Anselmas, Spinoza, Laotse, Nagarjuna. Tai „pavyzdžio kūrėjai ir minties pralaužėjai". Kituose tomuose seks sistematikai ir kritikai bei filosofinės minties atstovai literatūroje ir gyvenimo praktikoje. 1953 išsiplėtojo ilga Jasperso polemika su protestantų teologu Bultmannu dėl Šv. Rašto „numitinimo". Šioji polemika lietė ir kaikurias Heideggerio pažiūras, nes Bultmann buvo ryškioje Heideggerio įtakoje. Ginčą sudarę straipsniai dabar yra atspausti rinkinyje **Die Frage der Entmythologisierung.**

Iš kitų pasirodžiusių veikalų pažymėtinas E. Finko veikalas apie priešsokratikus **Zur ontologischen Vorgeschichte von Raum Zeit Bewegung.** Werner Schulz atkreipė dėmesį brandžiu istoriniu veikalu **Die Vollendung des deutschen Idealismus in der Spaetphilosophie Schellings** ir keturių straipsnių rinkiniu **Der Gott der neuzeitlichen Metaphysik.** Po Hegelio sekusį filosofijos pakitimą 19 a. apibūdina Karl Loewith knygoje **Von Hegel zu Nietzsche.** Antropologas Arnold Gehlen (knygos **Der Mensch** autorius) išspausdino **Urmensch und Spaetkultur.** Šiaip daug energijos sunaudojama klasikinių tekstų redagavimui ir leidimui, kad atkūrus sunaikintas bibliotekas. Pilnos laidos skiriamos Scheleriui, Husserliui, Hegeliui, Kantui, Nietzschei, Dilthey, Kierkegaardui ir t.t., jau nekalbant apie graikų bei viduramžių tekstus. Paminėtinas yra Nicolai Hartmanno straipsnių rinkinys trijuose tomuose, kurių antrasis talpina išgarsėjusias studijas iš filosofijos istorijos. Pagrindinė Hartmanno intencija, ontologijos atgaivinimas, nesusilaukė gausesnių pasekėjų, nors šiaip į jo veikalus žiūrima su pagarba kaip į permanentinį įnašą filosofijos istorijon.

Apskritai, paskutiniais, kaip ir pokariniais metais vokiečių filosofinė literatūra nepasižymėjo vaisingumu. Lyginant su atitinkamu laikotarpiu po pirmojo pasaulinio karo, galima kalbėti apie dabarties krizę. Tada iškilo tokie vardai kaip Spengler, Scheler, Heidegger, Jaspers, Hartmann, Klages ir t.t. Dabar tokio lygio veikalų nėra. Krizės priežastys, bent iš dalies, yra aiškios. Pirmiausia, karo įvykiai apnaikino jaunąjį prieauglį, kuris apie šį laiką būtų pradėjęs veržtis į profesūros eiles ir spausdinti savo veikalus. Gal dar didesnis nuos-

NAUJOS MINTYS UŽSIENIO POLITIKOJE

LEONAS SABALIŪNAS

Prie savo kelių tarptautinę politiką liečiančių knygų George F. Kennan pridėjo dar vieną — **Rusija, Atomas ir Vakarai** *) — nagrinėjančią, nors kiek paviršutiniškai, įvairias šiandienines tarptautinės politikos problemas. Knyga susideda iš neseniai per BBC perduotų paskaitų ir vieno, paskutinio skyriaus, skirto anglų-amerikiečių santykių nagrinėjimui.

Kennano knyga yra ne svarstomas problemas sudarančių faktų ar faktorių konstatavimas, o jų aiškinimas, privedantis, siūlymų forma, prie vienokių ar kitokių kontroversinių išvadų. „Tai, ką čia bandžiau sugestionuoti", rašo Kennan, „yra ne tai, ką vyriausybės turėtų daryti, o tai, apie ką jos turėtų galvoti". Taigi, aptariant šią knygą, kaip tik ir reiktų turėti galvoje tai, kad ji skirta tam, kad paskatintų valstybininkus pergalvoti jų užimtas pozicijas liečiamais klausimais.

Kennan prisipažįsta, kad, atsitolinęs nuo valstybinio darbo, jis susiduria su jo analizei būtinų informacijų stokos kliūtim: „Perleisdamas šias paskaitas spaustuvei, aš puikiai žinau, kad kalbėjau apie dalykus, apie kuriuos labai maža žinau". Tai, žinoma, nėra visiška tiesa **), ką jau pats autoriaus įvykių aiškinimas parodo. Svarbu, be to, dar ir tai, kad Kennan, neslegiamas kasdieninių rūpesčių tempo, dažnai surišto su valdine tarnyba, turi galimybę kiek išsamiau pergalvoti ne atskiras problemas, o pačias pagrindines tų daugelio problemų priežastis. Trūkumu čia galima laikyti tik patį knygos pobūdį, kuris, atsižvelgdamas į paskaitų klausiusią publiką ir apribotas visokių perdavimo reikalavimų, stokoja pačių giliausių studijų, kokių paliesti klausimai reikalautų.

Gal silpniausiu knygos skyrium laikytinas tas, kuris aiškina vidinę Rusijos padėtį. Nevisiškai tikslus yra Kennano priėjimas prie žemės ūkio kolektyvizacijos Rusijoj:

> Žemės ūkis, ypatingai, Stalino valdymo metais buvo skandalingai apleistas ir piktnaudžiautas ir, nors Stalino įpėdiniai iš tikrųjų dėjo pastangų nuga'ėti daugeliui tų piktnaudžiavimų, kaikurie iš mūsų nesame įtikinti, kad jie jau priėjo prie teisingos problemos

*) George F. Kennan, **Russia, The Atom and the West**, Harper & Bros., 116 p.

) Kennan — istorijos profesorius Princetone. Buvęs: JAV Ambasadorius Sovietų Sąjungai; Valstybės D-to patarėjas; Politikos Planavimo Štabo direktorius; **containment politikos autorius. Premijuotos knygos — **Russia Leaves the War** — autorius. Autorius knygų: **American Diplomacy, 1900-1950;** ir **Realities of American Foreign Policy.**

---

tolis yra tai, kad po 1933 Vokietija nustojo geroko skaičiaus pajėgių mintytojų bei istorijos žinovų (Cassirer, Carnap, Tillich, Reichenbach, Werner Jaeger ir t.t.), kurie savo gyvenimo įnašą atidavė nebe Vokietijai, bet anglosaksų kraštams.

Ar galima įspėti tolimesnę vokiečių filosofijos kryptį? Yra pagrindo manyti, jog netrukus Vokietijoje gali įsivyrauti nauja antimetafizinė tendencija (panašiai, kaip po Hegelio mirties), nes bent dabartiniu metu nesimato, kas galėtų tvirtais žingsniais tęsti Husserlio ir Heideggerio tradiciją. Priešingai, yra ženklų, jog auga kritinis žvilgsnis, kuris nebėra patenkintas Heideggerio metafiziniais išvedžiojimais, kurie kartais prašoka tikimumo ribas. Bet tai jau ateities dalykas.

> analizės, ar kad jie yra pasirengę atlikti tai, kas būtų reikalinga, jei jiems reiktų su ta (problema) susidurti. Dar lieka įrodyti faktiškai, kad kolektyvizacija, kaip iki šiol Sovietų Sąjungoj praktikuota, yra iš tikro įvykdomas ir viltingas būdas didelio krašto žemės ūkio turtų išvystymui.

Netikslumas čia tame, kad kolektyvizacija aptariama grynai ekonominiu, dar daugiau — žemės ūkio sutvarkymo — kriterijum. Iš tikrųjų gi, kolektyvizacija buvo politinė-ekonominė „revoliucija iš viršaus", tikslas ne pats savyje, o priemonė greitam Sovietų Sąjungos supramoninimui atsiekti. Žemės ūkio kolektyvizacija buvo kaina, kuri buvo sumokėta už krašto pramonės, ypač sunkiosios pramonės, išvystymą. Todėl atsakymas į klausimą, ar kolektyvizacija pateisino save, ar ne, priklauso nuo teigiamo ar neigiamo atsakymo į siektojo krašto supramoninimo klausimą. Jos pateisinimas ar nepateisinimas priklauso nuo to, kuriam tikslui ji buvo įvykdyta. (Žinoma, visą šį reikalą aiškinant tik iš Sovietų padėties. Juk kolektyvizacija — jos brutalus vykdymo būdas ir milžiniškos aukos — neįsivaizduotina vakariečių praktikoje).

Kiek abejotini taip pat yra Kennano išvedžiojimai, liečią tariamą galios išskirstymą Sovietų Sąjungoj:

> Padėtis augštesniuose režimo ešelonuose yra apibūdinama šiuo metu to fakto, kad Komunistų partija paskutiniais metais jokiu būdu nebuvo vieninteliu asmeninėn galion ir įtakinguman kilimo kanalu Sovietų sistemoj... Chruščiov dabar pažeidė ir nuo centrinio politinio proceso nutolino, vieną po kito, inteligentiją, pramonės vedėjus ir ginkluotų pajėgų karininkų korpuso dalį..., aš įtariu, kad jis (Chruščiov) yra gana izoliuotas ten ir kad vėjai aplink jį darosi vis vėsesni.

Čia, atrodo, Kennan kiek klysta sutaptindamas augštųjų Sovietų Sąjungos sluogsnių — pramonės vedėjų, ginkluotų pajėgų viršininkų, mokslininkų — privilegijuotą poziciją, pasireiškiančią daugiau prabanga, su galia. Viena, atrodo, yra aišku — Komunistų partija, kaip praeity taip ir dabar, brangina savo galios monopolį. Galia Sovietų Sąjungoj yra nedaloma, o lieka sukoncentruota partijoj. Kai dėl „vėsių vėjų", tai Kennan nieko naujo čia neatrado. Tai greičiau bus viena iš galios išlaikymo sąlygų, o ne jos tariamo išskirstymo požymių.

Aiškindamas Sovietų pokario politiką, Kennan taip samprotauja: „Aš niekada negalvojau, kad Sovietų vyriausybė norėjo visuotinio karo betkada po 1945 metų, ar kad ji būtų buvus linkusi dėl betkokios racionalios politinės priežasties pradėti tokį karą, net jei atominis ginklas niekada nebūtų buvęs išrastas". Tokiais pasakojimais Kennano patirties diplomatui netiktų verstis. Gal dėlto Dean Acheson ir išsireiškė, kad Kennan į kaikuriuos dalykus lyg ir „mistiškai" žiūri. Nėra racionalu nagrinėti klausimą, ar spėlioti, ar valstybės karo „nori" ar „nenori". Svarbiau būtų buvę patyrinėti įvairias buvusias galimybes, kurios didele dalim sąlygoja ir valstybių „norus".

Nuo Rusijos Kennan pereina prie kitų problemų nagrinėjimo ir čia užtinkam tikrų įžvalgos deimantų, reikalaujančių atskirų studijų, o ne paviršutiniškos apžvalgos.

Sustodamas prie Rytų-Vakarų „lenktyniavimo jis pastebi:

> Kartais susidaro įspūdis, kad p. Chruščiov žvelgia į tarptautinį gyvenimą, kaip į kokias dideles sporto rungtynes, kur jie (rusai) ir mes (amerikiečiai) kovojam dėl tikslų, kuriuos jie, ne mes, definavo, ir kur pasaulis (mus) stebi.

Arba vėl, kalbėdamas apie karinio ginklavimosi rungtyniavimą:

> Pagalvoji kartais, kiek gi truks kol žmonės supras, kad sugebėjimas su-

kelti kitiem žmonėm didžiulių nuostolių dabar šiame pasauly glūdi gan dideliame rankų skaičiuje ir kad pavojus yra jau toks didelis, kad laipsniški pakitimai nebeturi daug reikšmės.

Ir toliau, stengdamasis išsiaiškinti anglų-amerikiečių santykius:

> Mes (amerikiečiai) jaučiame, kad labai dažnai esam nemėgstami ne vien dėl mūsų pačių (kaltės), o vien tik todėl, kad europietis bijo (pamatyti) amerikietį savyje... Ne mūsų įtaka verčia jus uždusinti jūsų plentus ir statyti pavojun jūsų bendruomenių vientisumą perskubotu automobilio įvedimu. Niekas neverčia jūsų gerti mūsų gėrimų, šokti pagal mūsų muziką, žiūrėti mūsų filmų, ar nuodyti jūsų vaikus komiškom knygelėm. Aš užtikrinu jus, kad nebus jokių rimtų tarptautinių neigiamų pasėkų, jei jūs atmesit tuos dalykus.

Tokių gilaus padėties pergalvojimo pėdsakų pasitaiko ir daugiau. Visi jie sukels įvairių pasisakymų iš tų, kurie yra jų paliesti. Kennano originalus ir drąsus jų pristatymas čia parodo autoriaus intelektualinį veržlumą.

Kennano paskaitos, tačiau, susilaukė didelio atgarsio ne dėl augščiau paliestų problemų aptarimo, o dėl jo pasisakymų Centro ir Rytų Europos temomis. Kennano siūlymai, šalia jų pačių svarbos, dėmesio verti dar ir todėl, kad susidomėjimas jais pasirodė nelauktai didelis — toks, kad net darbiečių A. Bevan, galimas užsienių reikalų ministeris darbiečių pergalės atveju, yra palankiai apie juos atsiliepęs.

Kennano siūlymai, iš principo, yra nesudėtingi. Išeidamas iš įsitikinimo, kad Centro ir Rytų Europa negali visam laikui likti tokioje nenormalioje padėtyje, kokioje ji yra dabar, ir kad Sovietų karinių pajėgų buvimas yra kaip tik tų nenormalumų priežastis, Kennan siūlo atitraukti Sovietų kariuomenę iš Rytų Vokietijos ir Rytų Europos, vakariečių — iš Vakarų Vokietijos, ir neutralizuoti suvienytą Vokietiją — kas būtų kaina už suvienijimą ir tuo pačiu garantija, kad laisva Vokietija nesusijungtų su Vakarais ir netaptų grėsme Sovietų Sąjungai.

Kennano siūlymų silpnybė ir jų patrauklumas yra toj nepramatomoj situacijoj, kuri susidarytų Sovietų pajėgom pasitraukus iš sutartų sričių Rytų Europoj. „Tiktai tada, kada kariuomenė pasitrauks, atsiras galimybės tų tautų evoliucijai link institucijų ir socialinių sistemų, kurios labiausiai atitiktų jų reikalavimus...“ Šitą citatą galima papildyti taip, kad apimtos būtų ne tik evoliucinės, bet ir revoliucinės galimybės. Projekto silpnybė — maža galimybė būti Sovietų priimtam — būtų ta, kad jei Kennan pramato pasikeitimus Rytų Europoj Sovietų kariuomenės ištraukimo atveju, tai tą patį pramato ir patys rusai. O turbūt nesunku būtų atspėti bendras tų pasikeitimų kryptis.

Siūlymo patrauklumas išplaukia taip pat iš tos pačios situacijos — galimos revoliucinės ar evoliucinės keitimosi eigos. Projektas, kiek iš jo tik bendrai išreikštų bruožų būtų galima spėti, gal pamažu sudarytų Rytų Europoje sąlygas tokiai transformacijai, kuri neprasidėtų ir nepasibaigtų vien tik ties paliestų valstybių sienomis.

Ar neparadoksalu, kad **containment** politikos autorius, ir gal nesąmoningai, savo vėliausioj knygoj gali cementuoti tikruosius laisvinimo politikos pamatus? Todėl, išskyrus kelias augščiau padarytas pastabas, nepakankamą ir labai paviršutinišką atsakymą į „riboto karo“ tezę, ir „naikinimo faktoriaus“ neprivertinimą Sovietų praktikoj, Kennan šia savo knyga labiausiai pasitarnaus ,įnešdamas naujų minčių, dinamikos, ir rizikos vison nelanksčion Dulleso užsienio politikon.

LIEPSNOS IR DŪMAI

Ne liaudyje jūsų jėga

JURGIS LENGVENIS

Tarp laisvųjų lietuvių laikraščių bei žurnalų ir rusų bolševikų okupuotos Lietuvos spaudos dabar vis daugiau ir daugiau atsiranda viešų ir net tiesioginių polemikų. Anoje pusėje su labai retomis išimtimis beveik nieko kito negalima išgirsti mūsų adresu, kaip tik koliojimą ir neva išdidų niekinimą. Šioje pusėje koliojimo taip pat netrūko ir netrūksta. Tačiau šioje pusėje nepalyginti daugiau geros valios ir intelektualinio garbingumo, stengiantis nušviesti sovietinės Lietuvos visuomeninį, politinį ir kultūrinį gyvenimą. Liūdėti dėl jo faktų, ironizuoti, net pakolioti atskirus asmenis, kurie verčia kailinius pagal sezoną, piktintis tautos tikraisiais išgamomis, pašiepti naujosios valdančios klasės parazitus, bet mėginti suprasti šį labai painų mūsų tautos tragedijos kompleksą ir kaiką jame net pateisinti, — tokia maždaug būtų užsienio laisvosios lietuvių spaudos charakteristika.

Kyla klausimas: ar tokios bei kitokios polemikos tarp laisvųjų ir Rusijos komunizmo pavergtųjų lietuvių turi prasmės?

Atsakymų jau būta įvairių. Tie laisvieji laikraščiai ir asmenys, kurie šias diskusijas sukelia, jose dalyvauja, kurie jau eilę metų miklina plunksnas, kaip vikriau nors su rašaliniais šautuvais kautis prieš okupantą, kaip jo pakalikus pasmerkti, pajuokti ir net pakolioti, — tie laikraščiai ir jų bendradarbiai, matyt, mano, kad tokios diskusijos ir polemikos yra įdomios, reikalingos, prasmingos.

Bet nekartą girdime kitą — priešingą nuomonę.

Esą, tokie popieriniai „karai“, tie narsūs ir šmaikštūs okupantų sumušimai laisvoje užsienio lietuvių spaudoje neturi jokios prasmės ir nieko neduoda. Nepasiekia jie ir jokio tikslo, nes tuo būdu nei okupantas, nei jo lietuviškieji pakalikai niekad nebus nugalėti. Kada yra dvi priešingos „tiesos“ ar net kelios skirtingos tiesos, tai nauja objektyvi tiesa per polemikas nesurandama. Kartais gi visokiais neatsargiais puolimais ar pagyrimais galima tik žiauriai pakenkti Tėvynėje likusiems padoriems tautiečiams arba pasunkinti buitį ir tiems lietuviškiems komunistams, ar puskomunisčiams, kurie dar nėra virtę tautos išgamomis, kuriuose stipriai teberusena tautinis padorumas, kurie nuoširdžiai pagal ribotas galimybes deda pastangas patarnauti lietuvių tautai, sielojasi jos dvasios, kalbos ir kultūros savitumo išlaikymu ir gina tautos garbę. Jų laikysena nėra jų laisvo pasirinkimo vaisius, bet okupacijos sąlygų padiktuota. Kitaip jie daryti negali, — arba jų nebebūtų...

AIŠKUS — TAIP!

Nesu čia pasiryžęs aptarti visą laisvųjų lietuvių ir pavergtųjų lietuvių spaudos polemikos bei intelektualinio bendradarbiavimo (ir kovojimo) teoriją. Būtų galima prieiti visokių išvadų, bet vargiai kuri iš jų turėtų absoliutinės prasmės. Tokie dalykai kinta ir labai priklauso nuo besikeičiančių sąlygų, priklauso nuo atskirų asmenų laikysenos ir jų besimainančio likimo, nuo Kremliaus nuotaikų ir nuo Vilniaus ar Kauno nuotaikų, nuo sovietų ir vakariečių didžiosios politikos esminių nusistatymų ir smulkių lokalinių apraiškų. Saikas, nuovoka, tautinis interesas, skonis, protas ir sąžinė dažnam spaudos darbininkui čia gali nepersunkiai duoti atsakymą, kaip kokiu bendruoju ar ypatinguoju atveju jam geriausia dera pasielgti, kokios „linijos“ laikytis.

Bet jeigu vistiek spirsimės, kad reikia pagaliau turėti atsakymą ir nusistatymą dėl laisvųjų lietuvių santykių su pavergtaisiais lietuviais ir su Lietuvos komunis-

tine spauda — kategorišką atsakymą: **taip ar ne**, —tai bent mano atsakymas būtų aiškus — taip!

Mums reikia, naudinga ir būtina atidžiai sekti visą sovietinės Lietuvos gyvenimą. Jį pažinti, surinktais duomenimis ir jų išvadomis naudotis, analizuoti, savo nuomonei bei sprendimams susidaryti neturėtų likti uždara privilegija tik tų, kurie turi sąlygas ir galimybes lietuviško sovietinio gyvenimo tyrimams ir medžiagos rinkimui daugiau pasiskirti.

Yra naudinga ir būtina, kad sovietinio Lietuvos gyvenimo faktai ko plačiausiai atsispindėtų laisvojoje lietuvių spaudoje. Ir jeigu tai dar nėra apčiuopiamai naudinga, jeigu tai, tariant nuvalkiotais vlikiniais posakiais, nei per centimetrą nepastumia pirmyn „Lietuvos laisvinimo veiksnių darbo" ir nieku apčiuopiamai nepasitarnauja „Lietuvos laisvės bylos gynimui", tai visdėlto lietuviškam interesui **nėra žalingos** nei visos tos polemikos laisvojoje spaudoje su okupantais, nei įvairūs šmaikštūs satyriniai sovietinio gyvenimo faktų komentarai, — be abejo, išskyrus atvejus, jei kur tuo per mūsų žioplumą geras tautietis Tėvynėje ar net kuris padoresnis lietuvis komunistas būtų nustumtas į okupanto kalėjimus ar Sibiro ištrėmiman.

Mes galime būti patenkinti, kad Chruščiovo era atnešė kaikurių pasikeitimų. Pirmoje vietoje, — laisvųjų lietuvių visuomeninis ir kultūrinis gyvenimas nustojo būti „tabu" okupanto spaudoje. Žinoma, šis reiškinys gali būti neilgos trukmės, ir jau vien tas dalykas, kad mes šiuo reiškiniu patenkinti, gali prisidėti prie jo trukmės sutrumpinimo.

NEUŽTVENKSI LAISVĖS ILGESIO...

Okupantai mano, kad dabar kaikurių mūsų emigrantų politikų ir kultūrininkų koliojimais ar mūsų gvenimo sunkumų bei ydų (kurias mes patys iškeliame!) pabrėžimais jie, iš vienos pusės, dar daugiau palauš mūsų dvasią ir tikėjimą Lietuvos laisvės ateitimi, o iš kitos pusės — lengviau galės „perauklėti" savo replėse laikomus lietuvius sovietinio patriotizmo linkme, nusuks tautos dėmesį nuo užsieniuose esančių „supuvusios praeities kapitalistų ir imperialistų agentų", įtikins juos mus neapkęsti ir užmuš betkokią viltį, kad nepriklausoma Lietuvos valstybė kada nors begalėtų atsikelti.

Mes manome, kad tokia pedagogika visdėlto yra iš esmės klaidinga. Yra ir bus klaidinga ir betkokia kitokia pedagogika. Tautos laisvės ir nepriklausomybės siekimo jokiomis priemonėmis ir pedagogikomis negalima užmušti, — galima užmušinėti, kankinti, terorizuoti, slėgti tik atskirus žmones ir visuomenę, kiek ji iš žmonių susidaro, arba reikia išnaikinti visą tautą. Bet kol tauta yra, tol laisvės troškimas bus gyvas. Ypač lietuvių tautos, kuri tiek šimtmečių gyveno laisvėje ir garbėje, kurios neužteps J. Jurginio ar kurių kitų naujausios sovietinės klasės parazitų rašomos „Lietuvos istorijos" knygaitės.

Šiandien visam pasauliui pakankamai paaiškėjo, kad net ir rusiškiausias bolševizmas, kaip ir aplamai joks komunizmas nėra pajėgus išnaikinti „liaudyje" tautinių nepriklausomybių idėją. Daug Jugoslavijos, Lenkijos, Vengrijos komunistų nesutiko būti rusais ir būti diriguojamais iš Maskvos. Kiekviename satelitiniame krašte tos nuotaikos ir idėjos yra gyvos, nors jos šiuo metu fiziškai persilpnos pasireikšti aktyviu būdu. Net ir diktatūrinė komunistinė socialinė santvarka toli gražu neišrauna masėse, liaudyje, jau nekalbant apie elitą-šviesuomenę, tų mūsų amžiuje imanentinių polinkių: tautinės dvasios ir garbės, tautos laisvės troškimo, atskiros valstybinės nepriklausomybės siekimo, piliečių laisvės, lygybės, brolybės, individualinio ir socialinio teisingumo — taigi, tikrosios demokratijos, liberalizmo... ilgėjimosi.

Nemanyčiau, kad visi tie tūkstančiai atspindžių ir niuansų lietuvių laisvojoje spaudoje būtų vengtini nuolat kelti ir rimtai ar šmaikščiai aptarti, tegu jie nėra tuo tarpu apčiuopiamai naudingi ir, kaip sakoma, „realiai neprisideda prie Lietuvos išlaisvinimo pagreitinimo". Ne, realiai neprisideda ir nieko jie negreitina. Bet jie mums leidžia nenutrūkti nuo to tegu ir žiauraus, sunkaus, tragiško ir tragikomiško, juokingo ar beprotiško sovietinio gyvenimo, kuris Lietuvoje eina, vyksta, sukasi konvulsijomis, atsiskleidžia kukliais laimėjimais ar merdi nykumoje ir siaube. Tas

gyvenimas yra, ir tai mūsų tautos gyvenimas, mūsų kraujo brolių gyvenimas.

Lietuvių tauta ateityje bus tokia, kokius žmones tas gyvenimas išaugins, kokius nukals jų būdus ir sielas, kiek juose liks patirotizmo, idealizmo proto ir sąžinės. Yra visai tikra, kad komunistų partija su savo filosofija ir įsakais tų žmonių formavime teužima tik labai mažą sektorių, kaip lygiai neką didesnį sektorių ji užima ir rusų tautoje. Istorija yra labai įtikinamai parodžiusi, kad policiniai diktatūriniai režimai, nors jie visada palieka ryškius pėdsakus žmonių sąmonėje ir būduose, bet jie neperauklėja v i s o žmogaus, kuris yra daug sudėtingesnis ir savo formacijoje yra veikiamas daugelio kitų pajėgų ir reiškinių, neįeinančių į diktatoriaus, partijos vado ar policininko įsakų galimybes. Kai tik jų galia pasibaigia, žmogus pasirodo esąs žymiai kitoks, negu oficialioji santvarka jį laikė ar tikėjosi jį suformavusi. Ir lietuvis bus žymiai kitoks, negu jį tikisi nulipdyti Chruščiov su Sniečkaus pagalba.

SOVIETINIO LIETUVIO SĖKMĖS KATEKIZMAS

Ir tik nuo to Tėvynės lietuvio priklausys lietuvių tautos ateitis!

Pažinkime jį kiek galima arčiausiai. Pažinkime ir jo, šiandien tikro sovietinio vergo, varovus. Polemizuokime su jais. Tai naudinga mums ir jiems. Jie dėl to jaudinasi, darosi neramūs, tai nervingi, tai pikti, tai tylūs ir susimąstę. Jie kartais ima koreguoti savo veiksmus, kartais ima stengtis, kad ir vilkas būtų sotus ir avis išliktų sveika. Jie sugalvoja visokių triukų. Ir kas bendra jų daugumai: — jie nenori būti niekšais, išgamomis, jie baisiai stengiasi, kad lietuvių liaudis jų mažiau neapkęstų, kad mažiau matytų jų parazitiškumą, kad juos laikytų savais ir nuoširdžiais liaudies reikalų gynėjais.

Labai nelengva, labai kebli jų visuomeninė ir asmeninė padėtis. Jie vaidina, kiek išgalėdami. Teisybė, charakterio tiesumas, intelektualinis garbingumas čia neįmanomi, jie nereikalingi, žalingi ir užmiršti dalykai. Reikia prisidengti, reikia savo tarybinius nuopelnus kelti, reikia keisti ir taisyti savo praeitį, reikia pulti kitus, „liaudies priešus“. Reikia rodyti pagarbą ir meilę didžiajai rusų tautai, reikia niekinti ir paplavomis pilti Nepriklausomos Lietuvos dvidešimtmečio laikotarpį. Reikia vaizduoti save nuo amžių buvus Sovietų Rusijos draugu, visada širdies gilumoje pritarusiu kompartijos veiklai, dalyvavusiu komunistinėje pogrindžio spaudoje, klijavusiu atsišaukimus, prisidėjusiu prie kokios gegužės pirmosios demonstracijos. O jeigu kompartijoje ir nedalyvavusiu, tai nors gimnazijoje smarkiai kovojusiu prieš klerikalinį kapelioną, nuo jo skaudžiai nukentėjusį, išmestą, egzaminų neišlaikiusį (aišku, ne dėlto, kad jiems nebuvo pasiruošta ar pritingėta, bet kad kapelionas ar buržuazinis fašistinis gimnazijos direktorius specialiai persekiojo tą, kuris iš anksto nujautė artėjančią tarybinės santvarkos aušrą...)

Reikia piešti save, kaip persekiotą, skriaustą, iš tarnybos atleistą, badavusį, skurdusį — vis tuo prakeiktu laikotarpiu, kuris buvęs klaidingai vadintas Lietuvos nepriklausomybe, o iš tikrųjų tai buvęs tik Vakarų imperialistų agentų siautėjimas Lietuvos žemėse. Reikia nurodyti, kad komunizmo simpatikų straipsniai ir knygos buvo cenzūruojamos, neleidžiamos spausdinti, — taip fašistinė diktatūra bijojusi, kad jos kas nesugriautų. Anos visiškai silpnos ir niekam neįdomios įvairių grafomanų knygos, kurių nesiimdavo spausdinti joks buržuazinis leidėjas, šiandien tinka paaiškinti, kaip liaudies demokratinių rašytojų persekiojimas. Ir teatrai jų veikalų nestatę tik dėlto, kad ten buvę pasisakoma prieš fašizmą ir buržuaziją.

Jei liaudininkas nukentėjo nuo Smetonos, tai jam turi būti puikus pliusas, jog buvęs narsus kovotojas už liaudies teises. Jei smetonininkas kiek nukentėjo nuo klerikalų, irgi jam tvirtas šiaudas, už kurio galima griebtis. Jei klerikalas Smetonos santvarkoje nepakankamai riebiai gebėjo maitintis, ir jam tai svarbus argumentas dabar pasigarsinti. O socialistas, kaip paprastai kentėjo nuo jų visų ir nuo savo pačių socialdemokratų. Gi koks jaunas fašistukas, kai tik raudonoji armija spėjo įžygiuoti Lietuvon, tuoj suprato visas savo klaidas ir visu jaunatvės entuziazmu stojo pagalbon tarybinei santvarkai kurti. Visi nuo visų yra nukentėję, buvę skriaudžiami, vos alsavę ir — sveikina Maskvą, kad

ji išvadavo ir sudarė sąlygas kurti šviesiai, didingai, laimingos tarybinės liaudies ateičiai...

PLUNKSNOS BROLIŲ PASISAKYMAI

Šią patrakimo atmosferą, jos būtinybes, mūsų žmonių būdus ir priemones reikia pažinti. Tai ne tik labai įdomu, kartais žavu, bet naudinga ir reikalinga. Kitaip negalima būtų suprasti dabartinės Lietuvos, jos sąlygų, jos žmonių nuotaikų, jų galimybių. Negalima būtų suprasti lietuviško žmogaus tragedijos ir tautos tragedijos, ir taip pat okupanto metodų bei jo priemonių, okupanto vilčių ir jo nasrų.

Pavyzdžių būtų daug, bet, žinoma, pats ryškiausias, nes vienoje vietoje surinktas ir išreikštas, tai 1957 metų pabaigoje Vilniuje išleista stora knyga — **„Tarybų Lietuvos rašytojai"** (576 puslapiai). Panašias knygas galėtų išleisti betkuri kita sovietinių darbininkų grupė: dailininkai, teatralai, gydytojai, inžinieriai, traktoristai, girininkai, mokytojai, kolchozų melžėjos ir t.t. Pasisakymų priemonės, būdai, tikslai būtų visiškai tie patys. Kaip jie skurdo, vargo, buvo persekiojami buržuazinėje Lietuvoje, ir kaip dabar jiems „pražydo obelys ir kriaušės" Rusijos bolševikų okupuotoje Lietuvoje, ir kaip jie be galo dėkingi už tą laimę Partijai, Leninui, Sta... — atsiprašau! — Chruščiovui ir tarybinei santvarkai.

Bet tarybiniai Lietuvos rašytojai atskira knyga pasirodė pirmieji ir turbūt su plačiausiais pasisakymais. Šalia lietuvių rašytojų, pasirodo, esama dar kiek Lietuvos žydų, Lietuvos rusų ir iš Rusijos gilumos atvykusių rusų. Mat, Lietuva dabar yra kolonijinė Rusijos provincija, kurion prisiunčiama tūkstančiai rusų aklimatizuotis ir vadovauti visokeriopam „respublikos" valdymui. Visai panašiai, kaip caro reakcijos laikais, tik dabar, žinoma, viskas geriau, šviesiau, greičiau ir gausiau. Iššaudžius žymiai daugiau nacionalistinių banditų, negu caramš anuomet jų iškorus, daugiau į Sibirą ištrėmus kitų lietuvių per dešimtmetį, negu carams per šimtmetį, vietos kolonizuotis čia dabar apstu. O jei jos imtų trūkti, greit galima vėl patuštinti publiką.

Sovietiniai lietuviai rašytojai tai gerai žino, ir tai labai ryškiai atsiliepia į jų pasisakymus savo autobiografijose. Tai labai įdomūs ir būdingi pasiskaitymai mums visiems užsienyje, ypač tiems iš mūsų, kurie daugumą Lietuvoje likusių rašytojų gerai pažinome iš raštų, iš darbų, iš jų kūrinių ar ir asmeniškai.

Čia randame fantastiškiausių pasakojimų, tragikomiškiausių savo praeities perdirbinėjimų, „klaidų" prisipažinimo, pasakiškų revoliucinių nuopelnų, aštriausio kriticizmo anam klerikališkam, buržuaziniam ir fašistiniam nesusipratimui, kurį kažkas kažkada buvo pavadinęs „Lietuvos nepriklausomybės" laikotarpiu...

Tarybinių rašytojų tarpe randame atstovaujant net ir tokį literatūrinį bei psichobiologinį mėšlą, kaip Liūnė Janušytė. Skaitome iškilnias autobiografijas šiandien jau pražilusių grafomanų ir literatūrinių mizerijų, kaip Anglicko, Suchockio-Audronašos, K. Kielos, A. Lasto, K. Vairo-Račkausko (baisiai nukentėjusio nuo fašistinės valdžios, nes būdamas jos konsularinėje tarnyboje išeikvojo daug tūkstančių litų ir buvo nuteistas kalėti, po to pasigailėtas, — bet apie tai, aišku, nei žodžio autobiografijoje, o tik trumpai lotyniškai „feci quod potui", t.y. „padariau, ką galėjau")...

Randame senus ateitininkus ir gerus katalikus, kaip Buivydaitė-Tyrų Duktė, J. Paukštelis, J. Grušas (pastarojo autobiografija labai padori ir trumpa: žmogus stengiasi ko mažiausia meluoti ir kiek galima daugiau nutylėti, nors anksčiau sovietinėje spaudoje po jo dramos „Herkus Mantas" premjeros skaitėmė jo pareiškimą, kad atiduodąs savo veikalą t e i s i n g a m marksistinės kritikos įvertinimui)...

Randame jauną, smarkų, atominio greičio prisitaikėlį A. Jonyną, kuris iš naivaus ir beveik hitlerinio nacionalisto gimnazijoje šiandien jau įkopęs į kompartiją ir tapęs vienu iš tarybinės literatūros politrukų...

Skaitome ilgiausius puslapius visą amžių veidmainiavusios komunistės Kazanavičienės...

Vėl susitinkame ištisą plejadą buvusių tautininkų, fašistų, nacionalistų ir margiausio plauko liberalų, net baisiojo Birželio tremtinių, kuriuos visus galėtume trumpai pavadinti genialiausiais sukčiais: ne su ironija ar panieka, bet visai gražiai tą ter-

miną išvesdami nuo žodžio „suktis“, kadangi tai asmenys, be galo gerai sugebėję ir kebliausiose situacijose suktis, išsisukti ir kur galima geriau prisisukti. Jų tarpe sąmojingos, gražios, pažangios autobiografijos tokių rašytojų, kaip Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, A. Gricius, V. Mykolaitis-Putinas, I. Simonaitytė, J. Dovydaitis, S. Kapnys, V. Sirijos Gira.

VAIČIŪNAS IR VIENUOLIS

Taip pat Petras Vaičiūnas, kuris niekaip neišsivadavęs iš savo įprastinės mistinės stilistikos būdingai pareiškia: „Dvasia ir šiandien nesiliauja plasnojus kūrėjo sparnais į amžinojo grožio ir tiesos saulę. Ir kas, kad kūnui darosi vis sunkiau ir sunkiau, jei geismas gyventi liepia kurti amžinybės preliudiją, tikėti, kad žmogus savo dvasios dideliais darbais galų gale pasieks taikos kapitolį, sukurs ant žemės rutulio visų tautų brolišką k o m u n ą “... Už visą šį „taikos kapitolį“ ir „brolišką komuną“, aišku, gėda ne doram patriotui, ligotam seneliui Petrui Vačiūnui, bet tiems, kurie, kada jau jo „kūnui darosi vis sunkiau ir sunkiau“, vistiek nesiliauja prievartavę ir jo dvasią...

Pagaliau, vienas iš stambiausių lietuvių beletristų A. Vienuolis, kuris kelis mėnesius prieš mirtį suspėjo savo autobiografijoje įrašyti: „...Jei man galima būtų pradėti gyventi iš naujo, tai tik norėčiau išvengti visų tų savo ydų ir klaidų. Tos klaidos ir dabar priverčia mane susimąstyti, apgailėti, susikrimsti... Aš gyvendamas vadovavausi daugiau jausmais ir įkvėpimu negu protu ir viską taip dėjausi į širdį. O, pasirodo, nevertėjo: nors ir niekas veltui nepraeina, bet praeina. Praėjo ir man“.

A. Vienuolis, tarp kita ko, sovietams parašė neblogą romaną, bet gryną „socialistinio realizmo“ nonsensą ir melą — „Puodžiūnkiemį“. Šis gilus lietuvis patriotas, liberalas ir tautininkas turėjo didelę ydą: buvo beveik liguistas antisemitas, kokio kito panašaus netekdavo sutikti lietuvių rašytojų tarpe. Antisemitas ne iš kokių rasistinių teorijų, bet iš jausmo, įkvėpimo ir gal intereso. Anykščiuose Nepriklausomybės laikais buvo dvi vaistinės: viena A. Vienuolio, kita žydo vaistininko. Kai Vienuolis atvykdavo Kaunan teisybės ieškoti, sutikęs savo gerus pažįstamus pirmiausia pradėdavo nuo to: žydai neprisiima lietuvių kultūros ir jos nekenčia, žydai vartoja Lietuvoje rusų kalbą, žydai naudoja nešvarią konkurenciją versluose, o užvis nešvariausias žydas vaistininkas Anykščiuose,— reikia žydus pašalinti iš ekonominio Lietuvos gyvenimo, o pirmiausia tai tą Anykščių aptiekorių...

Bet Vienuolis niekad pilnai savo kovos už teisybę nelaimėjo. Dabar viskas praėjo. Praėjo ir jam. Žinodami sovietinės okupacijos atmosferą Lietuvoje, šiandien nemesime į jį akmeniu net už „Puodžiūnkiemį“. Jis daug perkentėjo. Jis norėjo gyventi ir padėti savo tautai, nes jam, kaip autobiografijoje sakosi, „rūpėdavo dar ir artimo skriaudos ir vargai, kurių gyvenant daug teko matyti, bet, deja, nedaug kam sekėsi padėti“. Jis norėjo gyventi ir todėl turėjo meluoti, nes sovietinėje Rusijoje žmogus negali ilgai gyventi be melo ir veidmainystės...

LAIMINGIAUSIAS IŠ VISŲ!

Vėl visai kitokia dvasia ir kitoks pasisakymų tonas jaunesniųjų ir pačių jauniausiųjų sovietinių poetų, beletristų ar dramaturgų, kurių čia randame keliolika. Jie, kaip rašytojai, išaugę grynai sovietinėje aplinkoje, be didesnių vidinių konfliktų ir „praeities nuodėmių“. Jų žodžiuose mažiau melagingo „pažangumo“, jie kalba aiškiai, tiesiai, tiesiogiškai. Natūralus ir jų dėkingumas sovietinei okupacijai ir kompartijai: ji yra jų vienintelė auklė, žindyvė, penėtoja, tegu kartais ir pikta, kaip pamotė, bet dar dažniau dosni ir vienintelė prieglauda. Geriausia jų pareiškimų savybė— stoka koktumo... Jų ir melas neirzlus ir naivumas natūralus :juk savaime aišku, jie ir težino tiek, kiek matė ir kiek jiems buvo leista matyti.

Gana skirtingi savo tonu bei laikysena ir tie keli vyresnieji, kurių padėtis sovietinėje valdančioje klasėje, kompartijoje, NKVD sferose, mokslo ar spaudos institucijose yra tvirčiau nusistovėjusi, kurie didžiosios tėvynės (ligi Vladivostoko...) karo metais buvo „iševakavę“ į Rusiją arba kitokiais būdais užsitikrinę sau pieningiausią papą Kremliaus karvės papilvėje, kaip J. Šimkus, enkavedistas A. Gudaitis-Guzevičius, J. Baltušis, T. Tilvytis, K. Korsakas, A. Bauža, B. Pranskus-Žalionis, A. Venc-

lova... Toks Šimkus, pvz., nei nebepasakoja savo nuopelnų, o tik nonšalantiškai pasitenkina keliais lengvais prisiminimų brūkšniais ir pajuokavimais, kas jam kadaise buvo nutikę „ant marių kranto Palangos miestely"...

Jie visi šiandien jaučiasi laimingi, bet visdėlto pats laimingiausias ir vienintelis įsakmiai tat pabrėžiantis yra sovietinių Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas ir politrukas Antanas Venclova. Jis rašo: „Ar gyvenime aš buvau, ar esu laimingas? Be abejo, taip... Laimė gyventi, laimė alsuoti gimtinės oru ir džiaugtis gimtinės saule, laimė dirbti gimtosios žemės ir savosios tautos kultūrai, jos dabarčiai ir didingai, šviesiai komunistinei ateičiai".

Na, kurgi jau kurgi čia nebūsi toks laimingas, kad ta laimė net iš išsipenėjusio veido pridėtame portrete matyti!..

Kad, bekalbėdami apie mūsų plunksnos brolių tragi-komediją Lietuvoje, jau priėjome prie Venclovos, tai būtų pravartu šia proga pasidomėti, koks žmogus dabar Chruščiovo pavedimu vadovauja Lietuvos rašytojams, ką jis mano apie literatūrą, Lietuvos liaudį ir šviesią komunistinę ateitį.

KĄ IR KAIP SKAITO SOVIETŲ LITERATŪROS POLITRUKAS?

Bet pirmiausia ryšium su tuo keletas žodžių apie vieną incidentą pas mus užsienyje. Prieš kiek ilgesnį laiką anuometinis Vliko „informacijų ministras" M. Gelžinis viename Amerikos lietuvių laikraštyje tvirtino, kad jo žiniomis sovietų špionažo mokyklos naudojasi kaikuria užsienio lietuvių spauda, kaip vadovėliais, parengiant šnipus ir diversantus terorizuoti mūsų vakariniams „tremtiniams" ir žlugdyti Vliko vadovaujamai Lietuvos išlaisvinimo kovai. Vienintelį iš lietuviškų užsienio žurnalų jis paminėjo SANTARVĘ. Tačiau viešai per tą patį laikraštį paprašytas įrodyti šitokį tvirtinimą, jis tylėjo ir tylėjo...

Labai nemaloni padėtis, ypač „eksministrui". Ir štai dabar mes patys galime jam padėti tokį tvirtinimą nors iš dalies įrodyti. Sovietinių Lietuvos rašytojų pirmininkas, jų politrukas, komunistas, artimai dalyvaujantis akcijoje ir laikraštyje „Už sugrįžimą į tėvynę", kaikada tais reikalais važinėjęs net sovietinėn Vokietijon, — Antanas Venclova SANTARVĖS vadovėlį skaito ir skaito labai atidžiai: ne tik jos korpusines ,bet ir smulkiausias petitines eilutes... Ir mūsų pateiktą medžiagą tikrai jis naudoja kovai prieš „tremtinius" ir Lietuvos išlaisvinimą.

Lietuvos tarybinių rašytojų sąjungos organe, storame žurnale **„Pergalėje"** kas skelbiama ir žurnalo paskutiniame puslapyje rusiškomis raidėmis: „Pobeda", Organ Sojuza Sovetskich Pisatelei Litvy"...) 1957 m. 11 numeryje, 11-14 puslapiuose Antanas Venclova Spalio revoliucijos 40 metų sukakties proga skelbia ataskaitinį straipsnį **„Liaudyje mūsų jėga"**. Tarp kitko jis čia klausia ir atsako:

„Ko nori mūsų priešai anapus jūrių marių? Kodėl jie taip „domisi" mūsų literatūra ir taip ją šmeižia? Štai, prieš mane vienas jų leidinys, išleistas pernykščių įvykių Vengrijoje metu, kur, tarp kitko, filosofuojama šitaip: „Karai ir revoliucijos, žmonijos geradarių užmačios, visa tai, kas gerbiama ir neapkenčiama, kas kyla ir žlunga, pražysta, supūva ir dvokia, ateina madon ir išeina, — visa tai neturi daug svarbos. Svarbos teturi privatinis gyvenimas su pagrindiniais žmogaus fiziniais ir dvasiniais reikalais... Jame yra medžiaga menui ir paties meno paskirtis. Ši teorija yra gana rimta ir jai pagrįsti būtų eibės gerų pavyzdžių".

Ir toliau Venclova rašo:

„Vargu ar galima būtų atviriau ir ciniškiau išdėstyti šių dienų reakcijos literatūrines „teorijas", kurias lietuviškieji reakcionieriai skolinasi iš savo „dvasinių vadovų". Heroiška darbo žmonių kova dėl ateities, didvyriškumas ginant savo tėvynę, darbas, visas gyvenimo įvairumas — visa tai, esą, tik mados dalykai, kurie „ateina ir praeina". Rašytojai, domėkitės tiktai smulkiu ir menku „privačiu gyvenimu", nes jame esanti „medžiaga menui ir paties meno paskirtis", o ne visuomenės kovomis, liaudies masių gyvenimu, kova, heroizmu!

Laimei, Spalio revoliucija ir lietuvių literatūrą išvedė iš aklavietės, į kurią jau daug metų ją stengėsi įtempti įvairaus plauko reakcionieriai, dekadentai ir dvasiniai invalidai, kurie, kaip matome, ir šiandien dar neatsisakė savo beviltiškų pastan-

gų mūsų literatūrą nukreipti nuo jos pagrindinių uždavinių į beidėjiškumo ir reakcijos balą. Nereikia nė kalbėti, kokios beprasmiškos šių „kovotojų“ pastangos. Su dideliu pasitenkinimu visa lietuvių tarybinių rašytojų šeima sutiko drg. N. Chruščiovo straipsnį literatūros ir meno klausimais, kaip reikšmingą partinį dokumentą, kuris dar kartą primena, kad liaudies gyvenimas ir kova yra ir bus pagrindinė tarybinio rašytojo kūrybinė medžiaga ir įkvėpėja, kad būti liaudiškam — tai eiti partijos keliu ir būti partiškam kūryboje — tai tarnauti savo liaudžiai.

...Tiktai liaudyje mūsų jėga“.

PAŠKUDNA PAŽANGA NUO LENINO

Tiek iš A. Venclovos evangelijos.

Labai malonu ir neabejotinai abipusiškai naudinga, kad literatūrinis Lietuvos politrukas studijuoja mūsų SANTARVĘ ir cituoja ištrauką iš mano straipsnio „Dabartis ir amžinybė“, 1956 m., 5 nr., 290 psl. Pačią ištrauką cituoja visai teisingai, raidė raidėn, be jokių iškraipymų. Bet tos citatos panaudojimo aplinkybės ir išvados, kaip matome, visai sovietiškos. Mano straipsnyje buvo iškelta problema apie tendencinę literatūrą, kūrybą su išankstinėmis tezėmis, rašliavą, kurios gaminimas yra nedėkingas verslas, kuri kaip „pritaikomoji literatūra“ buvo ir bus, bet ji veik visuomet nieko bendra neturi su meno kūryba ir neišlieka. Tai be abejo skaudžiausia ir nemaloniausia teorija sovietijoje, kur visa dailioji literatūra tiek tepripažįstama, vertinama ir atlyginama, kiek ji tarnauja kompartijos tikslams. Kitos paskirties ji neturi.

Po to, nurodžiau antrą kraštutinybę — grynai privatinio žmogaus gyvenimo apraiškų vaizdavimą literatūroje, tam tikslui ne dėstydamas kieno nors doktrina (jų irgi yra...), o vaizdumo dėliai pacituodamas kelias frazes iš žymaus britų rašytojo Aldous Huxley pjesės „The Gioconda Smile“ herojaus Henry Hutton, fiktyvaus personažo, privatinių nuomonių. Jei ponas Hutton pjesėje taip kalba, tai nereiškia, kad taip būtinai mano jo autorius Huxley, kaip antra vertus Othello galvojimai nebūtinai yra paties Šekspyro mintys, Sorelio charakteris nebūtinai ir jo autoriaus Stendhalio, Raskolnikovo idėjos nebūtinai Dostojevskio idėjos, Franko Kruko filosofija nebūtinai yra Cvirkos...

Dar blogiau! Perfrazavęs čia pat kiek savais žodžiais Giocondos herojaus galvojimus, pridėjau, kad šitokiai teorijai pagrįsti būtų eibės gerų pavyzdžių iš visos klasikinės literatūros ir kad tos rūšies kūryba yra gana rimta,—nes ji y r a r i m t a, visai teisinga, tik nepilna ir vienašališka. O kad koks bukaprotis kitaip nepagalvotų, tuojau pat sekančioje pastraipoje pridėjau: „Tačiau vargu būtų galima jai (šitokiai teorijai) pritarti visumoje ir be rezervų. Mane labiau įtikina André Malraux, kuris geriausiame XX amžiaus meno istorijos veikale „Les Voix du Silence“ atskleidžia“ ir t.t. ir t.t.

O matėte, ką iš to padarė ir kaip tvirtino Venclova. Jis citavo nenurodydamas šaltinio, kurį prieš akis turėjo, nei žurnalo vardo, nei straipsnio pavadinimo, nei autoriaus pavardės. Jis išėmė citatą iš konteksto, kurio kiti teigimai yra kaip tik kitokie, tikrąją mintį sufalsifikavo, pavertė ją kone priešinga, priskyrė ją **visiems priešams už jūrių marių** ir, žinoma, tikėjosi sudavęs visiems mums triuškinantį idėjinį smūgį (žodis „kova“ juk taip mirga visame jo straipsnyje). Prof. M. Biržiška SANTARVĖS 4 nr., 170-173 psl., 1957 m., aptardamas dabartinio sovietinio mokslininko J. Lebedžio monografiją apie Simoną Stanevičių, negalėjo kitaip kito tokio visiškai panašaus reiškinio pavadinti, kaip, tariant maloniu slavišku barbarizmu... supaškūdytu veikalu. Bet Lebedys paškūdija dargi kiek saikingiau, negu jo politrukas Venclova.

Čia komunizmo intelektualuose dabar vyksta nuolatinė pažanga. Nes, draugas Antanai, Lenin taip nedarė! Nesu jo raštų gilus žinovas, bet daugumą pačių geriausių esu skaitęs. Tai jo kelios storelesnės brošiūros ir eibių eibės straipsnių, daugiausia poleminių ir bėgamosios publicistikos. Iš jų jau kiti sudarė leninizmo teorijų visumą. Polemizuodamas su priešais iš dešinės, kairės ir vidurio, su rusais ir nerusais, Lenin dažnai naudojo citatas, bet paprastai jų neklastojo, nurodydavo autorių pavardes ir šaltinius. Jis jautėsi pakankamai stiprus be klastojimo, iškreipinėjimų savo oponentų mintis vertinti, jas ąt-

mesti, kritikuoti ar priimti. Klastoja paprastai daugiausia tik silpnasis ir šiaip dažnas charakterio ar intelekto mizerija. Reikėtų atidžiau sekti ir lygiuotis į draugą Leniną, draugas Antanai...

Istorija dėl mano supaškūdytos citatos tai, be abejo ,tik smulkmena, bet štai tuojau prieiname visai ne prie smulkmenų.

AR KOMUNIZMAS GADINA ŽMOGŲ?

Komunizmo priešai, lietuviai ir nelietuviai, nekartą tvirtina, kad tiek pats komunizmas, tiek jo visa sistema blogina, gadina, nužmogina žmogų, ir kad jo naudojamos priemonės komunizmui įgyvendinti nėra vien priemonės, bet imanentinė, esminė dalis. Tokiais tvirtinimais aš ilgai buvau nelinkęs patikėti: kodėl, klausdavau, idėjinė sistema, siekianti labai taurių ir žmoniškų tikslų, būtinai privalėtų žmogų gadinti? Tiesa, Lenin savo gadynėje, kada reikėjo iš visų jėgų kautis už valdžios pagrobimą, savo šalininkus mokė be atodairos naudotis visomis priemonėmis tikslui pasiekti: meluoti, klastoti, prigaudinėti buržuaziją, nesilaikyti duoto žodžio ar pažado, terorizuoti, žudyti, užčiaupti burnas oponentams, spjaudyti į falšyvos žmonių laisvės, lygybės ir brolybės principus... — jeigu tik visais tokiais būdais buvo galima priartinti komunizmo laimėjimą. Ir kas pasirodė? Komunizmas Rusijoje laimėjo, jau jis maždaug įgyvendintas. Jau jis baigia sukurti „šviesesnį liaudies rytojų" ir Lietuvoje, gi priemonės tebevartojamos vis tos pačios: Rusijoje jau per ketvirtą, Lietuvoje per antrą dešimtmetį...

Daug kas iš mūsų, dabar už jūrių marių, ir aš pats asmeniškai gerai, visai gerai pažinau Antaną Venclovą. Kartu gyvenome, kartu mokėmės Kauno universitete, net mudviejų mokytojų dauguma buvo tie patys: M. Biržiška (lietuvių literatūra, tautosaka), J. Tumas-Vaižgantas, V. Mykolaitis-Putinas (naujoji lietuvių literatūra), P. Skardžius (lietuvių kalba), V. Krėvė-Mickevičius (rusų, lenkų ir bendroji literatūra), V. Sezemanas (logika), Iz. Tamošaitis (filosofija, psichologija), B. Sruoga (rusų literatūra, lietuvių tautosaka, teatro istorija ir teorija), V. Biržiška (lietuvių bibliografija), L. Karsavinas (bendroji ir atskirų tautų istorija), Ig. Jonynas (Lietuvos istorija), V. Dubas (prancūzų literatūra) ir t.t.

Tai buvo vieni neblogi, kiti net labai geri mokytojai. Jie mus teisingai mokė, kaip turi būti nagrinėjamas ar rašomas betkoks literatūros ar jos istorijos veikalas, studija, referatas ar šiaipjau straipsnis, kaip reikia naudotis šaltiniais, citatomis, kaip ir kokio laikytis studijinio, diskusinio, poleminio mokslo ir etikos taisyklių kodekso. Venclova tokio kodekso mokėsi ir žinau, kad buvo tinkamai išmokęs. Jis buvo gana rišotų gabumų, kaip beletristas ar poetas, tačiau sąžiningai ir visai gerai mokėjo parašyti diplominį darbą, betkokią savo srities studiją, brošiūrą ar straipsnį. Esu girdėjęs iš nevieno liudininko, kad pirmojo bolševikmečio metu, kai jis buvo Lietuvos švietimo komisaru, jis dar tebemokėjęs lietuviškai galvoti ir jausti, supratęs lietuvių ir lietuviškumo interesus sovietinėje švietimo politikoje ir net vienam kitam „praeities nacionalistui" kiek pagelbėjęs (tačiau, deja, nemažiau esu girdėjęs ir visai priešingų teigimų, tad prileiskime, kad tiesa buvo maždaug viduryje).

O šiandien? Šiandien jis jau neabejotinai sovietinis žmogus, tikras bolševikas, pirmiau Stalino, dabar Chruščiovo, atsiprašant, „literatūrinių" idėjų sodintojas Lietuvos liaudyje, Kremliaus įgaliotinis, įsisavinęs komunizmo tikrąją dvasią ir metodus. Kaip jis pasielgė ir pavartojo „Pergalėje" mano straipsnio citatą, šis vienas smulkus faktas tobulai parodo, kad komunistinė ideologija ir dvasia jame pasiekė pilną pergalę prieš tai, ko jis mokėsi ir buvo išmokęs lietuviškoje mokslo įstaigoje. Jis neteko intelektualinio garbingumo. Meluoti, klastoti, iškreipti, supaškūdinti svetimą mintį ar idėją, apgaudinėti savo skaitytojus, — jam jau visai natūralus ir normalus dalykas.

Tad ar komunizmas negadina žmogaus? Tenka sutikti, jog taip. Ir čia drauge pasirodo labai žavi likimo ironija: Venclova yra skelbęs, kad buržuazija ir nacionalistai melavę, klastoję tiesą, mulkinę liaudį, — dabar jis okupanto įsodintas valdžion ir meluoja, klastoja, mulkina tą pačią liaudį. Matyt, anas anglų lordas buvo visiškai teisus: kiekviena valdžia žmogų gadina, ir juo didesnė — tuo daugiau...

SU KUO EINA LIETUVIŲ LIAUDIS?

Liaudis!.. Tegu būna ir liaudis, kada sovietinėje terminologijoje vis tebeprivengiama mažiau malonaus žodžio — tauta. Tai tik liaudis, čiabūviai... — juk daug jaukiau verstis tais žodžiais kolonijinėje provincijoje. Jei bus tauta, tuomet jai kyla pagunda būti valstybe. O jei būtų ne tik tarybinė respublika, bet atskira valstybė, tai jau visai priartėja pagunda būti jai nepriklausoma. Tad komunistinis kremlinis atsargumas diktuoja greičiau griebtis už liaudies, bet ne tautos. Kol bus tik liaudis iš vienos pusės ir jos valdovai iš kitos, — viskas gerai. Jei atsiras tauta, norinti pati valdytis, — sustiprės nepriklausomybės siekimas, o tat visai nebegerai.

Tad tegu būna liaudis. A. Venclovos straipsnio antraštė taip ir linksniuoja šį žodį: „Liaudyje mūsų jėga", o straipsnio pabaigos žodžiai — „Tiktai liaudyje mūsų jėga" (Pergalė, 14 psl., 11 nr., 1957 m.).

O čia yra labai svarbus, gal pats svarbiausias klausimas — tiek priešams už jūrių marių, tiek draugams prie Nemuno, Neries, Nevėžio... Nuo jo priklauso ateitis — visų! Jeigu Venclovos ir visų kitų Maskvos įgaliotinių Lietuvoje jėga yra lietuviškoje liaudyje, jei šioji liaudis juos remia, palaiko, rems, gins, savo jėgas tik tam teiks ir kaip mūras stovės jųjų užnugaryje, — tai visos tautos atskalūnų ir pabėgėlių svajonės apie tautos laisvę, apie valstybės nepriklausomybės atstatymą neabejotinai būtų, tariant amerikietišku posakiu — „doomed to perish". Jos žlugtų amžinai, išsisklaidytų, kaip dūmai...

Bet... Nėra jokių duomenų, kad taip būtų! Jų nepateikia nei Venclova, nei sovietinė santvarka Lietuvoje, nei mūsų liaudies likimas, nei visas jos gyvenimas ir nuotaikos, nei Kremlius, nei Rusija. Anaiptol! Visa, kas ligšiol sakoma, tai tik pliki žodžiai, savęs raminimas ir drąsinimas. Jūs patys žinote, kad tai netiesa, nes nevienas praleidote jau daug košmaro naktų, nervindamiesi, slogius sapnus sapnuodami, grauždamiesi, kaip suderinti idealą su čia pat matoma, girdima, jaučiama, apčiuopiama lietuvių liaudies gyvenimo šlykščia ir žiauria tikrove.

Jūs gi patys žinote ir matote, kad liaudis savo norų negali nei pasakyti, nei įgyvendinti. Jai atimtos minimalinės demokratinės teisės: ji negali balsuoti už savo pačios pasirinktus kandidatus į valdžią, bet kandidatai jai paskiriami; ji negali pati nusistatyti sau patinkamos ir naudingos ekonominės santvarkos; negali turėti laisvos spaudos, draugijų, išvykti kelionėms į užsienius; negali atsisakyti būti tremiama Sibiran; negali padoriai apsirengti, kaikada net sočiai pavalgyti; ji turi skurdžiai gyventi, net kartais skurdžiau kaip buržuaziniais laikais; iš jos atimta valstybinė nepriklausomybė, asmens laisvė, tautinė laisvė, darbo pasirinkimo laisvė, faktiškai religinė ir sąžinės laisvė ir šimtai kitų laisvių. Jai tėra tik viena „laisvė" — būti dėkingai savo valdovams okupantams ir galvoti bei dirbti tai, ką įsako kompartijos kolektyvinė diktatūra Maskvoje. Nerasi dabar niekur pasaulyje tiek kvailos ir tamsios liaudies, kuri būtų tokia dalykų būsena patenkinta, dėkinga savo parazitams ir dargi siūlytų jiems savo jėgą!

„Tiktai liaudyje mūsų jėga"... Jeigu taip pasitikite savo liaudimi, draugas Venclova, tai jūs be rizikos galite pasirūpinti perskaityti šį mano straipsnį ištisai per Vilniaus radiją ir paskui jį sukritikuoti, kaip norite. Įrodysite lietuvių liaudžiai, kad mes iš už jūrių marių tikrai tauškiame niekus, esame neteisūs ir verti jos teisingos neapykantos. Ar jūs galite tai padaryti? Aš čia visai lengvai, teisingos kompensacijos dėliai, galiu paprašyti ir neabejoju — kapitališkiausioje ir reakcingiausioje Amerikoje gaučiau sutikimą per visas svarbesnes lietuvių naudojamas radijo stotis ištisai perskaityti tą jūsų straipsnį.

Ir man užtektų prie jo pridėti tik maždaug tokį, gan neilgą komentarą: —

Ne! Ne lietuvių tautos liaudyje jūsų jėga! Jūsų jėga nebuvo ir nėra Lietuvoje, ir ne iš Lietuvos liaudies ji kilusi.

Jūsų jėga yra tiktai ir tiktai rusiškoji kariuomenė, okupavusi mūsų Tėvynę, rusiškoji policija, MVD, komunistų partija, prikimšta rusiškų komandyrų. Tai v i e n i n t e l ė jūsų jėga! Jokios kitokios jūs neturėjote, o šiandien nebeturite ir idėjinės

jėgos. Lietuvių liaudis yra ne su jumis, o jau greičau, bent savo bendraisiais siekimais, ji yra su mumis. Tegu tik susidaro galimumas laisvai pasisakyti, — ir jūs tai tuoj pamatysite. Jūs ir dabar vietoje tat gerai žinote...

LIAUDIS PIRMOJI JUS NUŠLUOS!

Tegu tik įvyksta kokia esminė komunistinės diktatūros katastrofa iš vidaus ar pasaulinio karo pasėkoje iš šono, kada lietuvių liaudis galėtų laisvai pareikšti savo norus, — ir jūs nei kelių dienų neišsėdėtumėt savo vietose. Jau kartą tai matėt 1941 metų birželyje... Jūs, svetimos jėgos įrankiai, pakalikai ir parazitai, išsiauginote nepermaldomą priešą mūsų liaudyje. Jūs tapote valdančioji klasė ir dėl to labai džiūgaujate, garbinate okupaciją, niekinate buvusią valstybės nepriklausomybę ir skelbiatės esą labai laimingi. Jūs prisiekdinėjate savo pasiryžimą kovoti už tokios santvarkos išlaikymą, už šios naujų parazitų saujelės diktatūros tęstinumą ir tuo būdu — kita, dar didesnė likimo ironija! — tapote juodžiausiais reakcionieriais.

Mūsų visų ateitis dar nėščia nuostabiais paradoksais. Aš visai nuoširdžiai tikiu ir matau pagrindo tokiam tikėjimui, kad daugelis mes iš už jūrių marių grįšime į laisvesnę Lietuvą ateinantį dešimtmetį, o blogiausiu atveju mūsų vaikai ten grįš sekančiais dešimtmečiais. Ir man beveik gaila Venclovos bei panašių į jį, kurie nesuvokia ar dedasi nesuvokią savo tikrųjų priešų. Lietuvių l i a u d i s bus jų pirmaisiais, didžiausiais ir pikčiausiais! Iškentėjusi, iškankinta ir įsiutusi, ji degs rūsčiaus kerštu jausmais tosios ilgos, kaip maro naktis, okupacijos parazitams ir tautos išgamoms. Ji raus juos su šaknimis, draskys ir tyčiosis. Visos revoliucijos taip prasideda, visur ir visada toks žiaurus liaudies pasipiktinimas ir jos kerštas...

O mes, ar juo labiau mūsų vaikai, kurie tada grįšime padėti Tėvynei naują laisvę įstiprinti, mes jau būsime daug ką užmiršę, daugiau ar mažiau užsikrėtę Vakarų pasaulio demokratijos humanistiniais prietarais, ilgųjų bolševikinės okupacijos košmaro naktų neišgyvenę, tad vyresnieji pagiežos ir kerštu jausmus gerokai atvėsinę, o jaunieji jų nei neįgiję, visi linkę ramiau, giliau suprasti tautos ir jos keistų valdovų tragediją, daug ką pateisinti, net dovanoti, užmiršti... Ir mes, jeigu tik bus dar galima, būsime, turbūt, vieninteliai jūsų gynėjai ir jūsų likimo švelnintojai, — tų jūsų, kurie dar nebūsite minios nudobti pirmomis tautinės revoliucijos dienomis, būsite suspėję kur pabėgti ar žūti, begindami raudonojo Kremliaus reakcionierius. Bet lietuvių liaudis ir iš Sibiro grįžę mūsų tremtiniai jūsų nepasigailės. Tuo esu tikras, — manau, esat tikri ir jūs...

Jei Antanas Venclova (kaip ir aš, jo veik vienmetis) tos niūrios dienos nebesulauktų, tai neabejotinai dar to sulauks jo sūnus, berods, vardu Tomas, — jeigu jis dar neperkrikštytas į kokį Ivan Antonovič... Bekuriant „naują komunistinę epochą", bestatant „šviesų ir laimingą tarybinį rytojų" (sau, bet ne lietuvių liaudžiai!), besidžiaugiant laimėjimais ir jėgomis, trykštančiomis iš Sovietų Rusijos kariuomenės, policijos bei sputnikų, — reikėtų pagalvoti ir apie tokią tegu dar kiek toloką dieną, kai josios rytojus staiga apsiniauks.

Prileidžiu, kad kiti, saikingesni ir apdairesni sovietinės Lietuvos reakcionieriai, apie tai dažnai pagalvoja. Tai matyti iš jų kasdienos darbų ir žodžių. Ir tatai kada nors atneš savo vaisių...

PASAULIO POLITIKOS AIDAI

TARP ILIUZIJŲ IR REALYBĖS

STASYS LOZORAITIS, jr.

George F. Kennan, buvęs amerikiečių ambasadorius Maskvoje ir savo laiku pagarsėjęs anoniminiu, Mr. „X" pasirašytu straipsniu, kuriame jis išdėstė sulaikymo „containment"politikos principus, yra vienas iš nedaugelio diplomatų bei sovietinių klausimų specialistų, kurie visą komunistinės Rusijos problemą yra sistematingai išnagrinėję, pergalvoję ir pasiūlę JAValstybėms konkrečią užsienio politiką. Šis metodingas būdas prieiti prie svarbiausios užsienio politikos problemos yra labai naudingas ir sektinas. Tiktai šitaip galima prieiti prie realių išvadų, kurios atsižvelgia į praeities patirtį ir dabarties galimumus ir todėl yra įtikinantis.

Neseniai B.B.C. buvo pakvietusi Kennaną skaityti anglų klausytojams paskaitų ciklą svarbiausiais šių dienų užsienio politikos klausimais. Kadangi paskaitų autoriaus žodis dar ir dabar, jam pasitraukus iš valstybinės tarnybos, turi nemažą pasekėjų būrį tiek Amerikoje tiek ir Europoje, yra įdomu susipažinti su jo išreikštomis mintimis ir pažiūrėti kiek jos yra mums priimtinos.

Savo paskaitas buvęs amerikiečių diplomatas padalino į septynias dalis: Sovietų vidinė scena, Sovietinė galvosena ir pasaulio realybės, Rytų ir Centro Europos problema, Karinė problema, Ne-Europinis pasaulis, NATO stiprinimas: kuriam tikslui? ir pagaliau Anglų bei Amerikiečių santykiai. Šio straipsnio ribose būtų sunku išnagrinėti visas Kennano paskaitas, todėl reikės pasitenkinti tiktai jo svarbiųjų tezių paminėjimu ir jų kritika.

Kalbėdamas apie sovietų vidaus padėtį, paskaitininkas visų pirma pažymi, kad sovietų ekonominė pažanga yra daug didesnė, negu buvo galima laukti. Tačiau šitokia pažanga turi atnešti taip pat visą eilę labai sunkių problemų, kuriomis iki šiol turėjo užsiimti tiktai ekonomiškai augštai išsivysčiusios tautos. Kadangi sovietų didelė ekonominė pažanga nėra sutvarkiusi Rusijos vidinių ekonominių santykių ir nėra įnešusi sveikos pusiausvyros į tą lauką, ateityje reikia laukti, kad pramoninis ir ūkinis vystymasis sovietuose bus lėtesnis ir daug sunkesnis. Kennan todėl siūlo Vakarų pasauliui žiūrėti į Rusijos ekonominį plėtojimąsi labai ramiai ir ypatingai nepradėti toje srityje jokių varžybų, nes, esą, Amerikos bei Vakarų Europos ekonominės problemos yra skirtingos nuo sovietų problemų. Todėl būtų visiškai nereikalinga pradėti varžybas, kas daugiau pagamins kiaušinių ar anglių. Laisvasis pasaulis turi stengtis tvarkyti savo ekonominį gyvenimą ir plėsti jį tik tiek, kiek to reikalauja sveikas šeimininkavimas. Toje pat paskaitoje autorius dar pabrėžia, kad Chruščiov savo lipimu į viršūnes yra užgavęs ir atitolinęs nuo savęs inteligentiją, karius, o taip pat ir technikinį pramonės personalą. Reikia todėl laukti, kad ateityje Chruščiovo padėtis nebus labai stipri ir, kad dėlto ypatingai nukentės kompartijos įtaka ekonominiame gyvenime. Kadangi, autoriaus nuomone, visi sluogsniai šiandien pradeda reikalauti pilnos intelektualinės ir kultūrinės laisvės, skilimas tarp komunistų partijos ir įvairių gyventojų sluogsnių yra neišvengiamas, nes tokios laisvės suteikimas sovietinėje sistemoje nėra galimas. Taigi Rusijoj šiandien mes turime didelę ekonominę pažangą, kuri vykstanti vis didėjančios politinės krizės fone.

Sekančioje paskaitoje Kennan pabrėžia, kad sovietų vadai yra nepaprastai atitrūkę nuo pasaulio realybių ir todėl tarptautinę padėtį, o ypač kitų valstybių užsienio politikos motyvus vertina visiškai klaidingai. Jis lygina sovietų vadus su mūsų žemės gyventojais, kurie, žiūrėdami per stiprius teleskopus į kitą planetą, matytų tenai esančių gyvybių veiksmus, tačiau jokiu būdu negalėtų suprasti tų veiksmų tikros prasmės, tikrų motyvų. Stengimasis, todėl, įtikinti Kremlių kuriuo nors klausimu yra bergždžias. Maskva supranta tiktai situacijų kalbą, t.y., ji žino, ką ji tam tikroje situacijoje turi daryti komunizmo interesams patikrinti. Iš to, pagal autorių, seka išvada, kad norint susitarti su sovietais nereikia iš jų reikalauti negalimų dalykų, šauktis teisybės principu arba esamas problemas spręsti Jungtinių Tautų rėmuose. Sovietus galima įtikinti tiktai sudarant tam tikrą padėtį, kurioje jiems būtų aišku, kuriuo būdu yra geriausia apsaugoti savo interesus.

Trečioje savo paskaitoje autorius prieina prie mums svarbiausios problemos, nurodydamas, kad laisvojo pasaulio ir sovietų imperijos nesugyvenimo svarbiausioji priežastis yra Rytų bei Centro Europos

valstybių okupacija ir ypatingu būdu Vokietijos klausimas, kuris yra visos nesantaikos centras. Kalbėdamas apie padėtį vadinamose satelitinėse valstybėse, Kennan numato, kad jose režimas ateityje paaštrės, ir kad todėl, jeigu yra norima jas palaipsniui privesti prie laisvės, reikia išspręsti sovietų kariuomenės pasitraukimo klausimą. O šis gi, yra glaudžiai susietas su Vokietijos padalinimu. Kennano išvada todėl yra tokia: britai ir amerikiečiai turi pasitraukti iš Vokietijos ir to paties reikalauti iš sovietų; naujoji, suvienytos Vokietijos vyriausybė nebeturėtų būti NATO nariu ir turėtų pažadėti palikti tam tikrus socializmo pasiektus rezultatus Rytų Vokietijoje. Šitokios politikos išdavoje galima būtų tikėtis sovietų pasitraukimo iš Vokietijos, kuris tuo pačiu išlaisvintų Lenkiją, o paskui, neišvengiamai, ir visus kitus „satelitus".

Štai pagrindinės Kennano mintys. Likusiose savo paskaitose, jis jas tiktai dar pagilina ir, galima sakyti, pritaiko kitoms sritims bei kitiems klausimams.

Pirmasis įspūdis, kuris gaunasi susipažinus su šiomis mintimis, yra tas, kad Kennan analizuodamas svarbiausius šių dienų užsienio politikos klausimus į juos žiūri perdaug abstrakčiai ir iš klasinės diplomatijos taško. Vystydamas savo mintis jis užmiršta, kad laisvąjį pasaulį ir sovietų imperiją skiria ne paprastos diplomatinės problemos, kuriu pašalinimas gali tas dvi jėgas suartinti ir galop sutaikinti. Kova tarp šių dvieju jėgų buvo sukelta daug gilesniu priežasčių: Sovietų Sąjunga kovoja ne už vieną ar kitą teritoriją, o už visos žmonijos pavergimą. Todėl laisvojo pasaulio kova prieš sovietus negali ribotis tiktai vienos ar kitos kad ir kaip svarbios problemos išsprendimu, o turi siekti sovietinio pavojaus visiško pašalinimo. Iš čia kyla beveik visi prieštaravimai, kurie randami Kennano teorijose. Teisingai konstatuodamas fakta, kad sovietu vadai negali būti itikinti žodžiais ar logika, jis kitoje vietoje siūlo atitraukti sąjungininkų kariuomenę iš Vokietijos ir net iš Europos ir tikisi, kad šitoks mostas sukeltų logišką reakciją sovietuose, būtent, raudonosios armijos pasitraukima iš rytų Europos. Ir čia jis vėl užmiršta tikrąjį sovietu pobūdį ir nenumato tokio galimumo, kad raudonajai armijai pasitraukus, sakysim, iš Čekoslovakijos, jos vieta galėtu būti užimta NKVD paremto komunistinio aparato.

Kennano abstraktus priėjimas prie politiniu klausimu yra jaučiamas beveik kiekvienoje mintyje. Anot autoriaus, nereikia eiti į karines ar ekonomines varžybas su sovietais. Vak. pasaulis savo reikalus turis tvarkyti, nežiūrėdamas į kiekviena sovietu daromą žingsnį. Čia norisi paklausti autoriu, kas atsitiktu pagal ji, jei JAV-ės ir Vakarų Europa savo viduje pasiektų didelės gerovės ir išspręstų visus socialinius klausimus? Ar tai jau apsaugotų juos nuo sovietinio pavojaus? Net ir tokie pažangūs kraštai, kaip Šveicarija ir Švedija, neatsisako nuo savo karinės organizacijos, kai Kennan siūlo įvesti Vokietijoje milicinės kariuomenės sistemą, o kitoms Vakarų Europos šalims pataria kreipti daugiau dėmesio į savo vidaus problemu tvarkymą ir mažiau remtis karinėmis jėgomis, nes esą galvoti, kad sovietai praeityje norėjo užimti visą Europą ar rengiasi padaryti tai ateityje, atrodo klaidinga. Aišku, kad šiandien yra sunku pasakyti, kokie buvo sovietu planai, pavyzdžiui, 1948 metais. Tačau tos pačios Čekoslovakijos pavyzdys rodo, kad sovietai vienu ar kitu būdu, tai yra karo ar revoliucijos pagelba būtu bandę veržtis į Vakarų Europą, jei ši nebūtu buvusi amerikiečių apsaugota ir nebūtu laiku kariškai susiorganizavusi. Tokias pat pavojingas teorijas Kennan taiko ir Azijos tautu atveju. Jo nuomone, nereikia bijoti aziatų ekonominio priesiliejimo prie Sovietu. Esą, patys aziatai laiku pastebėtu, kurioje pusėje jų gerovė ir pažine sovietinės propagandos apgaule vėl priartėtu prie Vakarų bloko. Ir čia autorius visiškai užmiršta, su kuo turis reikalo ir lyg nenori pažiūrėti į tas tautas, kurios prisišliedamos prie sovietu neteko savo laisvės, pažino sovietu propagandos apgaule ir šiandien, nežiūrint didžiausios neapykantos pavergėjui, nebegali grįžti į Vakarų bloką.

Viena iš svarbiausiu amerikiečio diplomato minčiu yra ta, kad dvi didžiausios pasaulio galybės, Amerika ir Rusija, turi būti geografiškai atskirtos beveik neutraliu ir demilitarizuotu valstybių juostos. Tokiu būdu būtų išvengtas karo pavojus. O Sovietams nebereikėtu veržtis į kitas valstybes ir šitaip garantuoti savo saugumą. Ir joje vėl prasimuša konvencionalinės diplomatijos galvosena, kuri gali būti tinkama spresti nesusipratimus tarp Bolivijos ir Paragvajaus, tačiau yra visiškai netinkama, kai taikoma sovietiniam klausimui. Nes ir šiuo atveiu užmiršta, kad neutraliu ir silpnai ginkluotu valstybiu juosta, yra tikras „no man's land", kuriame Sovietai galėtu ryti ir virškinti viena kašta po kito. Baigiant reikia todėl pažymėti, kad jeigu Kennano sistematinęs metodas prieiti prie įvairiu užsienio politikos klausimu yra geras ir sektinas, jeigu jo kaikurios prielaidos, ypatingai tos, kurios liečia sovietini vystymąsi viduje, yra teisingos, jo išvados yra ne tiktai klaidingos, bet ir labai pavojingos. Jos dar karta rodo, kad žmoniu, kurie teisingai bei gerai suprastu tikrąjį sovietinio pasireiškimo pobūdį, yra tikrai nedaug. O dar mažiau yra žmoniu, kurie mokėtu pasiūlyti ne konkrečios politikos, bet konkrečios kovos prieš Sovietus tinkamus būdus.

PIRŠTU Į AKĮ

Iš Tarybų Lietuvos žirgų parodos. — Štai jie, mūsų žirgai...
„Tėvynės Balsas", 1958 *m. vasaris, Nr.* 15.

Tikrai, gražūs Lietuvos žirgai. Tik pa kinkyti į rusiškas roges „troikoi orlom". Ar ne simboliškai?

Rašytojai Jonas Marcinkevičius ir Liudas Gira visą karo metą dėvėjo kario milinę, praėjo su kariais nemaža sunkių kovos kelių. Nuotraukoje: Jonas Marcinkevičius ir Liudas Gira 1943 m.

„Tėvynės Balsas", 1958 *m. vasaris. Nr.* 16 (80).

O Lietuvos kareivėliai niekad nedejuoja...

Gorčius obuolių tam, kuris įrodys matęs kada LIETUVOS karius tokiomis „milinėmis" paraduojant.

...konkreti istorinės situacijos analizė subsumuoja indvidualines problemas ir sentimentus...

„Darbas", 1957 *m. numeris* 4.

Uždavinys kovotojams prieš tarptautinių žodžių vartojimą lietuvių kalboje:

Siūlome nusakyti šią mintį tiksliai, be aiškinamųjų priemonių, tik grynai lietuviškais žodžiais.

Laimėtojams bus paskirtos dovanos.

KNYGŲ PARAŠTĖJE

VIDURAMŽIAI IR KOMUNIZMAS

1956 metų vengrų tragedija ir neramumai Rytų Europoj atkreipė pasaulio dėmesį į padėtį ,kurioje tie kraštai atsidūrė antrojo pasaulinio karo pabaigoj. Tas ypatingas susidomėjimas pasiekė ir mus neseniai pasirodžiusia Jono Girdžiaus -Klausučio knyga*), vaizdingu ir gyvu stiliumi prabėgančia pro kaikuriuos tokios netolimos praeities momentus Rytų Europoj.

Prieš vertinant knygą būtų prasminga išsiaiškinti, ko knygos autorius siekė, lietuvių visuomenei taip vaizdžiai perduodamas tą tarppartinę ir Komunistų Partijos viduj pasireiškusią teroro eigą, užplūdusią pokario Rytų Europą.

Bronys Raila, pažįstamu ir įdomiu šmaikštumu parašęs minimai knygai įvadą, teigia, kad „šio veikalo autorius J. Girdžius-Klausutis užsibrėžė didelį uždavinį: atskleisti sovietinio komunizmo prigimtį ir jo akcijos metodus specialiai komunistinės hierarchijos rėmuose...“ Pats gi autorius, užsibrėžęs netaip jau didelį uždavinį, pasisako, kad „ši kronika siekė tik vieno tikslo: atrinkti, įžvalgiai sugrupuoti esminius istorinės raidos faktus ir duoti skaitytojui įvertinimo raktą“. Tačiau tuojau pat matyti, kaip autorius, prisipažinęs, kad „šioje populiarioje studijoje paliesta tik dalis komunizmo vidaus kovu, atskleista tik dalis režimo psichologijos“, ir lyg neiškęsdamas, remdamasis šia daline studija, tikrai ryžtasi daryti pastabų apie komunistinio sąjūdžio prigimtį. O tai jau pavojingas užsimojimas. Skirtumas, man atrodo, svarbus, nes sąjūdžio prigimties atskleidimas stato daug reikalavimų — ko pats autorius pasisako neatlikęs.

Autoriaus žodžiais, **„Raudonieji Viduramžiai“** yra „populiari studija“. Kaip ir daugeliu atvejų, populiarumas, lyg lazda, turi du galus. Ir ši studija, pasižymėdama savo ypatingai gabiu žurnalistiniu stiliumi ir daugeliu įžvalgių samprotavimų, turi taip pat ir daugelį pavoju.

Neabejotinai svarbiausiais knygos skyriais reiktų laikyti tuos, kurie atidengia pačioje Komunistų Partijoje ir tos partijos kovose su nekomunistais pasireiškusį terorą ir jo pasireiškimo būdus. Prieš akis Rajk, Kostov, Petkov, Maniu, Slanski, Gomulka — jų „teismai“, likvidavimai, „prisikėlimai“.

Knygoje, tačiau, apstu ir gan didelių pinklių, kurių skaitytojas turėtų pasisaugoti. Jos įvairaus pobūdžio.

Vienu iš neleistinų knygos trūkumų yra daugelio sudėtingiausių įvykių, sąvokų, reiškinių subendrinimas ir suprastinimas — trumpas, aiškus, bet nevisai tikslingas. Pavyzdžiui, J. G.-K. taip apibūdina komunistus: „Tobulas komunistas yra oportunistas: komunizmas jam yra profesija, iš kurios jis gerai gyvena. Tai ir viskas“. Tokia komunisto definicija tikrai neleistina— nebent propagandiniais, ne studijiniais sumetimais. Toks sąvokos suprastinimas visiškai nebeturi studijinės atramos. Ne čia vieta aiškinti tikrą KP nario prigimtį — užtenka tik to, kad tikrai nesyki praeity tie filosofiniai materialistai yra buvę praktiniais idealistais. Jau greičiau priešingai — komunizmas, ypač praeity, buvo profesija, kuri tikrai gero gyvenimo nežadėjo. Pats autorius, lyg pastebėjęs netikslumą, toliau kiek keičia komunisto sampratą:

> Jo nariai šventai tikėjo marksizmo-leninizmo pavidalu suradę istorinės būtinybės slapta, magiška formulę. Jie jautėsi tos „tiesos“ vykdytojais, gyveno ir mirė kaip tikri „tikintieji“, fanatikai... Todėl — kas tarnauja partijai (komunistai manė), tas tarnauja žmonijos pažangai, jos „išganymui“.

Ši ištrauka, kaip ir kiek gilesnė studija, turėtų atkreipti dėmesį į tai, kad pasakymas, jog komunistai yra oportunistai, ir kad tai viskas, yra tik autoriaus nusistatymas, pagrįstas kaikuriais atvejais, bet ne tobulo komunisto studija.

Panašių pavoju yra ir daugiau. Autorius teisingai pastebi, kad komunistinis sąjūdis suplakė monolitan prievartą ir tikėjimą, tuo susidariusios galios įtakoj visiškai pavergdamas žmogų. Bet autorius ima ir prideda, kad „čia nieko naujo, nes jėgos koncentracija yra kiekvieno teroro pagrindas“. Čia irgi nepakankamas įsigilinimas. Gali-

*) Jonas Girdžius-Klausutis. **Raudonieji Viduramžiai**, išleido Santarvė, Londonas, 1957.

ma sakyti, kad tokia jėgos koncentracija yra kiekvieno teroro pagrindas, bet skirtumas tame, kad pati koncentracija yra nevienodo pobūdžio. Kas mūsų laikams yra nauja su komunizmu, yra tos koncentracijos totališkumas. Šis reiškinys tebuvo žinomas tik viduramžiams — mums jis nebuvo pažįstamas, — o jo išvados dar ir dabar galutinai nenustatytos. Galimi tik daugiau ar mažiau pagrįsti spėliojimai. Kada, pvz., tobulo komunisto gyvenime prievarta nustoja būti prievarta ir pasidaro kelrodžiu jo gyvenime? Kada įvyksta ta transformacija, kada laisvė ir autoritetas tampa identiškos sąvokos, kada protas nusilenkia tikėjimui? Kas tokioje stadijoje kūrybinio pasiekiama? Kas atsitinka, kai tikejimas sugriūna, kaip jis sugriuvo rašytojui, sakysim, Fadeyev? Man atrodo, kad negalima tvirtinti, jog „čia nieko naujo", viskas paprasta.

Keliose knygos vietose autorius paliečia ir tokius dar nesenus Komunistų Partijų įsigalėjimus Rytų Europoj. Ir, kaip ir jau iškeltais atvejais, autorius tikrai populiariai, „trumpai ir aiškiai", interpretuoja įvykusias permainas ir tų permainų priežastis:

> Aišku, kad kompartijos niekad ir svajoti negalėjo apie „plačiųjų masių pritarimą" ir apie galimybę laimėti vaidžią demokratinių rinkimų keliu. Tai galėjo įvykti tik raudonosios rusų a mijos pagalba.

Arba toliau:

> Jokioje Rytų Europos šalyje komunizmas nebūtų laimėjęs, jeigu ne Raudonosios Armijos durtuvai. Tik jos ginklais pasirėmus, juokingos komunistinės mažumos galėjo įvesti teroro režimą ir paversti nepriklausomas, už Rusiją senesnes valstybes, naujojo „Reicho" provincijomis.

Visa, kas autoriaus čia pasakyta, yra tiesa, bet tai pripažinus ir iš to padarius išvadas, vistiek **nesigauna pilnas KP valdžios perėmimo vaizdas.** Tiesa, kad komunistų laimėjimas Rytų Europoj nebūtų įmanomas be Sovietų tankų, tačiau, tai dar nereiškia, kad pats valdžios perėmimo procesas jau taip ir vyko vien tik teroro, vien tik rusų tankų pagalba. Tarp demokratinių rinkimų ir rusų tankų yra dar daug galimybių. Tikrai yra lengva partijai veikti, žinant, kad pralaimėjimas, galutinėj išvadoj, neįmanomas — kaip KP atveju minimu laikotarpiu. Tačiau dėl paprasčiausių priežasčių toms Komunistų Partijoms buvo naudinga valdžios perėmime naudoti kaip galima mažiau rusų tankų, o išnaudoti kitus legalius ir nelegalius būdus savo užsimojimams atsiekti. Teroras buvo naudojamas atsižvelgus į vietines sąlygas — vienur mažiau, kitur, kaip Lenkijoj, tiesiog atvirai.

Šis valdžios perėmimo procesas yra neišvengiamai surištas su svarbesniais veiksniais to laiko Rytų Europoj — veiksniais, kurių autorius nepaliečia, bet kurie negali buti išskiriami iš visos komunizmo įsigalėjimo analizes. Komunistinių sąjūdžių pastangos populiarumui įsigyti karo metu; fizinio ir moralinio naikinimo, kaip dirvos ateičiai kūrimo, laipsnis; „laiko dvasia", ar mada, 1944-48metų laikotarpiu — šuolis į kairųjį radikalizmą ir dešiniųjų fizinis ir moralinis sužlugdymas, ribos, ir priežastys; socialistų - komunistų bendradarbiavimas, bent išorinis, ir tolimos to bendradarbiavimo priežastys; komunistų energingas, užsispyręs išnaudojimas legalių parlamentinių metodų; kolaborantų, kaip Tatarescu, atsiradimas; priežastys, pasekmės, ir reikšmė komunistų 38 proc. pergalės laisvuos Čekoslovakijos rinkimuose 1946 metais: 17 proc. balsų laisvuose 1945 metų feodalinės Vengrijos rinkimuose; nekomunistinių partijų vidinės ir tarpusavio kovos ir to pasekmės ir reikšmė, kaip Kovacs išdavimo atvejis; jaunų ir energingų nekomunistinių partijų vadovų trukūmas — visi tie reiškiniai, ne vien teroras ir rusų tankai, yra, deja, neatskiriama įvykusios tragedijos dalis.

Paskutinis knygos skyrius, „Nesocialus socializmas", yra tikras pasisvečiavimas praeities šimtmečiuose. Autorius jame nebesiriboja nei tam tikru laikotarpiu, nei vieta, o klajoja istorinėse reiškinių sąvokose ir plotuose. Čia nuklystama KP istorijon; čia žvelgiama į Lietuvos istoriją ir į kryžiuočius; iškeliamas demokratijos sąvokos išsivystymas; 1054 metų bažnyčios skilimas; paliečiama autokratijos tradicija Rusijoj; išvedama labai abejotina religinių įstatymų svarba visuomenėj; ir dar sykį nuvertinamos komunistų intencijos jų neigiamo religijos atžvilgiu nusistatymo klausime, pristatant jį kaip taktikos, o ne esmės dalyką — vargu ar pagrįstas teigimas.

Pats skyrius savo daugelį tikrai įžvalgių momentų nustelbia generalizacijų ir suprastinimų gausumu ir dėlto, nusilenkdamas populiarumui, praranda savo studijinį atspalvį.

Nepaisant padarytų pastabų, knyga lieka svarbiu įvykiu lietuviuose dviem atvejais: viena, ji pateikia kiekvienam būtinai žinotinų įvykių iš nesenos praeities Rytų Europoj. Tie įvykiai, nežiūrint kiek jie prisideda prie komunizmo prigimties nusakymo, yra svarbūs patys savimi ir dėlto žinotini. Antra, knyga atkreipia mūsų dėmesį į Rytų Europą — tam jau seniai buvo laikas— ir, atskleisdama autoriaus susipažinimą su ja, teikia vilčių sulaukti platesnių ir išsamesnių pokario dešimtmečio Rytų Europos studijų.

L. Sabaliūnas

PROF. S. KAIRIO KELIAS PER BUNDANČIĄ LIETUVĄ

Profesorius Steponas Kairys plačiajai mūsų visuomenei, turbūt, labiausiai žinomas, kaip Nepriklausomybės Akto signataras, vienas tų dvidešimties, kurių vos kelis beturime savo tarpe. O tai kartu yra vienas tų žmonių, kurių vardai per kovas ir darbus atlydėjo juos iki to Akto, paskui per nepriklausomąjį gyvenimą ir iki šios varganos dienos. Turtingi tai žmonės (žinoma, ne doleriasi, bet dideliu savo patyrimu ir daugeliu išgyvenimų), ir malonu, kai jie pasiryžta savo tuo išgyvenimų turtu pasidalyti su mumis. Dėlto malonu buvo susilaukti dabar prof. inž. Stp. Kairio atsiminimų pirmosios dalies **Lietuva budo**, stambios knygos (416 psl.), šiltai ir talentingai parašytos.

Prof. Kairys yra kuklus žmogus — nei jis pats mėgsta apie save kalbėti, nei iš kitų laukia tokių kalbų. Malonus jis kaip žmogus, nors kaip lietuvis ir kovotojas yra ir kovingas ir griežtas. Bet šitoji knyga rodo jį, galima sakyti, vien kaip žmogų, dar net ir nesuaugusio metais, o vaiką ir jaunuolį ir pradedantį augštuosius mokslus eiti studentą. Taigi tūlas skaitytojas, mėgstąs domėtis tik pačiomis šventadieniškiausiomis datomis, galėtų mostelėti ranka: kas jam čia iš tos pažinties su vaikyste žmogaus, kuris tegu vėliau ir praėjo ilgą įdomų gyvenimą!

O visdėlto mūsų atsiminimų literatūroje ta jo vaikystė turės ypatingai išskirtinę vietą.

Nevisa knyga skiriama vaikystės atsiminimams. Antrojoje jos pusėje — tai studija, skirta atsakyti į klausimą, kokia buvo anuomet Lietuva sociališkai, kokie buvo lietuviški politiniai sąjūdžiai, prieš pasineriant į vieną jų pačiam Kairiui ar jau pirmaisiais jo dalyvavimo politiniame darbe metais. Bet, šiaip ar taip, tai yra tik studija, tegu ir kruopščiai paruošta, kurios paskirtis, rodos, bus tęsti Lietuvos gyvenimo vaizdą, gražiomis nuotrupomis iškylantį prieš skaitytojo akis drauge su atsiminimų autoriaus vaikystės metais. Šiai antrajai daliai parinkta įdomios medžiagos Lietuvos žemės ūkio savininkystės klausimu, o ypač plačiai čia nagrinėjama „Varpas" su jo programa, „Tėvynės Sargas" ir lietuvių socialdemokratinis judėjimas, į kurį savo studentavimo dienom įsijungė pats atsiminimų autorius. Varpininkų sąjūdį savo atsiminimuose yra jau aptaręs Dr. K. Grinius, ir dabar gilesnis įsiskaitymas į kito anuo metu aktyvian visuomenės darban atėjusio asmens aiškinimus ne tik aiškiau nušvies anuometinę Lietuvą, bet gal vienu kitu atveju kita šviesa pristatys kurį nors ginčijamą kabliuką.

Tik toji studija, nors iš esmės labai verta, kaip ir kiekvienas lituanistinis darbas, perskaičiusiam šilima ir savo kraštui ir jo žmonėms dvelkiančią didžiule meile tikrųjų atsiminimų dalį gali pasirodyti lyg prilipdyta, maža ką bendra beturinti, net gadinanti tuos pavyzdingus atsiminimus, nes skirtinga ir stiliumi ir nuotaikomis.

Pirmoji tad atsiminimų dalis atsako mums, kas buvo Lietuva Kairio vaikystės ir gimnazistavimo metais ir kas buvo pats Kairys, kas iš jo augo. Atsako ne betkaip, o gražiai, tiesiog pavydėtinai plunksną valdančio žmogaus pasakojimu ir ypatingai augštaičio giedrumu ir stebinančiu jautrumu. Šitų ypatybių sužavėtas, kitur rašydamas apie šią knygą, nepajėgiau sulaikyti man kilusios minties, kad dievai žino, ar Kairį pasiėmęs politinis ir visuomeninis gyvenimas nebus tik nuskriaudęs mūsų rašto, nuviliodamas Vaižganto giedrumo plunksną. O toks įspūdis iškyla ne vieną kartą, besigrožint Kairio pasakojimo stilium, pro jį iškylančia giedra ir šilima ir meile visam kam, apie ką tik jis pasakoja.

Jeigu tam tikro atšešėlių bendrumo esama tarp Kairio ir Vaižganto pasakojimo ir jeigu kaip tik ne su kuo kitu, o su Vaižgantu kyla palyginimas, tai bene pagrindinė vieša paslaptis bus čia, jog šie abu žmonės yra augštaičiai. Abu gal kiek skirtingų būdų (Vaižgantas plepesnis, atviresnis, o Kairys santūresnis, uždaresnis), bet abu giedrumu nepralenkiami.

Prof S. Kairys myli savo augštaičių kampelį, kuriame gimė ir augo, net, pasakyčiau, iki dievinimo ir didžiuojasi savo augštaitiškumu. O didžiuotis jam yra ko. Jis tiki, kad augštaičiai daugiau negu kas kitas moka širdim ir protu užsimoti, kad jiems būdinga kūrybiškai laki fantazija, kuri neatitrūksta nuo žemės, kad jie gyvai jaučia bendruosius reikalus, širdim prieina prie žmogaus, svetingi, atviri ir greiti pažangai, linkę bendrauti su platesniu pasauliu, jautriai kuklūs ,bet kartu nepakenčiantieji, kad kas nors jiems ant kulnų laipiotų.

Ar šitoks augštaičio apibūdinimas yra

teisingas — reikėtų dar, žinoma, įrodyti, bet jis, tikriausia, apibūdina patį aptarimo autorių prof. Kairį, augusį augštaičių kaime, anuomet dar tebežinojusį dūmines pirkias, maža tereikalaujantį, maža pasaulio tematantį, ramų, kuklų, bet spalvingą savo aplinka. Kaimas keitė savo veidą, bet jau tada, kai Kairys, išėjęs į mokslus ir miestus, rečiau bepasirodydavo jame.

Kadangi Kairys nuėjo į lietuvišką socialistinį judėjimą ir jam paskyrė savo gyvenimą, tai jam, aišku, ir dabar, atsiminimus rašant, itin bus rūpėjęs tas socialinis kaimo, o vėliau ir miesto veidas. Skaitytojas iš to tik bus pelnęs, turėdamas dabar progos iš knygos susipažinti ne tik su augančiu būsimuoju visuomenininku, politiku, vienu žymiausiųjų Lietuvos socialistų vadovu ir Nepriklausomybės Akto signataru, visiems ir visuotinai iš to parašo pažįstamu, bet ir su primityvia Lietuva, žingsniais ar šuoliais einančia į kitokį gyvenimą.

S. Kairys — stambaus ūkininko vaikas. Jei jis buvo leidžiamas į mokslus, tai čia nusvėrė ne tėvų pajėgumas, bet daugiau nusistatymas turėti vieną vaiką kunigu. Dėl šio tėvų nusistatymo jis atsiduria Palangos progimnazijoje, ir štai mes ta proga apsipažįstame ne tik su pačia mokykla, jos dvasia ir su Fenimoro Cooperio stiliaus karus organizavusiais gimnazistais, bet ir su anuomet pastoviai ir sezoniškai gana lenkiška Palanga ir įvairiais autoriaus nuotykiais.

Baigęs progimnaziją, kuklus ir klusnus Stepukas pateko į Šiaulių gimnaziją ir čia dar aiškiau pajuto atšiaurią rusišką dvasią mokykloje. Toji dvasia tarp mokinių ir mokytojų statė neperžengiamą sieną, o lietuviškam reikalui gal kartu teikė ir tam tikrus laimėjimus: augo savarankūs žmonės. Šiauliuose ir Kairio gyvenime ir dvasioje įvyko keletas stipresnių ir lemiamų lūžių. Pats pirmasis, tiesa, įvyko Palangoje. Jį paskatino kapelionas, paklausęs jį poterių. Mokykloje kalbėjęs ir mokęsis rusiškai, gyvenvietėje lenkiškai, jis ir poterius pradėjo atsakinėti lenkų kalba ir pajuto, kad čia kažkas negerai. Atrodo, kad tas pajutimas negero kelio nusvilino jį visam gyvenimui, pravėrė akis lietuviškumo sąmonei. O Šiauliuose jis įsitraukė į visuomeninį mokinių darbą. Pradžia — tai naudojimasis pačių mokinių sudarytąja slapta biblioteka, kurioje buvo draudžiamų skaityti knygų. Ta skaityba sujudino jautrų Kairį — jo religinius pamatus. Su tuo glaudžiai sietinas jo atsisakymas eiti į kunigų seminariją, sukėlęs visą dramą tėvuose. Bebaigiančiam gimnaziją jam dar tenka būti tarp pirmųjų, kurie demonstratyviai atsisako dalyvauti pravoslaviškose pamaldose. Po streiko vyriausieji kaltininkai buvo nubausti, bet, palyginti, gana švelniai. Bet šitas lietuviškas prasiveržimas turėjo tokio stipraus poveikio jauniesiems gimnazistams, jog jis visiškai ir nebatšaukiamai pastūmėjo ir Kairį į lietuvišką darbą.

Patekęs gyventi į Guberniją, Kairys ligi šiol pažinęs kaimą ir tuos bendrabučius, kuriuose praleido mokslo metus, susipažįsta dabar jau ir su gimstančia ir galvą įmančia kelti Lietuvos pramone ir su darbininkų gyvenimu. O vėliau jis ir visą savo veiklą nukreipė į darbininkų tarpą.

Baigęs gimnaziją, jis išvažiavo į Petrapilį studijuoti inžinerijos. Dėl studentų neramumų uždaromos augštosios mokyklos, ir Kairys pasuka į Vilnių. Anuometinio Vilniaus vaizdu ir baigiama ta tikrųjų atsiminimų dalis, ir skaitytojas nepatenkintas, kad ji baigiasi, ir būtų labai gaila, jei prof. Kairys nepasirūpintų mus apdovanoti kitais tomais.

Rašydamas apie Šiaulius, jis yra atskirai dar davęs atskirus portretus kelių žymesnių, daugiau su atsiminimais ir iš viso su jo gyvenimu susijusių žmonių.

Dar būtų reikalinga užsiminti vieną atsiminimų autoriaus svetimą, bet labai reikšmingą ypatybę, kuri pabrangina ir didžiai pakelia augštyn, išskiria Kairio knygą iš kitų — tai jo sugebėjimą su niekuo nejieškoti ir nesuvedinėti jokių sąskaitų .Mes jau įpratę, kad atsiminimuose turi būti išaugštintas pats rašantysis ir visi jo darbai, o apdrabstyti visi tie, su kuriais būta priešingose srovėse ar šiaip kur nesutarta. Šios žmogiškųjų silpnybių žymės Kairio knygoje nėra nė šešėlio.

K. Barėnas

GERB. PRENUMERATORIAI,

Keisdami gyvenamąją vietą, būkit malonūs neužmiršti pranešti naują savo adresą žurnalo adminis tracijai.

TRAGEDIJA PRIE DRAVOS

(Josef Mackiewicz — „Tragoedie an der Drau", Bergstadtverlag W.G. Korn, 1957 m., 330 pusl., kaina — DM.12.80).

Repatriacijos klausimas yra didžiai aktuali tema. Ji liečia tiek Sovietų prievarta iš Rytų ir Centro Europos išvežtų milionų žmonių likimą, tiek ir vieną tragiškiausių Vakariečių klaidų tuojau po karo — prievartinį repatriavimą žmonių į Sov. Sąjungą. Beveik 2 milionai vyrų, moterų ir vaikų buvo pagal susitarimus išduoti Sovietams ir didesnioji jų dalis nukeliavo į mirtį.

Apie gen. Vlasovo armijos narių likimą yra jau daug publikacijų. Dabar Muenchene gyvenąs lenkų rašytojas Josef Mackiewicz pasirinko naujai savo knygai tema kazokų pražūtį. Ši knyga — pusiau faktų rinkinys, pusiau romanas — aprašo vieną iš juodžiausių „išlaisvinimo" laikotarpių. Mackievicz nurodo į stebinantį reiškinį, kad, nežiūrint provokacinės ir beprotiškos Hitlerio politikos Rytuose, apie 16 milionų Sov .Sąjungos piliečių griebėsi ginklo prieš Staliną. Jis mato šiame reiškinyje įrodymą tikros ir didelės neapykantos bolševizmui. Kai Vakarų sąjungininkai tai tik kaip „kolaboraciją" teįvertinę.

Dravos upės slėnyje sutelktų kazokų divizijų ir drauge nuo Raud. Armijos ten pabėgusių civilių kazokų kaimų gyventojų prievartinio išdavimo tema yra labai nepatogi. Bet Mackiewicz nurodo baisias Vakarų klaidas, kurios prilygsta laisvės išdavimui, tokia forma, kuri neįžeidžia ir nespekuliuoja resentimentais. Jis nori, kad Vakarai pasimokytų nors jau ir iš nepataisomų klaidų, bet jis taip pat nurodo skaitytojui, kokias tragedijas išgyveno Sov. Sąjungos tautos. Vaizduodamas vienos kazokų šeimos kelią trijų kartų būvyje, kuris baigiasi visko praradimu, autorius klausia: „Ką jie padarė iš žmonių? Žirnius, kurie auga pakelėje: kas nori, juos išrauna, kas nori — sumindo. Ir kas taip padarė?"

Šioje žmogaus ir vienos tautos beviltiškumo tragedijoje glūdi knygos vertė ir gilioji prasmė. Nuo knygos neįmanoma pasitraukti. Ir ji leidžia suprasti Rytų žmones geriau, negu tai gali padaryti stori istorijos veikalai.

D. A. K.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Steponas Kairys — LIETUVA BUDO — I. Vaiko ir jaunatvės atsiminimai, II. Kas buvo Lietuva. Amerikos Lietuvių Socialdemokratų Sąjungos Literatūros Fondo Lėšomis išleista 1957 m., New Yorke, N.Y., J.A. V-ėse. 413 psl. teksto.

Stasys Butkus — VYRAI GEDIMINO KALNE — Pirmūno ir savanorio kūrėjo atsiminimai. Aplankas dail. Alf. Krivicko. „Aušros" leidyklos leidinys, 1957 m. Vokietija. 225 psl. teksto.

DARBAS — trimėnesinis kultūros žurnalas. 1957 m. Nr. 3-4 (34-35). Leidžia Lietuvių Darbininkų Draugija, Inc., Redaguoja redakcinis kolektyvas. Vyriausias redaktorius prof. J. Kaminskas. Red. adresas: 403 Stanhope St., Brooklyn 37, N.Y., USA.

GINTARAS — Populiarus lietuvių kultūros mėnesinis žurnalas, 1957 m. gruodžio mėn. Nr. 2. Redakcijos adresas: Rua Lituania, 67, Caixa Postal 7988, Sao Paulo, Brasil.

RAUDONIEJI VIDURAMŽIAI

Jono Girdžiaus-Klausučio studija apie komunistinių heretikų bylas už Geležinės Uždangos.

Ši ypatingai gyvai ir patraukliai parašyta sensacinga knyga skaitoma vienu atsikvėpimu, kaip įdomiausias romanas, o drauge teikia skaitytojui gilų ir išsamų komunizmo nagrinėjimą.

RAUDONIEJI VIDURAMŽIAI — **pirmasis tokis platus, dokumentuotas sovietinio komunizmo nagrinėjimas lietuviškoj politinėj literatūroj** — turėtų rastis kiekvieno lietuvio nepriklausomybininko namuose.

301 psl. knyga — Kaina: J.A.V-ėse ir Kanadoje 3 dol. minkštais apdarais, 3.50 dol. kietais viršeliais; D. Britanijoje ir Europos kraštuose 10 šil. ir 15 šil.; Australijoje — 12 šil. ir 17 šil.; kituose kraštuose atitinkamai kainai J.A.V-ėse, pagal vietinės valiutos kursą.

UŽSISAKOMA

J.A.V-ėse: „Dirva", 1272 East, 71 st. Cleveland 3, Ohio.

D. Britanijoje: „SANTARVĖ", 46, Aberdare Gdns., London, N.W.6.

Vokietijoje: K. Drunga, Tuebingen, Hechingerstr. 12/I.

Kanadoje: A. Kuolas, 49, Oakmount Rd., Toronto, Ont.

REDAKCIJOS IR ADMINISTRACIJOS adresas:
SANTARVĖ, 46, Aberdare Gdns., London, N.W.6, Gr. Britain. Tel.: MAlda Vale 9140
ADMINISTRACIJOS JAV-ėse adresas:
SANTARVĖ, c/o M. Židonis, 235, Lawrence St., New Haven 11, Conn, U.S.A.
ATSTOVAI:
AUSTRALIJOJE — P. Stelmokas, 139, Leichhardt St., Brisbane, Australia.
BRAZILIJOJE — M. Laupinaitis, Caixa Postal 118, Sao Paulo
KANADOJE — A. Kuolas, 49, Oakmount Rd., Toronto, Ont.
PRANCŪZIJOJE — I. Masiulis, 6, rue Massenet, Paris, 16e.
VOKIETIJOJE — K. Drunga, (14b) Tuebingen, Hechingerstr. 12/I.
VENEZUELOJE — V. Švabinskas, Ave Universitaria, Edf. 6 apt. 13, Caracas.
SANTARVĖS atskiro Nr-io kaina: JAV-ėse ir Kanadoje 1.25 dol.; D. Britanijoje ir Australijoje — 5 šil.; Prancūzijoje — 250 fr.; Vokietijoje — 2 DM, Švedijoje — 3 šv. kr.; Šveicarijoje — 3 šv. fr.
SANTARVĖS metinė prenumerata: JAV - ėse ir Kanadoje — 5 dol. D Britanijoje ir Australijoje — 20/-, Prancūzijoje — 1000 fr., Vokietijoje — 9 DM., Švedijoje — 15 kr. Šveicarijoje — 15 šv. fr.
Kituose kraštuose atitinkamai kainai J. A. V. pagal vietinės valiutos kursą.

Printed by NIDA PRESS, 3, Southern Row, London, W 10

AL ALp(LKA)1759
1958, Nr. 2

SANTARVĖS
leidimui paremti aukojo:

F. Neveravičius 10 sv., J. Akavitas 10 šil., Baronas 10 šil., D. Banaitis 6 sv. 16 šil. 6 p. — D. Britanija.
Nežinomas aukotojas iš Vokietijos 5 sv. 3 šil. 6 penus.
LRS Chicago Skyrius 100 dol., L. ir B. Bieliukai 25 dol., Dr. W. Grasska 10 dol., F. Silbelus 1 dol. — J.A.V-ės.
Visiems aukotojams, remiantiems SANTARVĖS gyvybę, nuoširdžiai dėkojame.

Administracija